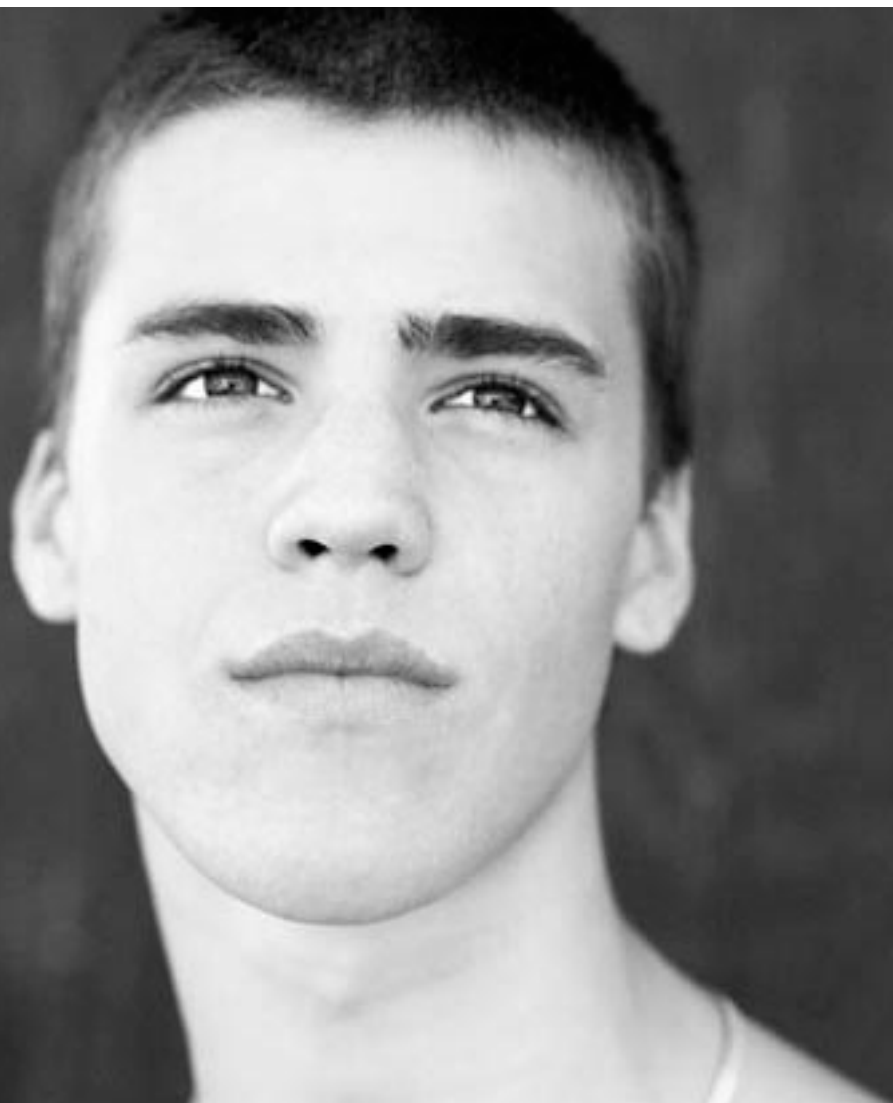

RAPPORT 394

2013

Det svåra valet

Elevs val av utbildning
på olika slags gymnasiemarknader

Skolverket

Det svåra valet

Elevers val av utbildning
på olika slags gymnasiearknader

Beställningsadress:
Fritzes kundservice
106 47 Stockholm
Telefon: 08- 690 95 76
Telefax: 08-690 95 50
E-post: skolverket@fritzes.se
www.skolverket.se

Beställningsnr: 13:1344
ISSN: 1103-2421
ISRN: SKOLV-R-394-SE

Form: Matador kommunikation AB
Omslagsfoto: Susanna Blåvarg/Johnér
Tryck: Elanders Sverige AB
Upplaga: 6000 ex

Stockholm 2013

Förord

Det svenska skolsystemet har fått allt tydligare drag av marknad. Det är en angelägen uppgift för Skolverket att på olika sätt kartlägga och analysera denna utveckling, samt de konsekvenser som den får för skolsystemet och marknadens aktörer.

Denna rapport fokuserar ungdomars val av gymnasieutbildning. Rapporten kompletterar och fördjupar den kunskap som tidigare framkommit i Skolverkets rapporter om skolmarknadsutvecklingen och om gymnasieskolan. Syftet med rapporten är att påvisa vilka strukturella förutsättningar som kännetecknar olika slags gymnasiemarknader, samt att generera en fördjupad förståelse för hur ungdomar uppfattar förutsättningarna inom olika marknadskontexter och hur de resonerar kring sitt gymnasieval.

Avsikten är att ge politiker och tjänstemän, men också rektorer, lärare och studie- och yrkesvägledare underlag för det fortsatta arbetet med frågor gällande ungdomars gymnasieval.

En projektgrupp på Skolverket har under olika faser arbetat med den studie som rapporten redovisar: Henrik Bengtsson, Anders Fredriksson, Karin Hedin, Gunnar Iselau, Jenny Kallstenius (projektledare) och Fredrik Lundholm (praktikant). Ann Frisell Ellburg, Thomas Furusten, Helena Herlitz och Hedvig Modin har också lämnat viktiga bidrag till projektet. Värdefulla synpunkter har i olika skeden under projektets gång lämnats av Elina Ekberg, Ingegerd Johansson, Jan Lindblom, Charlotte Mannerfelt, Jonas Sandqvist, Malin Schmidt och Bengt Weidow. En extern referensgrupp bestående av representanter från Friskolornas riksförbund, Sveriges elevråd (SVEA), Sveriges kommuner och landsting (SKL) samt Sveriges vägledarförening har varit knuten till projektet.

Vi vill rikta ett varmt tack till de elever, studie- och yrkesvägledare, kommun- och regionföreträdare som medverkat i studien!

Skolverket september 2013

Anna Ekström
Generaldirektör

Jenny Kallstenius
Undervisningsråd

Innehåll

Sammanfattning	6
1. Inledning	10
Rapportens syfte	11
Tidigare studier om ungdomars gymnasieval.....	12
Indelning i gymnasiemarknader.....	14
Genomförande av fallstudier	16
Disposition och läsanvisningar.....	18
2. Bakgrund	20
Gymnasiemarknaders grundläggande premisser	20
Elevunderlag och utbud av gymnasieskolor	21
Infrastruktur och elevpendling.....	22
Den reformerade gymnasieskolan Gy2011	23
Programval	24
3: Västervik – en kommunal gymnasiemarknad	26
Om Västerviks gymnasiemarknad.....	26
Strukturella förutsättningar inom Västerviks gymnasiemarknad	30
Vägledning och information inför gymnasievalet	32
Elevernas val av gymnasieutbildning.....	35
Sammanfattning	39
4. Piteå – en lokal gymnasiemarknad	42
Om Piteås gymnasiemarknad	42
Strukturella förutsättningar inom Piteå gymnasiemarknad	47
Vägledning och information inför gymnasievalet	51
Elevernas val av gymnasieutbildning.....	53
Sammanfattning	57
5. Linköping – en regional gymnasiemarknad	60
Om Linköpings skolmarknad	60
Linköpings skolmarknads strukturella förutsättningar.....	67
Vägledning och information inför gymnasievalet	72
Elevernas val av gymnasieutbildning.....	76
Sammanfattning	85
6. Göteborg – en regional storstadsmarknad	88
Om Göteborgsregionens gymnasiemarknad	88
Göteborgs gymnasiemarknads strukturella förutsättningar	95
Vägledning och information inför gymnasievalet	98
Elevernas val av gymnasieutbildning.....	105
Sammanfattning	110
7. Sammanfattande diskussion	114
Referenser:	130

Sammanfattning

Sammanfattning

Denna rapport fokuserar ungdomars val av gymnasieutbildning. Den kompletterar och fördjupar den kunskap som tidigare framkommit i Skolverkets rapporter om skolmarknadsutvecklingen och om gymnasieskolan. Rapporten syftar till att påvisa vilka strukturella förutsättningar som kännetecknar olika slags gymnasiemarknader, samt att generera en fördjupad förståelse för hur ungdomar uppfattar förutsättningarna inom olika marknadskontexter och hur de resonerar kring sitt gymnasieval.

Utgångspunkten för rapporten är den modell för geografiska och funktionella gymnasiemarknader som Skolverket tidigare tagit fram (Skolverket 2011a). Med avstamp i gymnasieelevers skolpendling identifierades gymnasiemarknadsområden, som kan omfatta en eller flera kommuner. För att kunna analysera utvecklingen på olika gymnasiemarknader i landet grupperades marknaderna. I modellen särskiljs fyra huvudsakliga grupper av marknader: kommunala, lokala och regionala marknader respektive storstadsområden. Inom varje grupp har marknadsaktörerna likartade förutsättningar.

I denna rapport görs fallbeskrivningar av fyra gymnasiemarknader: Västerviks kommunala gymnasiemarknad, Piteås lokala gymnasiemarknad, Linköpings regionala gymnasiemarknad samt Göteborgsregionens storstadsmarknad. Resultatet visar att förutsättningarna för elevers gymnasieval varierar stort i landets kommuner och regioner. Gymnasievalet påverkas i hög grad av vilket slags gymnasiemarknad som en elev befinner sig på, och om eleven befinner sig i marknadsområdets centrum eller periferi. Det utbud av utbildningar som elever kan välja mellan, och elevers reella möjligheter att välja gymnasieutbildning efter sina intressen, ser väldigt olika ut.

Rapporten illustrerar att det finns en viktig distinktion att göra mellan marknadsutvecklingen med inslag av konkurrens mellan huvudmän och gymnasieskolor å ena sidan och valfrihet för elever å den andra, och de skilda förutsättningar som råder på olika gymnasiemarknader. Graden av marknad varierar kraftigt i landet beroende på kommunens och regionens karaktär. Det framkommer i fallstudierna att faktorer som demografi, geografiska förutsättningar och den lokala arbetsmarknaden har stor betydelse för utvecklingen inom gymnasiemarknader – oavsett om det finns konkurrens mellan olika huvudmän och gymnasieskolor eller inte.

De förutsättningar som råder på olika slags gymnasiemarknader medför olika möjligheter, begränsningar och svårigheter för elever i deras gymnasieval. Fallstudierna visar att elever tycker att gymnasievalet är mycket svårt, och att de dessutom har olika förutsättningar i denna process gällande till exempel stödet hemifrån. Det framstår, mot bakgrund av detta, som centralt att fokusera på att stärka och förbättra studie- och yrkesvägledningen. Mångfalden av

utbildningar ställer krav på elever att kunna samla in, jämföra och värdera information om olika utbildningsval, samt utifrån detta kunna göra sitt val av gymnasieskola och program.

I 2010 års skollag fastslås att alla elever ska ha lika tillgång till utbildning, oberoende av var i landet de bor och deras sociala och ekonomiska förhållanden. Rapportens fallbeskrivningar problematiserar detta. Det handlar dels om att utbudet av gymnasieskolor och program ser olika ut, dels om att elevers reella valmöjligheter påverkas av de villkor som präglar den gymnasieemarknad där eleven befinner sig.

1

Inledning

1. Inledning

Den företeelse som denna rapport behandlar är elevers gymnasieval i en skolkontext som kommit att få allt tydligare drag av marknad. Utbildningssystemet i Sverige har de senaste decennierna genomgått en betydande omvandling. Fram till 1989 styrdes det gymnasiala utbildningsutbudet av staten. Länskskolenämnderna reglerade de olika linjerna i det gamla linjegymnasiet och bestämde vilka kommunala gymnasieskolor som skulle få finnas och var. Därtill fanns ett fåtal privata/enskilda skolor som avvek från de nationella utbildningarna.

År 1991 kommunaliserades skolan och Skolöverstyrelsen och länskskolenämnderna avvecklades. Den statliga regel- och resursstyrningen av skolorna upphörde, och ersattes av en statlig mål- och resultatstyrning. En viktig konsekvens av kommunaliseringen var att nya gymnasieskolor upprättades inom flera kommuner som tidigare inte haft gymnasieskola. År 1992 genomfördes den s.k. friskolereformen, vilket också öppnade upp en möjlighet för andra huvudmän än de kommunala att anordna utbildning. Denna utveckling har resulterat i ett växande antal enskilda huvudmän. Det finns nu ett stort och varierande utbud av gymnasieskolor med såväl kommunal som enskild huvudman, som erbjuder olika program och inriktningar.

Fram till och med 2007 var det fria skolvalet mer begränsat för elever när de sökte kommunala gymnasieskolor utanför hemkommunen eller samverkansområdet.¹ Sedan 1 januari 2008 gäller regeln om s.k. frisökning, dvs. att alla behöriga elever har rätt att söka gymnasieutbildning i alla kommuner, även om samma utbildning erbjuds av hemkommunen. I första hand ska dock kommuner erbjuda gymnasieutbildning för elever folkbokförda inom den egna kommunen eller inom det gymnasieförbund alternativt samverkansområde kommunen ingår (förstahandsmottagning). Övriga sökande tas in i mån av plats (andrahandsmottagning). När det gäller fristående gymnasieskolor ska de stå öppna för alla och elever kan söka till vilken fristående gymnasieskola de vill oavsett var eleven bor.

Kommunaliseringen och de så kallade valfrihets- och friskolereformerna under 1990-talet har inneburit en marknadisering av det svenska utbildningssystemet. En allmän definition av begreppet skolmarknad är att elever och föräldrar fritt kan välja mellan olika skolor. Det är dock inte frågan om en marknad i egentlig mening, även om den kännetecknas av marknadslika drag. En skolmarknad är politiskt reglerad avseende den tjänst som skolorna erbjuder, vilken ekonomisk ersättning de får per elev samt under vilka villkor som de får

1 Endast om utbildningen inte anordnades av den egna kommunens eller samverkansområdets skolor hade hemkommunen skyldighet att finansiera en elev på kommunala skolor utanför kommunen.

konkurrera med varandra. Regelverket styr även elevernas möjligheter att konkurrera om utbildningsplatserna.

Med begreppet skolmarknad avser Skolverket ett förhållande där: 1) offentliga och enskilda huvudmän är tillåtna, 2) elever har en långtgående rätt att välja mellan olika huvudmäns utbud, 3) elevers val avgör fördelningen av ekonomiska resurser, vilket ger upphov till en konkurrenssituation mellan olika huvudmän och skolor. Skolmarknaden präglas således av konkurrens mellan tjänsteproducenterna och valfrihet för konsumenterna inom ramarna för rådande regelverk.

Rapportens syfte

Skolverket har i ett flertal tidigare studier belyst olika aspekter av marknadsutvecklingen inom den svenska skolektorn.² Studierna visar att denna utveckling varierar i olika delar av landet. Situationen i landets kommuner och regioner präglas av förändringar i elevkullars storlek och utbudet av skolor och utbildningsvägar. En kommuns eller regions specifika karaktär och förutsättningar påverkar också exempelvis kommuners intresse för och behov av samverkan, samt förekomsten av fristående gymnasieskolor. Sammantaget leder detta till att utbudet av gymnasieutbildningar, elevers valmöjligheter och gymnasieskolors konkurrenssituation varierar runt om i landet. Mot bakgrund av detta påvisas i denna rapport betydelsen av att göra åtskillnad mellan olika slags skolmarknader. Då rapporten behandlar gymnasieskolan kommer begreppet gymnasiemarknader att användas, med undantag för när det är skolmarknad i generella ordalag som avses.

Rapportens övergripande syfte är att ge ökad kunskap om ungdomars villkor inför gymnasievalet, och hur ungdomar resonerar kring sitt utbildningsval. Avsikten är att komplettera och fördjupa den kunskap som tidigare framkommit i Skolverkets rapporter om skolmarknadsutvecklingen och om gymnasieskolan. Mer specifikt avser rapporten att tydliggöra de skilda förutsättningar som råder på olika slags gymnasiemarknader, och hur de påverkar ungdomars gymnasieval.

För det första genom att påvisa vilka strukturella förutsättningar som kan känneteckna olika slags gymnasiemarknader. Det handlar om hur utbudet av

2 Studierna är: Skolverket (2012a): *Enskilda huvudmän och gymnasiemarknadens ägarstrukturer*; Skolverket (2012b): *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*; Skolverket (2012c): *En bild av skolmarknaden. Syntes av Skolverkets skolmarknadsprojekt*; Skolverket (2011a): *Skolmarknadens geografi. Om gymnasieelevers pendling på lokala och regionala gymnasiemarknader*; Skolverket (2011b): *Elevutveckling och kostnadsutveckling för kommunala och fristående gymnasieskolor perioden 2005-2009*; Skolverket (2011c): *Gymnasieelevers byten av program och skolor*; samt Skolverket (2010): *Konkurrensen om eleverna. Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande gymnasiemarknad*.

gymnasieskolor och -program ser ut, på vilket sätt ungdomarna får information och vägledning inför gymnasievalet och vilka förutsättningar som möjliggör eller begränsar deras val.

För det andra avser rapporten att generera en fördjupad förståelse för hur ungdomar uppfattar dessa förutsättningar och hur de resonerar kring sina utbildningsval. Det handlar om vilka faktorer som de upplever påverkar valet av gymnasieskola och -program, vilka utbildningsalternativ som upplevs som möjliga att välja mellan samt hur ungdomar upplever den vägledning och information de fått inför gymnasievalet.

Tidigare studier om ungdomars gymnasieval

Ungdomars gymnasieval är en förhållandevis väl utforskad fråga. Tidigare studier visar att ungdomar kan känna sig osäkra inför sitt val av gymnasieutbildning, och är därför i stort behov av vägledning och stöd.³ Mängden av information kan upplevas som svår att överblicka på grund av det stora och varierande utbudet⁴, och ungdomar känner inte alltid att de får tillräcklig information om olika utbildningar.⁵ En del känner att de gör sitt val utan att vara klara över vad det kan komma att betyda i framtiden.

Gymnasievalet kan ge upphov till stress och oro då eleverna känner att de i viss utsträckning väljer sin framtida yrkeskarriär och att det är viktigt att göra ”rätt” val.⁶ Ungdomar upplever även stress på grund av högre krav från föräldrar och lärare, och sig själva, när det gäller att få höga betyg för att kunna bli antagna till det man uppfattar som ”bra” gymnasieutbildningar.⁷

Flera studier betonar betydelsen av föräldrar, syskon och kamrater under gymnasievalprocessen.⁸ Också studie- och yrkesvägledningen är en viktig funktion för att eleverna ska få rätt information om, och rätt förväntningar på, utbildningen.⁹ Ungdomars sociala bakgrund kan påverka deras bild av vilka utbildningsalternativ som finns att välja bland. Föräldrars utbildningsbakgrund lyfts i allmänhet fram som den faktor som har störst betydelse för elevers gymnasieval.¹⁰ Elevers benägenhet att välja yrkesinriktade utbildningar respektive utbildningar som är högskoleförberedande har enligt tidigare studier en tydlig koppling till deras föräldrars utbildningsnivå. Detta på så vis att ungdomar

3 Lovén (2000)

4 Dersch & Lovén (2010)

5 Skolverket (2012 d)

6 Sandell (2007)

7 SOU 2006:77

8 Dersch & Lovén (2010); Lovén (2000); Mattsson Ottosson (2009); Sandell (2007)

9 Dersch & Lovén (2010); Mattsson Ottosson (2009); Skolverket (2004a); SKL (2012)

10 Broady & Börjesson (2008); Korsén & Källström (2005); Lidegran (2009); Lund (2008); Lundqvist (2005); Palme (2008); Sandell (2007); SOU 2006:40

som väljer yrkesinriktade utbildningar tenderar att ha föräldrar med kortare formell utbildning i jämförelse med ungdomar som väljer högskoleförberedande utbildningar. Det framhålls också att elever med föräldrar som saknar högre utbildning riskerar att missgynnas i valprocessen då de inte har samma resurser att hantera valfrihetens komplexitet.¹¹ Samtidigt visar en annan studie att gymnasievalet innebär möjligheter för ungdomar att göra klassöverskridande val.¹² Val av såväl gymnasieskola som program kan vara ett uttryck för att elever gör vad som kan betraktas som en självsortering med utgångspunkt i sin sociala bakgrund och känsla av social tillhörighet.¹³

Gymnasievalet kan också handla om vilka valmöjligheter som elever har mot bakgrund av deras betyg i årskurs 9. En studie visar att alla elever inte kan välja fritt som en följd av betygskonkurrensen, och att den reella valfriheten framför allt gäller för ungdomar som har högre betyg.¹⁴

Det finns skillnader i hur pojkar och flickor väljer gymnasieutbildning. Detta är särskilt tydligt i valen av yrkesförberedande program, där pojkar många gånger söker till utbildningar inriktade mot bygg-, fordon- och industri, medan flickor söker sig till utbildningar inriktade mot barn, vård och omsorg.¹⁵ En förklaring som förs fram till den ojämna könsfördelningen på många program är uppfattningar om vilka yrken som är lämpliga för flickor respektive pojkar.¹⁶ De program som lyfts fram som mest populära bland elever, oavsett kön, är de högskoleförberedande samhällsvetenskaps- respektive naturvetenskapsprogrammen.¹⁷ Avhopp och byte av program är vanligt bland elever som läser en utbildning med överrepresentation av det motsatta könet.¹⁸

Tidigare studier påvisar skillnader mellan elever med svensk respektive med utländsk bakgrund när det gäller behörighet till gymnasieskolan, andelen som fullföljer sin gymnasieutbildning samt andelen som uppnår grundläggande behörighet till universitets- och högskolestudier.¹⁹ Studierna fastslår dock att dessa skillnader i stor utsträckning hänger samman med elevernas socioekonomiska bakgrund. Skillnader mellan svenskfödda elever och dem som invandrat efter skolstart kvarstår likväl i viss utsträckning även om hänsyn tas till detta.

11 Lund (2006)

12 Sandell (2007)

13 Lidegran (2009); Palme (2008); Sandell (2007)

14 Lund (2006)

15 Broady & Börjesson (2008); Sandell (2007); Skolverket (2004a), (2006); SOU 2004:43, 2006:40, 2009:64, 2010:75, 2010:99

16 SOU 2009:64

17 SOU 2010:99, 2009:64; Skolverket (2006)

18 SOU 2009:64; SKL (2012)

19 Lundqvist (2005); Skolverket (2004b)

En förklaring är att tiden i Sverige påverkar elevernas kunskaper i svenska, vilket i sin tur påverkar deras skolprestationer.

Gymnasievalets förutsättningar avgörs också, enligt tidigare studier, av den kommunala och regionala kontexten, skillnader mellan orternas utbildningsutbud samt att programmets status påverkas av ortens karaktär.²⁰ Faktorer i närmiljön kan således påverka elevers gymnasieval.²¹ Det handlar till exempel om det finns en högskola på orten, utbudet av gymnasieskolor och program/inriktningar och andelen högskoleutbildade. Den lokala arbetsmarknaden och utbildningsstrukturen kan också påverka vilken betydelse gymnasieskolan tillskrivs, och hur elever förhåller sig till utbildning och olika utbildningsval.

Indelning i gymnasiemarknader

Föreliggande rapport tar fasta på den kommunala och regionala kontextens betydelse för ungdomars gymnasieval, den påvisade variationen i landet när det gäller utbud av gymnasieskolor och program samt elevers val av gymnasieutbildning. En tidigare rapport från Skolverket, *Skolmarknadens geografi* (2011a), visar att kommuners geografiska gränser inte alltid beskriver elevers sökområden gällande gymnasieutbildningar.²² I rapporten framarbetades en modell för indelning i gymnasiemarknader som utgörs av en eller flera kommuner tillsammans.²³ I huvudsak går de ungdomar som bor i marknadsområdet också i skola i det området, och inpendlingen därutöver från andra gymnasiemarknader är begränsad. Indelningen innebär att geografiska områden avgränsas inom vilka elever gör sina utbildningsval i samspel med det utbud av gymnasieskolor och program som finns inom områdets gränser. Genom att tillämpa denna metod identifierades totalt 94 gymnasiemarknader i landet.²⁴

Indelningen i gymnasiemarknader gjordes genom att centrum- respektive pendlingskommuner identifierades.²⁵ Centrumkommuner kännetecknas av en betydande inpendling av elever från närliggande kommuner och en begränsad utpendling av elever (mätt som andel av antalet i kommunen folkbokförda elever). De fungerar därmed som utbildningscentra även för omkringliggande kommuner. Det finns även centrumkommuner som kännetecknas av en

20 Sandell (2007)

21 Skolverket (2006)

22 Skolverket (2011a)

23 För en mer ingående redogörelse för metoden för indelning i gymnasiemarknader, se Skolverket (2011a). Metoden är densamma som utarbetats av Statistiska centralbyrån (SCB) avseende arbetspendling, se SCB (2010).

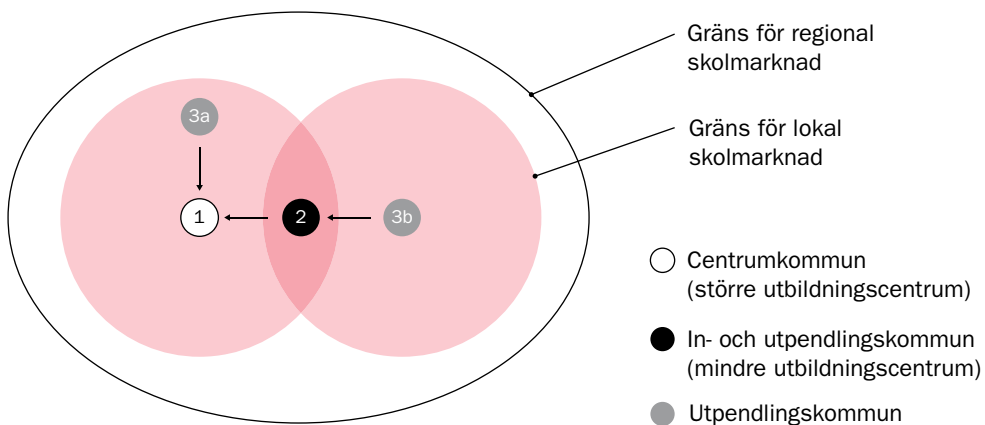
24 För en sammanställning av landets samtliga gymnasiemarknader, se Skolverket (2011a).

25 Det som avses med pendlingskommun i detta sammanhang är inte det samma som avses i den kommungruppsindelning som utarbetats av Sveriges kommuner och landsting (SKL). SKL:s definition av en pendlingskommun är att mer än 40 procent av nattbefolkningen pendlar till en annan kommun.

begränsad utpendling av elever och en begränsad inpendling från andra kommuner, dessa betecknas som solitärer. Pendlingskommuner har en högre grad av utpendling än centrumkommuner. De kopplas till den centrumkommun till vilken den största utpendlingen är riktad, och dessa kommuner bildar en gemensam gymnasieområde. Det förekommer även att en kommun kan vara både en inpendlings- och en utpendlingskommun. Pendlingskommuner kopplas till den centrumkommun till vilken den största utpendlingen är riktad, och bildar en lokal gymnasieområde. Genom en stark koppling till ett större utbildningscentrum kan flera lokala gymnasieområden ses som delområden inom en regional gymnasieområde.

Figur 1.1 ger en förenklad bild av hur pendlingsströmmar styr principen för indelningen i gymnasieområden.

Figur 1.1 Modell för pendlingsflöden mellan kommuntyper som styr principerna för indelning i gymnasieområden

Modellen kan exemplifieras med Jönköpings regionala gymnasieområde, som sammantaget består av nio kommuner. Den regionala gymnasieområdets utbildningscentrum utgörs av Jönköping (kommuntyp 1 i Figur 1.1). Gymnasieområdet omfattar tre lokala delområden där Jönköping, Nässjö och Tranås utgör utbildningscentra. Gällande Jönköpings lokala gymnasieområde utgör Jönköping utbildningscentrum (kommuntyp 1 i Figur 1.1), och har utpendlingskommunerna Habo, Mullsjö och Vaggeryd påkopplade (kommuntyp 3a i Figur 1.1). Både Nässjö och Tranås utgör in- och utpendlingskommuner (kommuntyp 2 i Figur 1.1) och är mindre utbildningscentra på sina respektive lokala gymnasieområden, med utpendlingskommunerna Eksjö respektive Aneby och Ydre påkopplade (kommuntyp 3b i Figur 1.1).

Gymnasiemarknader kan variera kraftigt vad gäller både storlek och karaktär. För att kunna analysera vad som sker på olika slags gymnasie­marknader har de därför grupperats. Vägledande för grupperingen har varit att likartade förutsättningar ska råda inom respektive grupp. Den variabel som bedömdes bäst sammanfatta förutsättningarna inom ett marknadsområde var antalet folkbokförda elever. Det gäller exempelvis utbudet av och efterfrågan på utbildningar, samt konkurrens mellan olika huvudmän och mellan olika skolor. Det finns med andra ord en samvariation mellan elevantal och flera andra variabler, som tillsammans beskriver förutsättningarna på olika slags gymnasie­marknader.

Med detta förfaringssätt har följande marknadstyper identifierats: storstads­områden, större respektive mindre regionala centra, större respektive mindre lokala centra samt kommunala centra. I denna rapport har de identifierade marknadstyperna sammanförts till fyra huvudsakliga slags gymnasie­marknader:

1. *Kommunal marknad*: Mindre marknader som vanligen omfattar endast en kommun p.g.a. ett geografiskt isolerat läge eller stora avstånd.
2. *Lokal marknad*: Marknader som består av en centrumkommun med en eller flera utpendlingskommuner knutna till sig. Utbildningscentrum attraherar inte så många elever från andra marknader, utan har en lokal karaktär.
3. *Regional marknad*: Marknader som består av flera lokala delmarknader. Utbildningscentrum attraherar många ungdomar och har en regional drag­ningskraft. I flera av dessa sker en omfattande inpendling även från andra marknader och deras respektive centra, och marknaden har därför en mer regional karaktär.
4. *Storstads­marknad*: Stockholms och Göteborgs regionala marknader intar en särställning bland Sveriges gymnasie­marknader på grund av storleken, och urskiljs därför från de övriga.²⁶ De kännetecknas av stort elevantal, att kommu­nerna är många och små till ytan, elevrörligheten stor och att de lokala mark­naderna inom dessa storstadsområden är väl integrerade.

Genomförande av fallstudier

För att generera en fördjupad förståelse för förutsättningarna på olika slags gymnasie­marknader, och hur ungdomar resonerar kring sina gymnasieval i dessa olika kontexter, omfattar denna rapport fyra fallstudier. Varje fallstudie utgör ett exempel på respektive gymnasie­marknadstyp. Definitionsmässigt avser en fallstudie ett detaljerat och ingående studium av ett fenomen, med syfte att analysera de specifika förhållanden och karaktärsdrag som fallet upp-

26 I andra sammanhang räknas ofta även Malmö till ett av landets storstadsområden. På grund av elevantal och att centrumkommunen har en något mindre dragningskraft i jämförelse med Stockholm och Göteborg kategoriseras Malmö som en regional gymnasie­marknad.

visar.²⁷ Fallstudier kan således bidra till att utöka kunskapsbasen om ett fenomen och till att öka förståelsen för den studerade företeelsen, och kan utgöra grunden både för utvecklandet av teoretiska modeller och för jämförelser av fall. Urvalet av fall är strategiskt. Detta medför att resultaten inte är generaliserbara i den bemärkelsen att de baseras på ett slumpmässigt urval, eller ett totalurval, och därmed kan antas vara allmängiltiga. Fallstudier har genomförts i följande gymnasie marknadsområden:

1. *Kommunal marknad*: Västervik (en solitär centrumkommun).
2. *Lokal marknad*: Piteå (omfattar kommunerna Piteå, Arvidsjaur, Arjeplog och Älvsbyn).
3. *Regional marknad*: Linköping (omfattar kommunerna Linköping, Kinda, Åtvidaberg, Motala, Vadstena, Mjölby, Ödeshög och Boxholm).
4. *Storstadsmarknad*: Göteborg (omfattar kommunerna Göteborg, Kungälv, Härryda, Partille, Öckerö, Ale, Lerum, Lilla Edet, Mölndal, Kungälv, Allingsås, Värgårda, Stenungsund och Tjörn).

Data

Datansamlingen som ligger till grund för fallbeskrivningarna bestod av tre delar. Inledningsvis genomfördes en kartläggning av elevers gymnasieval och skolpendlingsmönster utifrån Skolverkets statistik avseende läsåret 2012/13. Detta synliggjorde gymnasie marknadsområdenas geografiska gränser och inre struktur. Därefter samlades information in om respektive gymnasie marknadsområde gällande utbud av gymnasieskolor och -program, samverkan, antagning, infrastruktur samt eventuellt framtagna riktlinjer i kommunen/regionen gällande skol- och utbildningsfrågor. Detta material användes som grund i framtagandet av intervjuguider och för att ge en fördjupad förståelse för gymnasie marknadsområdenas funktionalitet. Slutligen genomfördes intervjuer och fokusgrupper i utvalda gymnasie marknadsområden hösten 2012.

Genomförande, bearbetning och analys av intervjuer och fokusgrupper

Fokusgrupper genomfördes med 130 elever i årskurs 1 i gymnasieskolan.²⁸ Det genomfördes även fokusgrupper med 29 studie- och yrkesvägledare (SYV) som

²⁷ Bryman (2001)

²⁸ Eleverna består av elever som bor i centrumkommuner, in- och utpendlingskommuner och utpendlingskommuner, som läser högskoleförberedande program och yrkesprogram och som går på kommunala respektive fristående skolor. Urvalet omfattar både pojkar och flickor som går första året i gymnasiet, samt elever som pendlar till skola i annan kommun såväl som elever som läser i sin hemkommun. Urvalet omfattar elever i årskurs 1 då dessa genomfört sitt val av gymnasieutbildning under våren 2012 och därmed antogs ha valprocessen färsk i minnet.

arbetar i grundskolor i de utvalda gymnasie marknadsområdena.²⁹ Intervjuer har även genomförts med företrädare för sammantaget tolv av de berörda kommunerna.³⁰ Gymnasie marknadsområdena sammanfaller till stor del med samverkansområden, i form av gymnasieförbund, kommunalförbund eller annan samverkan. Därför ingår även fyra representanter från de aktuella samverkansorganen på regional nivå.

Intervjuer och fokusgrupper genomfördes i majoriteten av tillfällena i samband med kommunbesök. Ett antal kompletterande intervjuer genomfördes via telefon. Fokusgrupper och intervjuer utgick från i förväg formulerade diskussionsteman och intervjuguider, som även testats i en pilotstudie. Samtliga fokusgrupper och intervjuer spelades in på diktafon och transkriberades.³¹

De transkriberade ljudfilerna har kodats med hjälp av ett kodschema bestående av i förväg definierade kategorier, med tydlig koppling till de diskussionsteman och intervjuguider som använts vid datainsamlingen. Region- och kommunföreträdare från gymnasie marknadsområdena har getts möjlighet att faktagranska fallstudierna och lämna synpunkter. Analysen har genomförts med hjälp av det kvalitativa databehandlingsprogrammet Nvivo. I viss utsträckning har citat redigerats för att öka läsbarheten, dock utan att innebörden i citatet förändrats.

Disposition och läsanvisningar

Efter detta inledande kapitel följer kapitel 2 som ger en översiktlig nationell bild av utvecklingen avseende antalet skolor och elever, program, samt elevers gymnasieval. Kapitel 3–6 utgörs av de fyra fallstudierna av Västerviks kommunala gymnasie marknad (kapitel 3), Piteås lokala gymnasie marknad (kapitel 4), Linköpings regionala gymnasie marknad (kapitel 5) samt Göteborgs regionala storstads marknad (kapitel 6). I det avslutande kapitel 7 diskuteras och analyseras studiens centrala resultat.

Fallstudierna (kapitel 3–6) kan läsas fristående från varandra. Den läsare som främst är intresserad att läsa om en typ av gymnasie marknad kan således fokusera på den.

29 De medverkande studie- och yrkesvägledarna är verksamma i kommunala eller fristående grundskolor i centrumkommuner, in- och utpendlingskommuner samt utpendlingskommuner.

30 Dessa företrädare har arbetat som förvaltningschefer eller motsvarande, rektorer eller som marknadsansvariga.

31 Med undantag av en fokusgrupp med elever där en elev uttryckte ett starkt önskemål om att samtalet inte spelades in. I detta fall fördes anteckningar.

2

Bakgrund

2. Bakgrund

Detta kapitel syftar till att ge en grundläggande förståelse för den svenska gymnasie marknaden. En övergripande redogörelse ges för vad som påverkar gymnasie marknadens förutsättningar och dess dynamik, samt för den reformerade gymnasieskolan Gy2011. Därutöver presenteras en nationell bild av gymnasieskolor, elever och val av gymnasieprogram baserad på Skolverkets statistik.

Gymnasie marknadens grundläggande premisser

Det finns ett antal faktorer som reglerar de övergripande förutsättningarna och målen för gymnasieskolans verksamhet, och som därmed utgör de grundläggande villkoren för gymnasie marknader. Riksdagen beslutar om skollagen som på nationell nivå reglerar samtliga skolors verksamhet (oavsett huvudman), fattar beslut om vilka gymnasieprogram som ska finnas samt hur programmen ska vara uppbyggda. Regeringen fastställer läroplanen och de nationella programmets examensmål.

Gymnasie marknader formas och påverkas dock inte enbart av den statliga regleringen utan även av regionala och kommunala villkor. De utbildningspolitiska reformer som genomfördes under 1990-talet har bland annat resulterat i ett stort utrymme för kommuner att fatta egna beslut om organiseringen av gymnasieskolan inom kommunen. Utbudet av gymnasieskolor och program varierar därför runt om i landet. Varje kommun har fått möjlighet att skapa ett lokalt utbildningsutbud, och även ett regionalt utbud i samverkan med övriga kommuner.

Utbildning kan anordnas inom kommunen, inom ramen för ett gymnasieförbund, eller av en annan kommun eller ett landsting i enlighet med samverkansavtal. Detta innebär att den enskilda kommunen inte behöver erbjuda samtliga program i egen regi, utan att utbildning även kan anordnas inom ramen för samverkan. Vilka utbildningar som erbjuds, och antalet platser på dessa, ska så långt det är möjligt anpassas med hänsyn till elevernas önskemål.

Det finns olika förklaringar till att kommuner och landsting väljer att samverka. Till exempel kan det medföra en effektivare resursanvändning och administration, samt bidra till en regional utveckling och konkurrensfördelar. Kommuner och landsting som ingått ett samverkansavtal utgör ett samverkansområde. Genom att gymnasieutbudet samordnas på detta sätt får eleverna ett stort utbud av gymnasieskolor att välja mellan inom samverkansområdet. Samverkan kan även ske genom bildandet av ett så kallat kommunalförbund, vilket innebär att kommunens myndighetsutövning i en viss fråga överförs till förbundet. Även landsting kan ingå i kommunalförbund.

När det gäller samarbeten kring gymnasieskolan brukar det talas om gymnasieförbund. De kommuner som ingår i ett gymnasieförbund kommer i allmänhet överens om utbudet samt i vilken av de ingående kommunerna som de olika programmen ska anordnas. I många fall samverkar de även när det gäller antagning och kan exempelvis ha ett gemensamt antagningskansli.

Det är Skolinspektionen som bedömer huvudmäns ansökningar om att få tillstånd att driva skolverksamhet. När en ansökan inkommit om att få starta en fristående skola skickas den för yttrande till den berörda kommunen samt till närliggande kommuner. I sin bedömning tar Skolinspektionen hänsyn till om utbildningen tillför något nytt till det utbud av utbildningar som redan finns, vilka effekter för det offentliga skolväsendet som etableringen kan ge upphov till, om etableringen medför en risk för att kommunen eller närliggande kommuner kan tvingas lägga ner ett nationellt program eller en nationell inriktning. I beslutet tas även hänsyn till eventuella samverkansavtal som finns med närliggande kommuner.

Elevunderlag och utbud av gymnasieskolor

Gymnasiemarknader påverkas i hög grad av den demografiska utvecklingen, samt av utbudet av gymnasieskolor. Läsåret 2009/10 påbörjades en elevminskning i gymnasieskolan, efter ett decennium av ökande elevkullar. Antalet elever i gymnasieskolan ökade med omkring 90 000 elever mellan 2000 och 2008. Denna utveckling har påverkat landets kommuner på olika sätt eftersom såväl elevökning som elevminskning varierat mellan kommunerna. Elevprognoser visar att elevantalet i gymnasieskolan kommer att fortsätta minska fram till och med läsåret 2015/16, för att därefter stiga igen. Lsåret 2012/13 gick sammantaget drygt 351 600 elever i gymnasieskolan. Av dessa gick 73 procent i en kommunal skola, drygt 26 procent i en fristående skola och mindre än en procent i landstingskommunal skola.

De senare åren har den nationella trenden varit att antalet gymnasieskolor har ökat. Först och främst är det antalet fristående skolor som har ökat. Trenden gällande ökningen av antalet gymnasieskolor har nu vänt. Från och med läsåret 2011/12 började antalet gymnasieskolor minska något. Det var de kommunala gymnasieskolorna som blev färre, samtidigt som antalet fristående gymnasieskolor fortsatte att öka. I och med att skollagen (2010:800) började tillämpas ersattes skola som organisatorisk enhet med begreppet skolenhet. Varje skolenhet ska ha *en* rektor som ansvarar för ledningen och samordningen av det pedagogiska arbetet. En skolenhet består av en eller flera närliggande skolbyggnader. Detta innebär att en och samma skolbyggnad kan innefatta en eller flera skolenheter. Skolverkets statistik om gymnasieskolan redovisar sedan läsåret 2012/13 uppgifter om antalet skolenheter. Övergången till skolenheter

har inneburit en ökning av antalet skolenheter i jämförelse med antalet skolor föregående läsår. För gymnasieskolan verkar införandet av begreppet skolenhet främst ha påverkat kommunala huvudmän, som har organiserat sig i fler och mindre skolenheter än tidigare. För fristående skolor gällde redan enligt tidigare bestämmelser att varje skola skulle ha *en* rektor. Läsåret 2012/13 fanns 1 253 skolenheter inom gymnasieskolan, varav 751 hade kommunal huvudman, 17 landstingskommunal huvudman och 485 enskild huvudman.

Skolverket har tidigare granskat fristående skolors lokalisering i förhållande till den kommungruppsindelning som tagits fram av Sveriges kommuner och landsting (SKL).³² Denna granskning visar att störst andel fristående gymnasieskolor finns i kommungrupperna ”storstäder” respektive ”större städer”, medan exempelvis kommungruppen ”glesbygdskommuner” i det närmaste saknar fristående gymnasieskolor. Elever i fristående skolor går i huvudsak i skolor belägna inom kommungrupperna ”storstäder”, ”större städer” samt ”förortskommuner”. Den påtagliga koncentrationen av fristående skolor till ”storstäder”, ”större städer” samt ”förortskommuner” visar att marknadsutvecklingen avseende konkurrens mellan olika huvudmän ser olika ut i olika delar av landet.

Infrastruktur och elevpendling

En viktig aspekt för att förstå gymnasiemarknaders geografiska utsträckning och funktionalitet är rådande infrastruktur för resande. Tidigare studier av arbets- och skolpendling visar att restid, tillgängliga färdmedel och ekonomiska incitament (till exempel subventionering av resekostnader) är av stor betydelse.³³ Den längsta acceptabla restiden uppskattas vanligen till omkring 40–45 minuter enkel väg, och faktorer som uppges vara viktiga vid val av färdmedel är snabbhet, flexibilitet och bekvämlighet. Tidigare studier om pendling fokuserar vanligen på arbetspendling, respektive pendling för högskolestudenter.³⁴ Förutsättningarna ser annorlunda ut för gymnasieelever, men resultaten understryker infrastrukturens betydelse för pendling.

Det är i allmänhet hemkommunen som ansvarar för elevens kostnader för dagliga resor mellan bostad och gymnasieskola.³⁵ Detta gäller de gymnasieelever som har mer än sex kilometer mellan bostad och skola. Hemkommunens ansvar för att täcka kostnader för gymnasieelevers elevresor gäller oavsett

32 Skolverket (2011b). För information om SKL:s kommungruppsindelning, se: www.skl.se/kommuner_och_landsting/fakta_om_kommuner/kommungruppsindelning

33 Se t.ex. Sandow & Westin (2006); OECD (2010)

34 Ibid.

35 SKL (2010)

huvudman samt i vilken ort den valda gymnasieskolan är belägen. Kommunens ansvar omfattar dock inte anordnandet av elevresor.

Andelen elever som går i skola i en annan kommun än hemkommunen, så kallad skolpendling, har ökat kontinuerligt under en längre tid och uppgick läsåret 2012/13 till 33 procent.³⁶ Det är vanligare att pendla bland elever som går i fristående skolor (46 procent), än bland elever som går på kommunala skolor (29 procent). Elever folkbokförda i förortskommuner, pendlingskommuner och glesbygdskommuner pendlar i störst utsträckning. I förorts- och pendlingskommuner går många elever i kommunala och fristående skolor i annan kommun. I storstäder och större städer går eleverna ofta kvar i den egna kommunen men väljer en fristående skola.³⁷

Den reformerade gymnasieskolan Gy2011

Den reformerade gymnasieskolan Gy2011 trädde i kraft 1 juli 2011. Läsåret 2012/13 studerade därmed elever i årskurs 1 och 2 enligt Gy2011. Syftet med reformen var bl.a. att öka genomströmningen i gymnasieskolan och att i högre grad standardisera utbudet av gymnasieutbildningar. I och med reformen anordnar såväl kommunala som fristående skolor nationella program och de specialutformade programmen försvinner. Utbildningarna på kommunala och fristående gymnasieskolor har samma examensmål. Vare sig kommunala eller fristående skolor har längre möjlighet att låta sina utbildningar avvika från de nationella programmens fastställda programstrukturer annat än i undantagsfall.

I den reformerade gymnasieskolan finns det 18 nationella program (12 yrkesprogram och 6 högskoleförberedande program).³⁸ De nationella programmen är inriktade mot examensmål, vilka leder till en yrkesexamen eller en yrkes- eller högskoleförberedande gymnasieexamen. Yrkesprogrammen leder till en yrkesexamen och ger inte automatiskt grundläggande behörighet till högskolestudier. Elever på yrkesprogram har också rätt att läsa in grundläggande högskolebehörighet. På vissa program krävs aktiva val från elevens sida för att den ska uppnå grundläggande högskolebehörighet, och i vissa fall behöver eleven

36 Definitionen av pendling som avvikelser mellan elevers hem- respektive skolkommun avspeglar inte fullständigt den faktiska pendlingen. Definitionen tar till exempel inte hänsyn till de elevrörelser som sker inom kommuner, avståndet mellan en elevs bostad och skolans belägenhet eller om elever är bosatta i kommunen där skolan är belägen utan att vara folkbokförda där.

37 Skolverket (2011b)

38 Därutöver finns utbildningar som avviker från den nationella programstrukturen: särskilda varianter, riksrekryterande utbildningar med egna examensmål, nationellt godkända idrottsutbildningar samt International Baccalaureate. Den sistnämnda är inriktad mot en internationell gymnasieexamen och är inte en del av Gy2011.

läsa utökat program.³⁹ Den reformerade gymnasieskolan innehåller även fem introduktionsprogram för elever som saknar behörighet till nationella program. Introduktionsprogrammen avser, till skillnad mot den tidigare gymnasieskolans individuella program (IV), inte enbart till att förbereda elever för nationella program utan vissa av dem ska även erbjuda utgångar direkt till arbetslivet.

Programval

Hösten 2012 sökte drygt 118 500 elever ett program inom den reformerade gymnasieskolan. Av eleverna i årskurs 1 eller 2 gick närmare 55 procent på ett högskoleförberedande program, 32 procent på ett yrkesprogram och 13 procent på ett av introduktionsprogrammen. De största högskoleförberedande programmen (mätt i andel elever) var samhällsvetenskapsprogrammet (cirka 17,2 procent) och naturvetenskapsprogrammet (cirka 12,1 procent). Det högskoleförberedande program som uppvisade det lägsta elevantalet var det humanistiska programmet med knappt 3 000 elever i hela landet. De största yrkesprogrammen (mätt i andel elever) var bygg- och anläggningsprogrammet (cirka 4,5 procent) och el- och energiprogrammet (cirka 4,4 procent). De yrkesprogram som uppvisade de lägsta elevantalen var hotell- och turismprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet med knappt 3 000 elever vardera i landet. Skolverkets statistik visar att utvecklingen med ett sjunkande söktryck till yrkesförberedande gymnasieutbildningar har pågått under flera år. Hösten 2012 var andelen elever som läste yrkesprogram något lägre (29,4 procent) i jämförelse med året innan (31,4 procent).

Andelen elever som gick på högskoleförberedande program respektive yrkesprogram skiljer sig åt mellan landets kommuner. När det gäller högskoleförberedande program varierar andelen elever från som lägst 15 procent till som högst 93 procent. Andelen elever på yrkesprogram varierar från som lägst fem procent till som högst 73 procent. En nationell kartläggning visar att kommuner med högst andel elever på högskoleförberedande program är koncentrerade till områden som har en förhållandevis stor befolkning samt närhet till högskola eller universitet. Kommunerna är först och främst belägna i landets storstadslän. Andelen elever på yrkesprogram är högst i Norrbottens län.

39 Från och med hösten 2013 kommer emellertid alla nationella yrkesprogram att kunna ge grundläggande högskolebehörighet inom programmets ordinarie 2 500 poäng, genom att skolorna kommer att kunna erbjuda kurser i programfördjupningen som ger högskolebehörighet inom ramen för programmet.

3

**Västervik
– en kommunal
gymnasiemarknad**

3: Västervik – en kommunal gymnasiemarknad

Detta kapitel behandlar Västervik som är ett exempel på en kommunal gymnasiemarknad. Kommunen är en centrumkommun enligt de kriterier som indelningen i gymnasiemarknadsområden baseras på. Det finns dock inte några andra kommuner som har sin största utpendling riktad mot Västervik, och Västervik kännetecknas även av en begränsad utpendling av elever som söker sig till andra kommuner. De elever som bor i Västervik går i mycket stor utsträckning i en gymnasieskola som ligger i kommunen.

Om Västerviks gymnasiemarknad

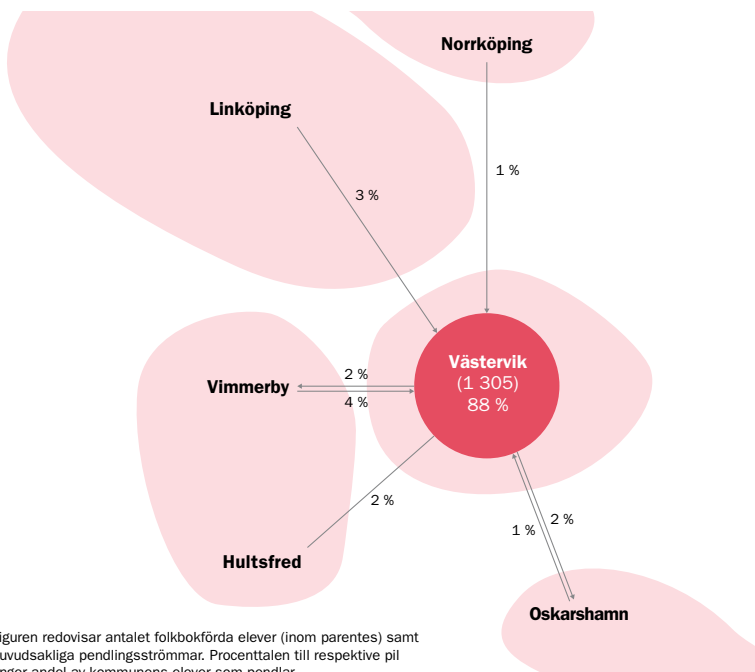
Västerviks gymnasiemarknad omfattar således endast en kommun, Västervik. Kommunen ligger i Kalmar län som sammantaget omfattar tolv kommuner och cirka 234 000 invånare.⁴⁰ Kalmar län är indelat i två regioner: norra Kalmar län och södra Kalmar län. Västerviks kommun är del av norra Kalmar län, tillsammans med kommunerna Hultsfred, Högsby, Mönsterås, Oskarshamn och Vimmerby. Kommunerna i norra Kalmar län samverkar i frågor om gymnasieskolan. De har till exempel en gemensam antagning och alla elever som är folkbokförda i någon av de sex kommunerna har rätt att söka till alla kommunala gymnasieskolor i regionen. Västervik är en till ytan stor kommun (drygt 1 800 kvadratkilometer). I kommunen bor ungefär 36 000 invånare, varav drygt 21 000 i centralorten Västervik.

Figur 3.1 illustrerar Västerviks status som kommunal gymnasiemarknad. Kartan åskådliggör den småskaliga pendling som förekommer mellan Västervik och närliggande kommuner.

Avståndet mellan Västervik och de närliggande kommunerna är relativt stort. Figur 3.2 redovisar uppgifter om avstånd och restid mellan Västervik och närliggande kommuner.

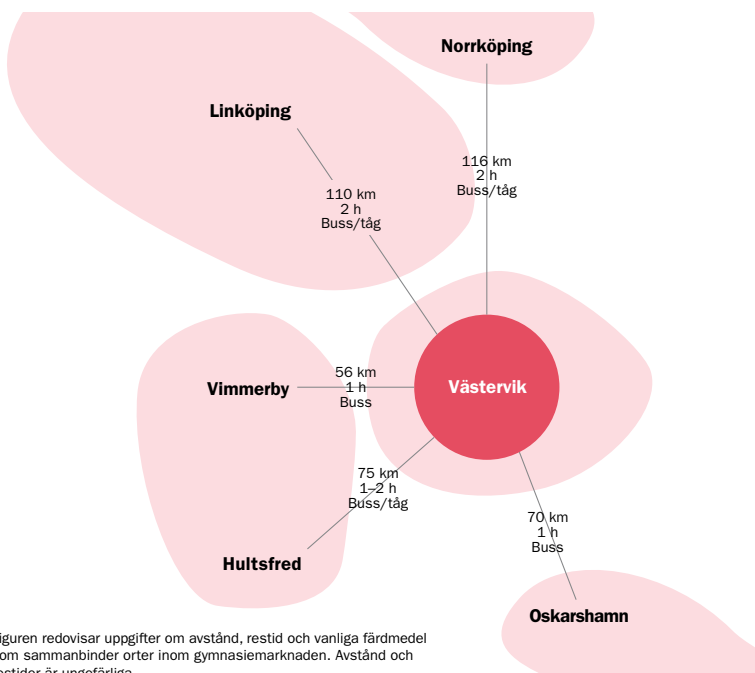
⁴⁰ Kalmar län består av följande kommuner: Borgholm, Emmaboda, Hultsfred, Högsby, Kalmar, Mönsterås, Mörbylånga, Nybro, Oskarshamn, Torsås, Vimmerby och Västervik.

Figur 3.1 Karta över Västerviks gymnasiemarknad

Figuren redovisar antalet folkbokförda elever (inom parentes) samt huvudsakliga pendlingsströmmar. Procentalen till respektive pil anger andel av kommunens elever som pendlar.

Figur 3.2 Västerviks gymnasiemarknad – avstånd, restider och färdmedel

Figuren redovisar uppgifter om avstånd, restid och vanliga färdmedel som sammanbinder orter inom gymnasiemarknaden. Avstånd och restider är ungefärliga.

Det finns bussförbindelser mellan Västervik och de närliggande kommunerna, och det finns även en tågförbindelse till Linköping. Restiden mellan kommunerna varierar utifrån vilket färdmedel som används. Till exempel tar en tågresa mellan Västervik och Linköping omkring 2 h, och att åka buss mellan Västervik och Hultsfred cirka 1 h 30 min.

Tabell 3.1 redovisar uppgifter om gymnasieskolenheter, elevunderlag, programval och pendling gällande Västerviks gymnasiemarknad. Läsåret 2012/13 fanns det fem kommunala gymnasieskolenheter i Västervik som tillsammans presenterades som Västerviks gymnasium. Sammantaget anordnades 13 högskoleförberedande program och yrkesprogram. I kommunen fanns även två fristående gymnasieskolenheter som erbjöd naturbruksprogrammet samt två introduktionsprogram, respektive två högskoleförberedande program.

Tabell 3.1 Basfakta gällande Västerviks gymnasiemarknad

Gymnasiemarknadens storlek och pendlingsstruktur	Åk 1–3
Antal folkbokförda gymnasieelever	1 305 st
Totalt antal gymnasieelever	1 315 st
Andel som pendlar ut av folkbokförda gymnasieelever	12,3 %
Andel som pendlar in av det totala antalet gymnasieelever	12,9 %
Gymnasiemarknadens skol- och elevstruktur	
Antal gymnasieskolenheter med kommunal huvudman	5 st
Antal gymnasieskolenheter med enskild huvudman	2 st
Andel elever i gymnasieskola med enskild huvudman	5,1 %
Andel elever i högskoleförberedande program/yrkesprogram (åk 1–2)	47,6 % / 41,2 %

Det fanns drygt 1 300 folkbokförda gymnasieelever i kommunen. Omkring 90 procent av eleverna gick en gymnasieutbildning i kommunen. Drygt fem procent av de folkbokförda eleverna gick i någon av de två fristående gymnasieskolenheterna. Den största utpendlingen från Västerviks kommun sker till Linköpings kommun. Den största inpendlingen sker från Vimmerby, Hultsfred och Oskarshamn. Inpendlingen kommer således främst söderifrån, medan utpendlingen riktar sig norrut. Närmare 48 procent av gymnasieeleverna i årskurs 1 och 2 går ett högskoleförberedande program och lite drygt 41 procent ett yrkesprogram. Detta innebär att sammantaget omkring 11 procent av gymnasieeleverna som är folkbokförda i kommunen är inskrivna vid något av de fem introduktionsprogrammen. Det aktuella läsåret hade samhällsvetenskapsprogrammet och naturvetenskapsprogrammet störst andel elever, och humanistiska programmet minst. Det yrkesprogram som hade störst andel inskrivna elever var naturbruksprogrammet, och minst andel hade hotell- och turism-

programmet. Av introduktionsprogrammen hade preparandutbildningen den högsta andelen elever.⁴¹

Tabell 3.2 redovisar vilka program som anordnas inom Västerviks gymnasie-
marknad.

Tabell 3.2 Program som anordnades inom gymnasie marknaden läsåret
2012/13

	Västervik
Barn- och fritid (BF)	x
Bygg- och anläggning (BA)	x
Ekonomi (EK)	x
El- och energi (EE)	x
Estetiska (ES)	xx
Fordon- och transport (FT)	–
Handels- och administration (HA)	x
Hantverk (HV)	x
Hotell- och turism (HT)	x
Humanistiska (HU)	x
Industriteknik (IN)	x
Naturbruk (NB)	x
Naturvetenskap (NA)	x
Restaurang- och livsmedel (RL)	x
Samhällsvetenskap (SA)	xx
Teknik (TE)	x
VVS- och fastighet (VF)	–
Vård- och omsorg (VO)	x
Riksrekryterande (RX)	–
International Baccalaureate (IB)	–
Individuellt alternativ (IMIND)	x
Preparandutbildning (IMPRE)	x
Programinriktat individuellt val (IMPRO)	x
Språkintröduktion (IMSPR)	x
Yrkesintröduktion (INKYRK)	xx
x = programmet anordnas vid en gymnasieskola	
xx = programmet anordnas vid flera gymnasieskolor	
– = programmet anordnas inte	

41 Preparandutbildningen riktar sig till elever som behöver fler godkända betyg för att kunna börja på ett nationellt program.

Två nationella program (estetiska programmet respektive samhällsvetenskapsprogrammet) och ett introduktionsprogram (yrkesintroduktion) erbjuds på fler gymnasieskolenheter än en i kommunen. Fordons- och transportprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet anordnas inte i Västervik, det samma gäller International Baccalaureate samt riksrekryterande utbildningar med egna examensmål.

Strukturella förutsättningar inom Västerviks gymnasiemarknad

Långa pendlingsavstånd

En faktor som har stor betydelse för denna kommunala gymnasiemarknad är de geografiska förutsättningar som präglar kommunen. Västerviks kommun är stor till ytan med långa pendlingsavstånd, både inom kommunen och till de närliggande kommunerna. Samtidigt är kommunikationsmöjligheterna begränsade i riktning mot de större närliggande orterna Linköping och Norrköping, och även söderut och inåt landet. Detta gör att få elever pendlar till gymnasieskolor i andra kommuner.

Alternativet för de elever som inte vill välja en gymnasieutbildning i Västerviks kommun beskrivs vara att bosätta sig på annan ort. De elever som väljer att flytta bosätter sig främst i Linköping, men historiskt sett har det varit ovanligt att kommunens ungdomar lämnat hemorten i samband med övergången till gymnasieskolan. En av rektorerna på den kommunala gymnasieskolan beskriver:

Det har inte funnits en tradition att man rör sig på det sättet. Man har valt att vara på hemmaplan.

Också den tjänsteman som är ansvarig för frågor om skola och utbildning inom regionförbundet i Kalmar län beskriver hur elevrörligheten i regionen är liten. Samverkan i dessa frågor sker främst på det politiska planet och på tjänstemannanivå.

Det får avgöras från fråga till fråga inom området när det finns ett funktionellt behov, och en funktionell möjlighet, att samverka. Elevutbytet är helt avhängigt om man kan dagspendla till och från skolan.

Flera av de andra kommunerna inom regionen har utvecklat en närmare samverkan för elevutbyte, exempelvis Vimmerby och Hultsfred samt Oskarshamn, Mönsterås och Högsby. Dessa utgör egna utbildningsområden som har ett mer utvecklat samarbete och ett större elevflöde. På grund av kommunens geogra-

fiska läge i utkanten av gymnasiesamverkansområdet har Västervik inte utvecklat något liknande nära samarbete med någon annan kommun.

Ett sviktande elevunderlag och ett minskande utbud

En annan faktor som har stor inverkan på gymnasieskolan och utbudet av utbildningar är den demografiska utvecklingen i Västerviks kommun. Chefen för barn- och utbildningsförvaltningen beskriver att elevunderlaget i kommunen sjunkit kraftigt, och att det nu är påtagligt färre elever i gymnasieskolan än tidigare. Därför har kommunen skurit ner på antalet program, vilket medför att elever som vill läsa just dessa program får söka sig till en annan kommun. Det beskrivs som en stor utmaning för den kommunala gymnasieskolan att erbjuda ett brett och varierat utbud samtidigt som det blir färre elever.

Rektorn på den kommunala gymnasieskolan i Västervik berättar att det tidigare fanns skrivningar i måldokumentet för gymnasieskolan att kommunen skulle bibehålla och utöka utbudet för eleverna, men att de skrivningarna nu är borttagna. Frågor om utbud och samverkan i förhållande till elevutvecklingen är aktuella ämnen för diskussion.

Enligt Västerviks kommuns verksamhetsplan för 2012 ska kommunen anpassa utbudet av gymnasieutbildningar till de kraftigt minskande elevkullarna. Detta ska göras utifrån ett strategiskt övervägande utifrån behoven, i samspel med närliggande kommuner. Ambitionen är att inom regionen ta ett gemensamt grepp på situationen med det sviktande elevunderlaget och utbudet av gymnasieprogram.

Samma sak lyfts även fram av den tjänsteman som är ansvarig för dessa frågor inom regionförbundet. Det vikande elevunderlaget i regionen kräver att kommunerna genom samverkan gemensamt ska kunna erbjuda ett brett programutbud. Enligt den ursprungliga tanken skulle kommunerna fördela programmen sinsemellan, och eleverna röra på sig mellan kommunerna inom ramen för rådande samverkan. Detta har dock enligt den intervjuade rektorns bild kommit att successivt ersättas av en situation där kommunerna eftersträvar att behålla sina elever för att kunna fortsätta driva sina respektive gymnasieskolor.

Få fristående skolor och ingen egentlig konkurrens

I Västervik finns det en stor kommunal gymnasieskola och två mindre fristående gymnasieskolor där den ena är ett naturbruksgymnasium och den andra anordnar ett fåtal program. De fristående gymnasieskolorna i kommunen erbjuder alltså ett mycket begränsat programutbud.

Mot bakgrund av det begränsade utbudet av skolor i Västervik upplevs det inte råda någon egentlig konkurrens- och marknadssituation i kommunen. Marknadsutvecklingen är mer påtaglig i de större orterna i regionen.

Enligt chefen för barn- och utbildningsförvaltningen har det inte förekommit så många ansökningar om att starta fristående gymnasieskolor i kommunen. Rektorn på den kommunala gymnasieskolan beskriver hur en etablering av fristående gymnasieskolor tidigare uppmuntrats från politiskt håll, men att detta mattats av. Barn- och utbildningsnämnden uppges ha blivit mer negativa till etablering av fristående gymnasieskolor de senaste åren, samtidigt som de varit fortsatt positiva till en ökad friskoleetablering på grundskolesidan. Den politiska viljan har i hög grad påverkats av de minskande elevkullarna.

Vägledning och information inför gymnasievalet

Främst fokus på den kommunala gymnasieskolan

Gymnasieeleverna i Skolverkets fokusgrupper beskriver att den information som de fick inför gymnasievalet i första hand handlade om den kommunala gymnasieskolan och de utbildningar som ges där. Det anordnades informationskvällar för de olika programmen dit de kunde gå för att få en mer ingående bild av utbildningens struktur och innehåll. Det gavs enligt eleverna mycket lite, eller ingen, information om fristående gymnasieskolor i kommunen eller om skolor i andra kommuner. Information om utbudet inom ramen för gymnasiesamverkan uppger eleverna att de först och främst fått genom de utbildningskataloger som de fått hemskickade.

En studie- och yrkesvägledare som arbetar på en fristående grundskola i kommunen berättar hur den gymnasieskola som drivs av samma huvudman inte har fått möjlighet att informera om sina utbildningar på de kommunala grundskolorna. Studie- och yrkesvägledarens bild är att den mesta vägledning och information som äger rum i de kommunala grundskolorna är riktad mot att eleverna ska läsa vid den kommunala gymnasieskolan.

Studie- och yrkesvägledarna vid de kommunala grundskolorna menar dock att de är väldigt noga med att informera om att det finns andra skolor i närheten som erbjuder både samma program som den kommunala gymnasieskolan, och om andra program och inriktningar. De beskriver att de dessutom uppmanar eleverna att jämföra olika skolor utifrån vad eleverna själva tror att de skulle trivas med.

Individuella samtal, studiebesök och prao viktiga

Studie- och yrkesvägledningen samt informationen inför gymnasievalet genomförs genom föreläsningar, individuella samtal, studiebesök och öppet hus. I årskurserna 7 och 8 informerar studie- och yrkesvägledare om olika yrkesgrupper och branscher, vilka arbetsmöjligheter som finns i kommunen och regionen. De gör också arbetsplatsbesök och redovisar prognoser om framtida bristyrken.

Eleverna beskriver hur gymnasievalsprocessen inleddes med att studie- och yrkesvägledarna besökte deras klasser och informerade om de nationella programmen, kommunens utbud, möjligheten att läsa utanför hemkommunen samt relaterad information som till exempel regelverket kring första- och andrahandsantagning och inackorderingsbidrag. De individuella samtalen ägde rum i årskurs 9 och uppges enligt eleverna ha handlat om deras intresseområden i förhållande till olika utbildningsalternativ, samt vilka betyg som krävdes för att bli antagen till olika program. De fick också veta att det var viktigt att ha ett par olika alternativ som kändes tänkbara.

Eleverna beskriver att de erbjöds möjlighet att gå på studiebesök på den kommunala gymnasieskolan. En del elever kunde gå på ett sådant tillsammans med sin klass, medan andra berättar att de fick gå på egen hand utanför ordinarie undervisning. Studiebesöken upplevdes av eleverna som väldigt bra då det gav en mer ingående bild av den kommunala gymnasieskolan och de olika programmen.

En studie- och yrkesvägledare berättar att den kommunala gymnasieskolan tidigare erbjudit en heldag för elever i årskurs 8 där de kunnat komma och besöka samtliga program. Detta var värdefullt särskilt för elever med mindre engagerade föräldrar, eller för dem som upplevde det svårt att ta itu med sitt gymnasieval. Denna möjlighet finns dock inte längre. Nu får eleverna i de flesta fallen gå på skolans Öppet hus på sin fritid, tillsammans med sina föräldrar eller på egen hand.

Enligt studie- och yrkesvägledarnas erfarenheter är eleverna vanligen väldigt motiverade och intresserade inför sitt gymnasieval i årskurs 9, då de konkret funderar mycket kring olika program och vilka möjligheter som finns. Eleverna upplevs dock inte vara intresserade eller mogna för vägledning och information tidigare, även om studie- och yrkesvägledarna gärna skulle vilja påbörja valprocessen tidigare. Den prao-period som är förlagd till årskurs 9 beskrivs som betydelsefull för elevernas gymnasieval. Eleverna kan då antingen känna att de vill utbilda sig vidare mot det specifika området, eller tvärtom att de inte vill göra det.

Under gymnasievalsprocessen är det många elever som är oroade inför att inte komma in på sitt förstahandsval därför att deras betyg är för låga. Detta lyfts även fram av de intervjuade studie- och yrkesvägledarna.

Marknadsföringens betydelse

Vare sig eleverna eller studie- och yrkesvägledarna upplever att det sker särskilt mycket marknadsföring om olika skolor eller utbildningar i kommunen. Utbildningskataloger rörande samverkansområdets utbud sänds till de elever som är folkbokförda i kommunen, men studie- och yrkesvägledarnas bild är att det inte

sker några andra gemensamma insatser. Det händer att studie- och yrkesväglarna får informationsmaterial tillskickat från kommunala och fristående skolor i andra kommuner. Denna information delar de dock inte ut till eleverna, men den finns tillgänglig på skolexpeditionen för dem som är intresserade.

Eleverna berättar att de fått en del informations- och marknadsföringsmaterial, först och främst om den lokala kommunala gymnasieskolan. Enligt dem fick de mycket begränsad, eller ingen, information om de två fristående skolor som är lokaliserade i Västerviks kommun. De kontaktades dessutom i mycket liten omfattning av skolor i andra kommuner.

De intervjuade eleverna tror att marknadsföring kan påverka gymnasievalet, men bara i viss utsträckning. Två av dem uttrycker det enligt följande:

Det var ju en skola ... De marknadsförde liksom att det var bra lärare, att man fick en bärbar dator och en massa sådant. Så de försöker ju vinna elever, inte med mutor det kan man inte säga, men liksom lockar dem med att man får grejer.

Det kanske väcker tankar, men jag vet inte om det liksom ... "Jaha, men där får jag en dator, då går jag där". Så tror jag inte att det fungerar i många fall.

Svårt att välja rätt, men det går att byta

I fokusgrupperna framkommer att en del elever tycker att gymnasievalet är svårt, ibland beskrivs det till och med som ångestfullt, då de har svårt att bestämma vilken utbildning de ska välja och att valet känns så avgörande. Ett par av eleverna beskriver att gymnasievalet framställdes som deras livs viktigaste val, något som känns jobbigt särskilt om man inte riktigt vet vad man vill. Eleverna är medvetna om möjligheten att göra om sina val, men anser att det är viktigt att försöka välja rätt första gången.

Eleverna upplever att det är många som känner att man "valt fel" och som därför gör ett omval eller avbryter sin utbildning. Ofta får dessa elever börja om på det nya programmet, och får därmed en förlängd studietid.

Studie- och yrkesväglarna beskriver att de arbetar med att stödja eleverna i valprocessen genom att exempelvis lyfta fram vilka olika möjligheter som finns och hjälpa till med att jämföra de olika utbildningsalternativen. Det kan till exempel handla om vad som skiljer två program åt i struktur och innehåll. Stödet gäller också att stärka eleverna att inte vara rädda för att byta utbildning om valet känns fel, och att ge information om vad ett omval kan betyda i praktiken.

Eleverna uppfattar dock inte att de fått någon kunskap eller konkreta tips om hur de skulle förhålla sig till och värdera informationen om olika skolor och utbildningar. De uppfattar inte heller att de fått speciellt ingående information om tillträdes- och behörighetsregler. Flera av dem kände att de inte

hade någon tydlig bild om vad deras val skulle komma att innebära när det gäller exempelvis behörighet till högre utbildning, och vilka kurser som de eventuellt skulle behöva komplettera med för att få behörighet. Detta var särskilt framträdande i fokusgruppen med elever på yrkesprogram.

Elevernas val av gymnasieutbildning

De flesta elever går i Västervik, trots begränsat utbud

Eleverna beskriver det som mer eller mindre självklart att välja den kommunala gymnasieskolan i Västervik. Där finns flera olika utbildningar att välja mellan, eleverna känner sig trygga i närmiljön och de har sina vänner där. Våldigt få av deras tidigare skolkamrater i grundskolan har sökt till skolor i andra kommuner. Det vanligaste skälet till ett sådant val är att vissa program eller inriktningar lagts ned i Västervik, eller endast ges på specifika skolor i andra kommuner.

De intervjuade eleverna berättar att de flesta elever som börjar i en gymnasieskola i en annan kommun väljer att flytta dit. Det rör sig oftast om Linköping eller Norrköping, men även mer närliggande orter som Oskarshamn och Vimmerby.

Studie- och yrkesvägledarna menar att de elever som väljer utbildningar i andra kommuner gör detta just för att de vill flytta, och att det ofta är större städer som lockar. De flesta blir dock tveksamma när valet börjar närma sig, och en del elever ändrar sitt val för att stanna i hemkommunen.

Eleverna känner i de flesta fall till att Västerviks kommun är en del av ett gymnasiesamverkansområde och att det finns flera gymnasieskolor att välja mellan i det området. De intervjuade eleverna beskriver dock att de flesta ändå väljer att stanna kvar i Västervik, ofta därför att de flesta av kompisarna väljer att göra det.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver att vissa elever väljer en annan utbildning än de egentligen vill, därför att den utbildning de skulle vilja gå anordnas i en annan kommun. En studie- och yrkesvägledare säger:

Det kan hända att de faktiskt väljer bort någon utbildning för att de inte orkar resa, och att de tror att det skulle påverka deras studieresultat.

Samma beskrivning gör ett par av eleverna i fokusgrupperna. De hade funderat på att söka till skolor i andra kommuner men ändrade sig just för att pendlingstiden kändes för lång. De menar också att det känns som ett för stort steg att flytta hemifrån. En elev säger:

Jag tror att det kräver mycket mod för det alltså. Man ska veta att man klarar sig själv också. Man är rätt kaxig tills man väl står där själv, då är det lite jobbigt.

Högskoleförberedande program de mest populära

En del av eleverna har en tydlig bild av vad de vill arbeta med i framtiden och gör sina val av utbildning i den riktningen. Det gäller såväl dem som väljer högskoleförberedande program som dem som väljer yrkesprogram. Eleverna beskriver hur de inför gymnasievalet försökte att tänka framåt, vilka arbetsmöjligheter som kommer att finnas och vilka kunskaper som de kommer att ha efter avslutad utbildning.

Också studie- och yrkesvägledarna lyfter fram att många elever vill veta vilka konsekvenser deras gymnasieval kommer att få på längre sikt, vad utbildningen kan användas till och hur möjligheterna ser ut att få ett arbete. För många är det också viktigt att utbildningen leder till ett välbetalt jobb.

Elevernas bild är att de högskoleförberedande programmen är mest populära. Detta uppges både av elever på högskoleförberedande program och på yrkesprogram. De program som lyfts fram som särskilt populära är ekonomi-, naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammen. De mest populära yrkesprogrammen uppges vara el- och energiprogrammet samt restaurang- och livsmedelsprogrammet. Elever på högskoleförberedande program motiverar sitt val med att de med säkerhet visste att de ville studera vidare efter avslutade gymnasiestudier. Att många elever väljer högskoleförberedande program menar de kan förklaras med antingen att eleverna vet vad de vill arbeta med i framtiden, eller att de inte vet det och därför vill ha en bred bas att stå på. En elev som läser ett högskoleförberedande program berättar:

Jag tog ju natur, det är ju den bredaste linjen. Du kan ju välja vilken högskoleutbildning du vill sedan. Så jag har ju tre år på mig att tänka på vad jag vill göra.

Elever på yrkesprogram förklarar de högskoleförberedande programmens popularitet med att de ”ger den bästa utbildningen”, samt just att det är många elever som är osäkra på vad de vill arbeta med i framtiden och därför väljer ett program som håller alla dörrar öppna. För en del av eleverna som läser yrkesprogram har valet handlat om ”att plugga eller inte plugga”, om man är teoretiskt eller praktiskt lagd. En elev uttryckte det enligt följande:

Jag visste inte vad jag ville bli. Men så tänkte jag att jag inte ville plugga så mycket, för plugga är mer eller mindre det värsta jag vet. Så då fick det bli en icke-plugglinje så att säga.

Elever beskriver att en del studie- och yrkesvägledare förespråkat högskoleförberedande program då dessa möjliggör högre studier. Det framstår dock inte som att eleverna själva tycker att det är en stor fråga om ett program ger högskolebehörighet eller inte. Eleverna som läser yrkesprogram tycker att det verkar

förhållandevis enkelt att läsa till de kurser som krävs för att de ska få högskolebehörighet. Studie- och yrkesvägledarnas bild är emellertid att många elever väljer bort yrkesprogrammen av den här anledningen. En av dem berättar:

De är rädda för att de ska behöva läsa utökat program för att få högskolebehörighet, för de tror inte att de orkar.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver vissa mönster i flickors och pojkars gymnasieval. Till exempel väljer få flickor bygg- och anläggningsprogrammet och teknikprogrammet, som båda domineras av pojkar. Studie- och yrkesvägledarnas erfarenhet är att flickorna hellre vill gå program med jämnare könsfördelning. På ett liknande sätt väljer en del pojkar bort samhällsvetenskapsprogrammet därför att det uppfattas som ett "tjejprogram".

Även kommunala beslut om borttagande eller införande av specifika inriktningar inom ett program kan få konsekvenser för de olika könsens benägenhet att välja ett visst program. Ett exempel som nämns är att intresset för teknikprogrammet bland flickor minskade drastiskt i samband med att inriktningen mot design togs bort.

Studie- och yrkesvägledarnas erfarenhet är att nyanlända elever många gånger är väldigt studiemotiverade. De vill ofta gärna läsa samhälls- eller naturvetenskapsprogrammen, men på grund av språkliga svårigheter går dessa elever ofta språkinträdning efter grundskolan.

Föräldrar och kamrater har stor betydelse för valet

Eleverna återkommer till att kamrater har en stor betydelse när de står inför sitt val av gymnasieutbildning. Två elever säger:

Ja, det som påverkar mest är väl vänner, vänners val, vad de ska gå.

Alla kompisar går ju typ här i Västervik [i kommunala gymnasieskolan].

Att kamraterna påverkar elevers gymnasieval bekräftas av de intervjuade studie- och yrkesvägledarna. Skälen är inte bara sociala, även kamraternas erfarenheter och uppfattningar spelar roll när eleverna jämför och värderar olika alternativ. Deras bild av olika utbildningars innehåll och upplägg kommer till stor del från kamrater, men även äldre syskon.

Enligt studie- och yrkesvägledarna kan även föräldrar ha stor påverkan på elevers gymnasieval. Denna påverkan är avhängig föräldrarnas utbildningsbakgrund och elevernas närmiljö. En studie- och yrkesvägledare berättar:

Vad man hör lite hemma omkring sig och vad man har omkring sig påverkar ju också val. Vad det finns för yrken och sådant i familjen, det påverkar ju vad det är som man känner till.

Dessutom kan påverkan hemifrån handla om föräldrarnas uppfattningar om olika utbildningar. Även eleverna tror att föräldrarnas uppfattningar har stor betydelse för gymnasievalen. Inte nödvändigtvis på så sätt att föräldrarna bestämmer vad eleven ska söka, men att deras ord väger tungt. En elev beskriver:

I början var det så att jag vägrade lyssna på dem. Jag kände liksom att det här är mitt beslut. Och det är det ju självklart men ... Sedan när beslutet blev lite seriösare så lyssnade jag faktiskt en hel del på vad de hade att säga. För det var mycket så här: "Vad vill du? Vad kan du? Kommer du att klara det här? Tycker du att det är kul?". Liksom. Och då tänker man ju till faktiskt, rätt ordentligt, eller jag gjorde det. Så det var ju en väldigt viktig del för mig.

I fokusgruppen med studie- och yrkesvägledare framkommer en syn av att högskoleutbildade föräldrar gärna ser att deras barn ska läsa högskoleförberedande program. Eleverna är av samma uppfattning; att föräldrar gärna ser att deras barn läser högskoleförberedande program som de tror att de kommer att "ha nytta av i framtiden", såsom naturvetenskapsprogrammet och teknikprogrammet.

Också enligt eleverna handlar det oftast om att föräldrar vill att barnen ska gå högskoleförberedande program hellre än yrkesprogram. I en del fall beskrivs föräldrarnas åsikter ha varit avgörande.

Eleverna tar också upp föräldrars ekonomi som något som kan begränsa elevers valmöjligheter, särskilt om det handlar om att flytta till en annan ort. En elev uttrycker det så här:

Har man ekonomin till det? Det blir inte gratis. Man kan ju få visst bostadsstöd och så, men... Och jag tror inte att alla familjer har råd, till exempel om man har många syskon så kan det nog bli svårt.

Också studie- och yrkesvägledarna nämner familjeekonomins betydelse. Det är vanligt att föräldrar efterfrågar information om de ekonomiska aspekterna av en elevs eventuella val av utbildning i annan kommun.

Sammanfattning

Västervik är ett exempel på en kommunal gymnasiemarknad. Ett förhållandevis isolerat geografiskt läge med stora pendlingsavstånd och begränsade kommunikationsmöjligheter gör att gymnasiemarknaden i praktiken endast omfattar en kommun. De elever som är folkbokförda i Västervik gör således främst sitt val av gymnasieutbildning med utgångspunkt i det utbud som anordnas inom kommunen. Inom kommunen finns endast en kommunal gymnasieskola som omfattar fem gymnasieskolenheter, och de två fristående gymnasieskolenheterna som anordnar ett begränsat programutbud. Kommunens gymnasieutbildningar har i praktiken ingen eller ringa konkurrens.

Västerviks kommun är del av ett samverkansområde, norra Kalmar län, som bland annat samverkar i frågor om gymnasieskolan. Elever som är folkbokförda inom regionen kan därmed välja utbildning i samtliga kommuner som ingår i samverkansområdet. Denna samverkan begränsas dock i praktiken av att kommuner som en följd av vikande elevantal kommit att i högre grad sträva efter att behålla eleverna i hemkommunen.

Det minskande elevantalet gör det svårt för kommunen att tillhandahålla ett fullständigt utbud av program. Alternativet för de elever som vill läsa en utbildning som inte anordnas i Västervik är att pendla eller flytta till annan ort. Pendlingsmöjligheterna försvaras dock i praktiken av pendlingsavstånden och de begränsade kommunikationsmöjligheterna. Det finns även en tradition bland elever i Västervik att välja en gymnasieutbildning på hemmaplan. Svårigheterna att pendla och tvekan inför att flytta hemifrån kan leda till att elever väljer ett annat program än de egentligen skulle ha velat.

Inför sitt gymnasieval beskriver elever att de haft individuella vägledningssamtal med en studie- och yrkesvägledare och gemensamma informationsträffar i skolan. Den kommunala gymnasieskolan anordnade även informationskvällar och möjlighet för elever att göra studiebesök på olika program som de var intresserade av. I en del fall beskrivs dessa studiebesök ha skett inom ramen för ordinarie skoltid, i andra fall på fritiden. Enligt eleverna fick de först och främst information om kommunens gymnasieutbildningar. Studie- och yrkesvägledare som är verksamma på kommunens grundskolor beskriver dock hur de eftersträvade att ge eleverna information även om de fristående skolor som finns i Västervik, och om utbudet inom samverkansområdet. Marknadsföring av skolor och utbildningar förekommer inte i någon större utsträckning i Västervik. Enligt eleverna får de information om kommunens gymnasieskolas utbildningar, samt en utbildningskatalog där samverkansområdets utbud presenteras. I mindre omfattning beskrivs skolor i närliggande kommuner marknadsföra sig i kommunen.

I fallbeskrivningen framkommer att kamrater har stor betydelse för ungdomarnas gymnasieval. I Västerviks fall handlar det i hög grad om att vilja gå i

kommunens gymnasieskola tillsammans med kamraterna. Äldre kamrater kan också ha betydelse för valet bland annat genom att ha förstahandsinformation om olika programs innehåll och svårighetsgrad. Föräldrar kan ha åsikter om vilket program deras barn ska välja. I högsta grad framstår föräldrar föredra att deras barn väljer högskoleförberedande program. Föräldrars ekonomiska situation har betydelse i de fall som elever behöver flytta från landsbygden in till tätorten Västervik eller vill läsa på annan ort.

De genomförda fokusgruppsintervjuerna illustrerar att gymnasievalet kan vara svårt och frustrerande för den enskilde eleven. Generellt handlar det om att välja efter intresse eller utifrån andra faktorer, att nå nödvändiga betygsnivåer, att se framtidens arbetsmöjligheter och ta ställning till behovet av högskolebehörighet. Specifikt för eleverna i Västervik är att de i praktiken och genom tradition är hänvisade till den kommunala gymnasieskolans begränsade programutbud.

Västerviks kommunala gymnasieemarknad kan mot bakgrund av detta inte betraktas som någon egentlig marknad. Det råder ingen egentlig konkurrensituation och elevernas valmöjligheter är i mångt och mycket begränsade då de i praktiken är hänvisade till kommunens utbud av gymnasieutbildning då de långa avstånden gör det svårt att pendla till andra orter.

4

**Piteå – en lokal
gymnasiemarknad**

4. Piteå – en lokal gymnasiemarknad

Detta kapitel fokuserar Piteås lokala gymnasiemarknad. Piteå kommun kan beskrivas som ett utbildningscentrum på en lokal gymnasiemarknad. Till Piteås lokala gymnasiemarknad hör de närliggande kommunerna Älvsbyn, Arjeplog och Arvidsjaur som har en utpendling av elever riktad mot Piteå.

Om Piteås gymnasiemarknad

Piteås gymnasiemarknad omfattar fyra kommuner: Arjeplog, Arvidsjaur, Piteå och Älvsbyn. Gymnasiemarknaden ligger i Norrbottens län som är landets nordligaste län. Norrbottens län utgör nära en fjärdedel av Sveriges totala landareal och omfattar 14 kommuner.⁴² I länet bor sammantaget drygt 248 000 invånare. Piteås lokala gymnasiemarknad är cirka 24 000 kvadratkilometer. Det bor cirka 41 000 invånare i Piteå kommun, cirka 8 400 i Älvsbyns kommun, cirka 6 500 i Arvidsjaur kommun och cirka 3 000 i Arjeplog kommun. Enligt den kommungruppsindelning som framtagits av Sveriges kommuner och landsting (SKL) kategoriseras Arjeplog som en turism- och besöksnäringsskommun, och de övriga tre som kommuner i glesbefolkad region.

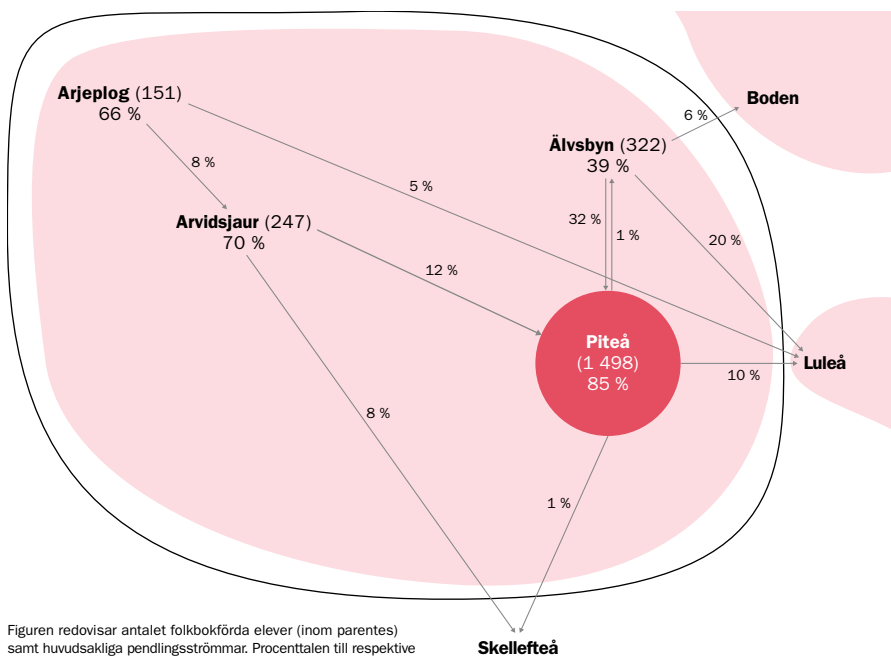
De huvudsakliga pendlingsströmmar som sker inom marknadsområdet går i första hand från utpendlingskommunerna i riktning mot centrumkommunen Piteå (se figur 4.1).

Den tydligaste pendlingen går från Älvsbyn till Piteå. I viss mån sker även en pendling från Arjeplog till Arvidsjaur. De senaste tio åren har Piteå förstärkt sin ställning som centrumkommun något. Inpendlingen har ökat något från såväl Älvsbyn som Arvidsjaur, samtidigt som pendlingen ut från Piteå till andra kommuner har minskat.

Figur 4.2 redovisar uppgifter om avstånd och restid inom Piteås lokala gymnasiemarknad.

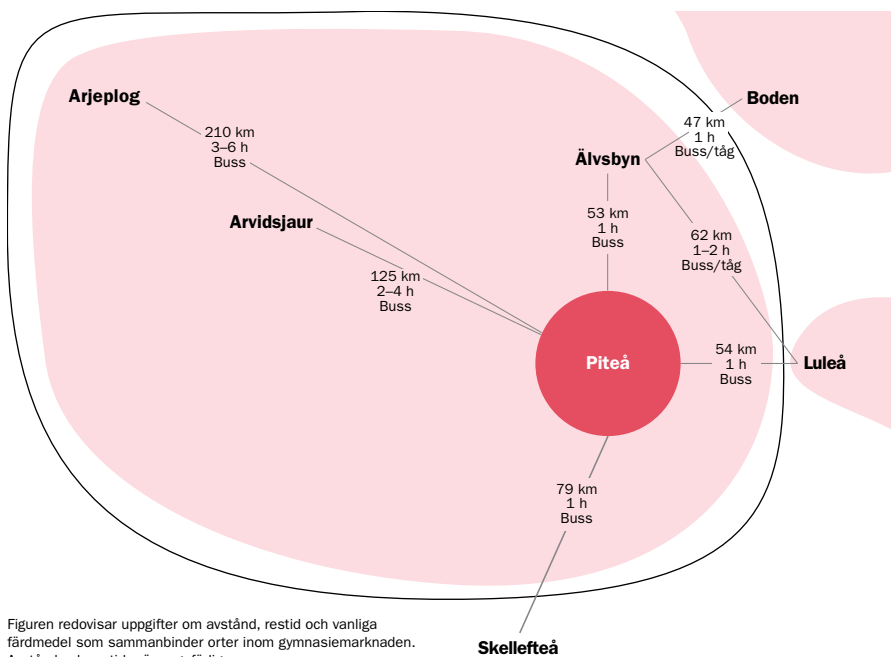
⁴² Norrbottens län består av följande kommuner: Arjeplog, Arvidsjaur, Boden, Gällivare, Haparanda, Jokkmokk, Kalix, Kiruna, Luleå, Pajala, Piteå, Älvsbyn, Övertorneå och Övertorneå.

Figur 4.1 Karta över Piteås gymnasiemarknad

Figuren redovisar antalet folkbokförda elever (inom parentes) samt huvudsakliga pendlingsströmmar. Procenttalen till respektive pil anger andel av kommunens elever som pendlar.

Figur 4.2 Piteås gymnasiemarknad – avstånd, restid och färdmedel

Figuren redovisar uppgifter om avstånd, restid och vanliga färdmedel som sammanbinder orter inom gymnasiemarknaden. Avstånd och restider är ungefärliga.

Gymnasiemarknaden präglas av stora geografiska avstånd. Avståndet mellan gymnasiecentrum Piteå och Älvsbyn är cirka 50 kilometer, till Arvidsjaur cirka 125 kilometer samt till Arjeplog 210 kilometer. Om resan görs med buss tar resan mellan Piteå och Älvsbyn cirka 1 h, till Arvidsjaur mellan 2–4 h och till Arjeplog mellan 3–6 h beroende på avgång. Mellan Piteå och Älvsbyn går det även att åka tåg, och den tågresan tar omkring 2 h.

Kommunerna i Piteås lokala gymnasiecentrum, med undantag av Arjeplog, ingår i olika formaliserade samverkanskonstellationer som även omfattar kommuner utanför gymnasiecentrumsområdet. Piteå och Älvsbyn samarbetar med Luleå och Boden inom ramen för Fyrkantens gymnasiesamverkan. Arvidsjaur samverkar med Malå och Sorsele.

Tabell 4.1 redovisar uppgifter om gymnasieskolenheter, elevunderlag, programval och pendling gällande Piteås gymnasiecentrum.

Tabell 4.1 Basfakta gällande Piteås gymnasiecentrum

Gymnasiecentrums storlek och pendlingsstruktur	Åk 1–3
Antal i regionen folkbokförda gymnasieelever	2 218 st
Totalt antal gymnasieelever	2 213 st
Andel som pendlar ut av folkbokförda gymnasieelever	17,1 %
Andel som pendlar in av det totala antalet gymnasieelever	16,9 %
Andel pendlare inom regionen	7,8 %
Gymnasiecentrums skol- och elevstruktur	
Antal gymnasieskolenheter med kommunal huvudman	9 st
Antal gymnasieskolenheter med enskild huvudman	0 st
Andel elever i högskoleförberedande program/yrkesprogram (åk1–2)	44,4 % / 46,9 %
Centrumkommunens (Piteås) betydelse i regionen	
Andel av regionens samtliga gymnasieskolor	40,0 %
Andel av regionens samtliga gymnasieelever	66,7 %
Andel av regionens folkbokförda elever som pendlar in till regioncentrum	6,2 %

Det fanns 2 218 folkbokförda gymnasieelever i Piteås gymnasiecentrumsområde läsåret 2012/13. Omkring 70 procent av gymnasieeleverna som är folkbokförda inom gymnasiecentrumsområdet gick i en gymnasieskola i Piteå kommun. Piteå kommun utgör således ett förhållandevis starkt utbildningscentrum i förhållande till de utpendlingskommuner som är knutna dit. Omkring 85 procent av de elever som är folkbokförda i Piteå går också i gymnasieskolan där. Motsvarande andel elever i de övriga kommunerna som går i gymnasieskolan i sin hemkommun är: Arjeplog (66 procent), Arvidsjaur (70 procent) och Älvsbyn (39 procent). Det är således en högre andel elever som pendlar från Älvsbyn.

Närmare 47 procent av eleverna i årskurs 1 och 2 gick ett yrkesprogram och omkring 44 procent gick ett högskoleförberedande program. De yrkesprogram som hade störst andel inskrivna elever var bygg- och anläggningsprogrammet, fordon- och transportprogrammet samt vård- och omsorgsprogrammet. Minst andel elever i gymnasie marknadsområdet gick hotell- och turismprogrammet samt VVS- och fastighetsprogrammet. De högskoleförberedande program som uppvisade högst andel elever var naturvetenskaps-, samhällsvetenskaps- samt teknikprogrammen. Det högskoleförberedande program som uppvisade minst andel elever var det humanistiska programmet. Cirka 9 procent av eleverna gick ett av de fem introduktionsprogrammen. Det introduktionsprogram som hade högst andel elever inom gymnasie marknadsområdet var språkintröduktion.⁴³

Benägenheten bland elever att pendla inom gymnasie marknadsområdet har ökat något de senaste tio åren. Det är vanligare att elever pendlar till yrkesprogram i andra kommuner, än till högskoleförberedande program. Den totala andelen av de folkbokförda eleverna som pendlar till en kommun utanför gymnasie marknadsområdet är närmare 17 procent. Den utpendling som förekommer går i första hand till Luleå och Skellefteå. Det finns även mindre utpendling från Älvsbyn till Boden. Det är en högre andel pojkar än flickor som pendlar från Arjeplog, Arvidsjaur och Piteå medan det är en högre andel flickor som pendlar från Älvsbyn. När det gäller pendlingen ut från gymnasie marknadsområdet så är det fler flickor som pendlar till skolor i Luleå och Skellefteå, och fler pojkar som pendlar till Boden och Jokkmokk.

Det ser olika ut i kommunerna gällande hur många och vilka program som anordnas. Utbudet det aktuella läsåret redovisas i tabell 4.2. Observera att antalet elever per program och kommun varierar kraftigt.

43 Språkintröduktion är till för ungdomar som nyligen har anlänt till Sverige. Utbildningen har fokus på svenska språket för att eleven ska kunna gå vidare till något annat program i gymnasieskolan, eller annan utbildning.

Tabell 4.2 Program som anordnades inom gymnasietmarknaden läsåret 2012/13

	Arjeplog	Arvidsjaur	Piteå	Älvsbyn
Barn- och fritid (BF)	–	x	x	–
Bygg- och anläggning (BA)	x	x	x	–
Ekonomi (EK)	x	x	x	x
El- och energi (EE)	–	–	x	–
Estetiska (ES)	–	x	x	x
Fordon- och transport (FT)	–	x	x	–
Handels- och administration (HA)	–	–	x	–
Hantverk (HV)	–	–	–	–
Hotell- och turism (HT)	–	–	–	x
Humanistiska (HU)	–	–	x	–
Industri teknik (IN)	–	–	x	–
Naturbruk (NB)	x	x	x	x
Naturvetenskap (NA)	–	–	x	–
Restaurang- och livsmedel (RL)	–	x	x	–
Samhällsvetenskap (SA)	x	x	x	x
Teknik (TE)	x	x	x	x
VVS- och fastighet (VF)	–	–	x	–
Vård- och omsorg (VO)	–	x	x	x
Riksrekryterande (RX)	–	–	–	–
International Baccalaureate (IB)	–	–	–	–
Individuellt alternativ (IMIND)	x	x	x	–
Preparandutbildning (IMPRE)	–	–	–	–
Programinriktat individuellt val (IMPRO)	–	x	xx	–
Språkin introduktion (IMSPR)	x	x	x	x
Yrkesintroduktion (INKYRK)	x	x	x	x
x = programmet anordnas vid en gymnasieskola				
xx = programmet anordnas vid flera gymnasieskolor				
- = programmet anordnas inte				

Det högsta antalet program inom gymnasietmarknaden anordnas i utbildningscentrum Piteå. Ett nationellt program (hantverksprogrammet) och ett introduktionsprogram (preparandutbildning) anordnades inte det aktuella läsåret, inte heller anordnades International Baccalaureate eller någon riksrekryterande utbildning med egna examensmål.

Strukturella förutsättningar inom Piteå gymnasiemarknad

En stor men gles gymnasiemarknad

Piteås gymnasiemarknad är till ytan en av landets största och den omfattar cirka 24 000 kvadratkilometer. Den är gles befolkad med i genomsnitt tre invånare per kvadratkilometer. Områdets geografiska omfattning är av stor betydelse för utvecklingen när det gäller elevers benägenhet att söka utbildningar i annan kommun än hemkommunen. Studie- och yrkesvägledare på grundskolor i både centrumkommunen Piteå och utpendlingskommunerna beskriver hur de geografiska avstånden och infrastrukturen försvårar dagpendling. Detta bekräftas av utvecklingsledaren från Fyrkantens gymnasiesamverkan samt kommunföreträdare och elever från centrum- och utpendlingskommuner. De stora avstånden innebär begränsningar för ungdomars gymnasieval inom Piteås gymnasiemarknad.

Enligt studie- och yrkesvägledarna i Piteå är det förhållandevis vanligt att elever bosatta inom gymnasiemarknadsområdet veckopendlar eller flyttar hemifrån.

Minskande antal elever

Den demografiska utvecklingen med ett minskande elevunderlag har påverkat Piteås gymnasiemarknad i stor omfattning. De minskande elevkullarna ger både ekonomiska och organisatoriska konsekvenser. Chefen för barn- och utbildningsförvaltningen i Piteå beskriver exempelvis hur den demografiska utvecklingen leder till svårigheter för kommunen att bibehålla sitt utbud av grundskolor respektive gymnasieprogram.

Liknande problem finns i utpendlingskommunerna. Enligt rektorn för Arvidsjaur kommunala gymnasieskola är det billigare för kommunen att skicka eleverna till Piteå än att hålla ett brett programutbud. Det är svårt att motivera att skolan ska erbjuda program som få elever söker. Chefen för Älvsbyns gymnasieskola:

Det är cirka 120 elever på gymnasieskolan, och vi har väl slagit i taket vad gäller programutbudet nu. Jag tror inte att vi hanterar något större programutbud. Vi är en liten gymnasieskola som finns på orten. Men sen har vi komplementen i vårt samverkansarbete med Piteå, Luleå och Boden.

Svårigheterna att upprätthålla ett brett utbud av gymnasieprogram uppfattas inte ha någon koppling till marknadsutvecklingen, utan beskrivs mest bero på den demografiska utvecklingen. Det följande är hämtat från en intervju med rektorn för Arvidsjaur gymnasieskola:

Intervjuare: Om jag förstår dig rätt så är din bild att det egentligen inte är en skolmarknadssituation.

Rektor: Ja, det har vi inte.

Intervjuare: Och det som ni upplever nu, det skulle ha varit likadant även utan det fria skolvalet och möjligheten att etablera fristående skolor?

Rektor: Ja, för det förändrar inte befolkningsutvecklingen inte.

Samtliga kommuner inom gymnasie marknadsområdet märker av ett påtagligt minskat elevunderlag. Det finns dock en elevkategori som beskrivs öka, och det är antalet nyanlända (utlandsfödda) elever. Den demografiska förändringen inom skolan avser alltså både ett sjunkande elevantal och en förändrad elevsammansättning.

Beroende av samverkan

Genomförda intervjuer med kommunrepresentanter visar på att kommunerna är beroende av att samverka för att kunna organisera och erbjuda elever ett brett utbud av gymnasieutbildningar. Fyrkantens samverkansavtal gör det möjligt för elever som är folkbokförda inom Piteå, Älvsbyn, Boden och Luleå att som förstahandssökande välja gymnasieutbildning på någon av de fyra kommunernas gymnasieskolor. Samverkanskommunerna går ut tillsammans med information om utbildningarna. Utvecklingsledaren för Fyrkanten berättar att bakgrunden till samarbetet var det sviktande elevunderlaget i kommunerna och ett visst intresse för etablering av fristående skolor i regionen. Det fanns en övertygelse från politiskt håll om att samverkan och samordning skulle förbättra möjligheterna för de fyra kommunerna att kunna erbjuda ett brett utbud av utbildningar, och att de tillsammans kunde bli en stark regional aktör.

Chefen för barn- och utbildningsförvaltningen i Piteå berättar att det råder en fördjupad anmälningsplikt mellan kommunerna vilket innebär att kommunerna ska samverka om var nya program ska startas, så att inte samma utbildning anordnas på flera ställen. Detta beskrivs i de flesta fall fungera väldigt bra, men det råder samtidigt konkurrens mellan de ingående kommunerna när man erbjuder likadana program.

Skolchefen i Älvsbyns kommun beskriver hur de från kommunens håll ser både för- och nackdelar med gymnasiesamverkan:

Vår fördel och nackdel är att vi ligger nära Luleå, Piteå och Boden. Fördelen är ju att våra ungdomar i Älvsbyns kommun får ett jättebra utbud av gymnasieutbildningar och inte är tvungna att flytta till någon annan ort för att få den gymnasieutbildning som de är intresserade av. Nackdelen är ju att vi blir konkurrensutsatta i vårt samverkansarbete. Ungdomar väljer exempelvis ofta naturvetenskapligt pro-

gram i Piteå eller Luleå fastän vi har det här på orten. Det är annat som lockar än skolan, närheten till en större stad och det utbudet.

Skolchefen är dock övervägande positiv till samverkansavtalet, och tror att situationen i Älvsbyn hade varit mycket sämre utan avtalet eftersom det gör att kommunen får hjälp av de övriga kommunerna.

Studie- och yrkesvägledarna påpekar att samverkansavtalet i praktiken även kan innebära en begränsning för eleverna som bor inom Fyrkantens gymnasie-samverkansområde. En av dem uttrycker det så här:

Jag tycker faktiskt att vi är ganska begränsade av den här marknaden, till Fyrkantensområdet. För allting annat blir då andrahandsval.

Arvidsjaur's samverkan med Malå och Sorsele skedde under lång tid utan något formellt samverkansavtal. Likafullt beskrivs detta samarbete även tidigare ha fungerat väldigt bra, enligt rektorn vid Arvidsjaur's gymnasieskola. Samarbetet innebär att elever bosatta i Malå och Sorsele läser delar av sin utbildning på hemorten och delar i Arvidsjaur. Rektorn berättar:

Vi ser det som en "vinna vinna-situation" för både eleven, för de andra kommunerna och för Arvidsjaur. Vi får ett större elevunderlag. Hemkommunen får behålla sina elever längre vilket gör att fler kanske stannar kvar på hemorten. Och det är pendlingsavstånd mellan orterna.

Utbildningscentrums betydelse

Skolverkets statistik över elevers gymnasiependling visar att kommunerna kring Piteå utgör ett sammanhållande gymnasie marknadsområde. Genomförda intervjuer med företrädare för kommunerna ger också bilden av goda relationer dem emellan. Rektorn vid Arvidsjaur's gymnasieskola, liksom chefen för barn- och utbildningsförvaltningen i Piteå, beskriver att den påtagliga elevström som går från kommunen till Piteå kan förklaras av geografiska och historiska faktorer. De förklarar:

Eleverna följer älven.

Kulturellt ligger Arvidsjaur och Arjeplog väldigt nära Piteå kommun. Öjeby kyrka var den enda kyrka som fanns i Pite älvdal ända fram till 1600-talet. Och då reste folk ifrån ända uppe i fjällvärlden för att gå i kyrkan. Det innebar att alla inlandsbor hade kontakt med Öjebyn, som var Piteå då. Och man la då grunden för ett långvarigt samarbete. Man kunde ju bara färdas efter älvdalarna, det gick inte att åka tvärsöver, det var ju vildmark.

Bildandet av Fyrkantens gymnasiesamverkan beskrivs ha påverkat elevpendlingen i regionen, och i viss utsträckning minskat Piteås betydelse som utbildningscentrum. Skolchefen i Älvsbyn beskriver att det blivit vanligare att elever söker sig till Luleå, och en förklaring till detta som lyfts fram är just samverkansarbetet.

Tidigare har det av hävd och tradition varit Piteå som man har sökt sig till. Men i och med samverkansavtalet öppnades även Luleå, och det har blivit lättare också kommunikationsmässigt att ta sig dit.

Den lokala arbetsmarknadens betydelse

Av intervjuerna framkommer att den lokala näringslivet är av stor betydelse för utvecklingen inom kommunerna, liksom för kommunernas utbud av utbildningar och elevers gymnasieval. Särskilt viktiga områden beskrivs vara de nya malmfyndigheterna i regionen som inneburit en expanderande gruvnäring, utvecklingen inom vindkraft samt det växande behovet av personal inom restaurangbranschen. Det finns även expanderande behov inom vård och omsorg.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver att situationen på den lokala arbetsmarknaden påverkar elevernas val i hög grad. I de vägledande samtalen uttrycker eleverna ofta intresse för yrkesområden som de läser om i tidningen och sådant som det pratas om i allmänhet.

Chefen för barn- och utbildningsförvaltningen i Piteå berättar att de hade förväntat sig att yrkesprogrammen skulle drabbas av ett lägre söktryck i kommunen precis som andra delar av landet, men att de har fyllt upp sina yrkesprogram.

En anledning kan vara att ungdomar här kan känna sig rätt trygga. Det finns sannolikt jobb här uppe, kanske man tänker.

Rektorn vid Arvidsjaurs gymnasieskola upplever att det finns en bra dialog mellan gymnasieskolan och den lokala arbetsmarknaden när det gäller behoven av arbetskraft. De förekommande behoven, och den lokala näringslivets samverkan med gymnasieskolan, stämmer dock inte alltid överens med elevernas gymnasieval. Detta är påtagligt exempelvis när det gäller restaurang- och livsmedelsprogrammet, som har ett lågt söktryck samtidigt som det finns ett mycket stort behov i kommunen av arbetskraft inom området. Kommunen har även problem med att elever på fordons- och transportprogrammet inte avslutar sin utbildning därför att de får jobb inom gruvnäringen redan innan de är klara. Elever som läser yrkesprogram är attraktiva på arbetsmarknaden i regionen. Chefen för barn- och utbildningsförvaltningen i Piteå:

Vi hade aldrig tidigare någon ungdomsflykt från Piteå till inlandet eller till fjällkommunerna. Men det får vi nog räkna med nu. Och särskilt kanske ungdomar som har valt yrkesförberedande program tror jag blir ganska hett stoff där uppe. Malmfälten, det ska byggas och det ska köras, mycket transport. Det behövs ju oerhört mycket lastbilar och annat.

Inom ramen för Fyrkantens gymnasiesamverkan finns ett teknikcollege, där gymnasieskolorna samarbetar med både universitet och näringsliv. Det planeras även ett vård- och omsorgscollege. Dessa former av satsningar innebär aktiva insatser för att försöka rekrytera ungdomar till dessa utbildningar inom teknik respektive vård och omsorg. Chefen för barn- och utbildningsförvaltningen i Piteå beskriver:

Det handlar om en fördjupad samverkan också med näringslivet. Och de elever som går där (på teknikcollege) blir certifierade. Utöver sitt gymnasiebetyg så får de alltså en certifiering. Det blir en motor i utvecklingen här i norr, kopplingen till universitetet och till de stora tekniktunga industrierna som vi har här uppe.

Vägledning och information inför gymnasievalet

Fokus på rikstäckande programinformation och lokala förhållanden

Elever i både utbildningscentrumet Piteå och pendlingskommunerna berättar att de fått mycket information om olika gymnasieutbildningar, om kommunernas programutbud och i viss utsträckning om olika skolor. De elever som är bosatta inom Fyrkantens gymnasiesamverkansområde beskriver att de också fått information gällande utbudet i de övriga kommuner som ingår i samverkan.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver hur de ofta hänvisar eleverna till kommuners och specifika skolors hemsidor, för mer lokal information om just de skolor och utbildningar som de är intresserade av. Många elever beskriver också att de hittat en hel del information på nätet. Studie- och yrkesvägledarnas bild är att många elever är aktiva och duktiga när det gäller att söka information och jämföra olika alternativ. Ett viktigt skäl till att studie- och yrkesvägledarna uppmuntrar eleverna att själva söka information är en upplevd svårighet att vara uppdaterade på hela utbudet. En av dem beskriver:

Det är just därför det är så viktigt att de själva tar tag i och verkligen undersöker och kollar vad som finns. Och även att man kanske ringer till skolorna och får den information man vill ha. För visst, vi kan ta reda på saker, vi försöker ju så gott det går. Men det är ändå inte säkert att vi är fullt uppdaterade på varenda utbildning och alla detaljer.

De elever som bor i utpendlingskommunerna beskriver att de fått bra information gällande sina möjligheter och rättigheter att studera på annan ort. Eleverna som bor i Piteå uppger dock att de hade velat ha mer ingående information om regelverket kring att flytta till annan kommun utanför samverkansområdet, om första- och andrahandsantagning och inackorderingsbidrag. Eleverna upplevde i en del fall att de vägledande samtalen utgick ifrån att de skulle välja den kommunala gymnasieskolan.

Vägledande samtal, studiebesök och ”prova på”

Studie- och yrkesvägledningen på grundskolorna beskrivs ha ägt rum främst i form av informationsträffar i större grupper och enskilda vägledande samtal. Eleverna beskriver olika erfarenheter av sina enskilda samtal med studie- och yrkesvägledarna. En del av eleverna upplevde sig vara förvirrade efter samtalet och att valet kändes svårare, medan andra kände att de fick ett bra stöd. Följande uttrycktes i en fokusgrupp med elever:

Elev 1: Hon fick det att verka som att det var livsviktigt och det gick inte att ändra... ”Du måste bestämma dig nu, annars går det inte”, och så.

Elev 2: Jag tyckte vår SYO var ganska bra egentligen. Hon kunde liksom ge bra råd. Så det var bra att prata med henne, om val och så.

En viktig del av studie- och yrkesvägledningen beskrivs också ha varit olika former av Öppet hus. Studie- och yrkesvägledarna berättar att de uppmuntrar eleverna till att göra studiebesök på de gymnasieskolor och -program som de är intresserade av. Detta gäller särskilt i de fall som skolorna ligger på andra orter. En av studie- och yrkesvägledarna berättar:

Vi kan ju informera hur mycket som helst, men får de saker på ort och ställe då förstår de bättre vad det handlar om.

Ett vanligt förfaringssätt är att eleverna får prova på att vara med en dag på den gymnasieskola och det program som de är intresserade av. Eleverna beskriver att de fått mycket bra information med sig i samband med dessa besök.

Information snarare än reklam

Eleverna upplever inte att de fått särskilt mycket reklam från olika skolor inför sitt gymnasieval, utan mest allmän information om de nationella programmen, om regelverken och själva valprocessen. Den reklam som skickades hem till eleverna beskrivs först och främst ha kommit från närliggande kommuner. Enligt eleverna påverkade dock inte de hemskickade reklambroschyrerna deras

gymnasieval i någon större utsträckning. Några av dem menar att det var förvirrande med alla alternativ. Vissa fick reklam från gymnasieskolor i andra delar av landet, vilket de uppfattade som både ”konstigt” och ”lite överdrivet”. Ett par av eleverna beskriver:

Jag fick något från Jönköping och från Karlstad, så jag bara ”Varför får jag det här?”

Orelevanta skolor typ från Skåne. ”Vi har det här, vi erbjuder det här”. Men det var som att – varför skulle jag vilja gå i skola i Skåne?

Studie- och yrkesvägledarnas bild är att eleverna i allmänhet får en hel del marknadsföringsmaterial från skolor både i närliggande kommuner och i övriga landet. De informerar eleverna om skillnaderna mellan den rikstäckande informationskatalogen och enskilda skolors reklammaterial.

Studie- och yrkesvägledarnas bedömning är att erbjudanden om datorer, lunch och körkortsutbildning kan vara av betydelse för elever i samband med att de ska göra sitt val av gymnasieutbildning. I fokusgrupperna med elever framkom emellertid att dessa erbjudanden inte haft speciellt stor betydelse för deras val.

Elevernas val av gymnasieutbildning

Valet att flytta hemifrån eller stanna på hemorten

Det är vanligt att elever som är bosatta inom Piteås gymnasiemarknad flyttar till annan ort för sin gymnasieutbildning. Speciellt gäller detta elever bosatta i utpendlingskommunerna. Det följande är ett utdrag ur en fokusgrupp med elever:

Elev 1: De flesta flyttar ju.

Elev 2: Mm, de flesta flyttar.

Intervjuare: Vart flyttar de då?

Elev 3: Pite, Lule, Skellefteå

Intervjuare: Varför tror ni att det är så många som väljer att flytta?

Elev 4: Ja, många anser att de vill fara från detta samhälle.

Elev 3: Om man bor i ett litet samhälle och blir less på det stället så kan man väl känna som en frihet att flytta därifrån.

Även rektorn i Arvidsjaur's gymnasieskola framhåller att en av de faktorer som är av störst betydelse för elevers gymnasieval är huruvida de vill flytta hemifrån eller inte. Detsamma hävdar studie- och yrkesvägledarna. Speciellt i utpend-

lingskommunerna beskrivs det vara något av en tradition att flytta till annan ort i samband med att man börjar gymnasiet. Ett par av dem säger:

Det finns de som hemskt gärna vill flytta iväg och försöker hitta ett program som liksom inte finns på orten, för att de ska kunna flytta.

Man är så van. Alltså föräldrarna har kanske gått på annan ort, har hunnit förbereda dem på ett annat sätt.

En uppfattning som förs fram av både studie- och yrkesvägledare och av elever är att det först och främst är flickor som söker sig till utbildningar på andra orter, gärna till större städer. Viktiga förklaringar som lyfts fram är att de lockas av de större städernas affärsutbud och möjligheten att lära känna nya människor.

För andra elever är det tvärtom viktigt att välja en gymnasieskola på hemorten, eller i en kommun i direkt anslutning till hemorten. För dem upplevs närheten till familj och vänner som betydelsefull, och det bedöms ta för mycket tid att pendla. Eleverna beskriver:

Det är liksom standard att gå antingen i Lycksele eller i Arvidsjaur, och då gör man det. Man orkar inte kolla så mycket vad som finns överallt annars, utan man väljer det som är närmast.

Jag tror att många stannar hemma också för att man har sin familj och sina vänner. Om man ska pendla till Luleå så går det tid till det. Och så ska man plugga om man har valt högskoleförberedande, och så hinner man inte det. Visst man träffar familjen hemma om man pendlar, men det blir mindre tid för kompisarna. Och då känner man kanske att man inte vill offra den tiden till att sitta på en buss.

Eleverna berättar också om hur kompisar, eller de själva, valt att läsa på annan ort för att sedan ändra sig och flytta tillbaka till hemkommunens gymnasieskola.

Jag började i Piteå först, för att det kändes som man ville gå på en skola med kanske lite fler folk. Men sedan så orkade jag inte pendla för det blir för mycket tid som går åt till det. Så då flyttade jag tillbaka igen.

Det framkommer även att det nordsvenska klimatet kan påverka elevers benägenhet att vilja dagpendla, i förhållande till avstånd och restid. Kylan och mörkret vintertid gör att det kan upplevas jobbigt att pendla. Enligt eleverna är detta en anledning till att en del ångrar sig och återvänder till sin hemkommun efter att ha påbörjat en gymnasieutbildning i en annan kommun.

Vanligt att välja yrkesprogram

I fokusgruppsintervjuer med elever och med studie- och yrkesvägledare framkommer att elevers intressen och möjligheten att få jobb är två mycket viktiga faktorer när elever gör sina gymnasieval. Arbetsmöjligheterna påverkar många elever att välja yrkesprogram. Skolchefen i Älvsbyn:

Fordon, bygg och anläggning och elektriker och de programmen. Det är ju den typen av arbetsmarknad som finns i Älvsbyn. Det är väldigt lite arbetstillfällen som kräver akademisk examen. Det är en låg andel som fortsätter att läsa på universitet.

Bland de elever som läser högskoleförberedande program beskrivs valet främst ha sin grund i just att de vill få behörighet till att läsa på universitet eller högskola. I en del fall uttrycker elever ett tydligt mål för sina högskolestudier, till exempel att bli läkare eller ingenjör. I andra fall handlar det just om att få själva behörigheten även om de inte vet vad de vill studera. En elev säger:

Jag visste inte vad jag ville bli så då tänkte jag att jag tar något brett så kan jag bestämma mig under tiden.

Denna bild förs fram även av studie- och yrkesvägledarna:

Samhälls är ett sådant där typiskt program som man väljer när man inte vet. Man skjuter upp valet liksom.

Eleverna menar att valet av gymnasieutbildning främst avgörs av vad de vill göra efter sina avslutade studier på gymnasial nivå. Detta beskrivs också varit centralt under elevernas vägledande samtal med studie- och yrkesvägledare inför gymnasievalet. Så här säger några av eleverna:

Det är väl vad man vill göra sen, mycket. Om man vill plugga vidare eller man bara vill ha jobb direkt.

Om man känner att man inte riktigt vet vad man vill bli men man ändå kommer att orka gå högskola då kanske det är smart att gå samhälls. Men om man vet att man vill bli lastbilschaufför, ja då går man fordons, liksom.

Min SYV frågade om jag ville börja jobba direkt eller om jag ville gå i högskola. Jag ville inte gå i högskola. Så hon gav mig några exempel så man kan börja jobba direkt, typ industri, VVS, bygg och fordon. Så jag valde fordon då.

Föräldrar och kamrater påverkar

Det råder delvis olika uppfattningar bland eleverna om huruvida föräldrar och kamrater har stor betydelse för gymnasievalet eller inte. De flesta av eleverna menar dock att de har betydelse, särskilt i de fall då eleven själv känner sig osäker.

En del av eleverna berättar att det pratades mycket om gymnasievalet i årskurs 9, både om valet av skola och valet av program, och att de och deras kamrater ville gå tillsammans. Andra elever berättar att det var deras eget intresse som styrde valet av både skola och program, oavsett vad andra tyckte eller valde.

Studie- och yrkesvägledarnas bild är att så kallade kompisval är förhållandevis vanliga, att man söker samma utbildning som sina kompisar snarare än efter eget intresse.

Enligt studie- och yrkesvägledarnas erfarenheter har även föräldrar stor inverkan på sina barns gymnasieval. Denna inverkan beskrivs både handla om att valen påverkas av vad föräldrarna arbetar med, och om att föräldrarna i en del fall har bestämda uppfattningar om sina barns utbildningsval. Enligt studie- och yrkesvägledarnas erfarenhet förekommer det till exempel att föräldrar övertalar sina barn att läsa högskoleförberedande program istället för ett yrkesprogram. Många föräldrar är oroliga för begränsningar i deras barns möjligheter att studera vidare. En sådan oro uttrycks dock inte av de elever som läser yrkesprogram. De känner till att de kan komplettera sin utbildning för behörighet till högskola, och menar att detta inte påverkat deras gymnasieval nämnvärt.

Ett svårt beslut

Flera av eleverna beskriver att de tycker att gymnasievalet varit svårt, såväl valet av skola och program som beslutet att stanna kvar på hemorten eller att pendla alternativt flytta till annan kommun.

Studie- och yrkesvägledarna bekräftar att gymnasievalet många gånger kan upplevas som svårt av eleverna, eftersom de upplever det som ett stort och livsavgörande beslut.

Om man skulle vikta det så tror jag att det är mer ångestfullt än glädjefullt.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver hur många elever inledningsvis har vidlyftiga planer gällande sitt gymnasieval, men att de sedan blir mer tveksamma ju närmare själva valet de kommer. Ofta handlar tveksamheten just om pendlingen eller att flytta hemifrån, om ansvaret och allt det praktiska kring att bo själv samt att det kan kännas svårt att hitta nya kamrater. En studie- och yrkesvägledare säger:

Vi har ju en del elever som stannar kvar hos oss, som egentligen borde ha farit. Jag menar om man nu är skoltrött, man vill göra andra saker, men så stannar man kvar för att man inte törs fara ...

Ytterligare en faktor som lyfts fram av eleverna som väldigt viktig för gymnasievalet är deras slutbetyg från årskurs 9. En elev säger:

Sen är det ju betygen också. Vad kan jag egentligen se att jag kommer in på egentligen?

Eleverna beskriver att betygens betydelse varierar beroende på kommun. Att bli antagen vid de kommunala gymnasieskolorna i utpendlingskommunerna uppges i allmänhet inte vara något större problem. Söktrycket beskrivs dock vara högre på större utbildningsorter som Luleå, men även i viss utsträckning Piteå. Otillräckliga betyg kan innebära att en elev måste söka det program som den är intresserad av på en annan studieort. Ofta väljer man istället att söka ett annat program på hemorten. En studie- och yrkesvägledare säger:

Det blir ingen bra gymnasiegång för dem, fast de är på hemmaplan, för det är fel program. De skulle ha farit!

Sammanfattning

Piteå gymnasiemarknadsområde är ett exempel på en lokal gymnasiemarknad, med Piteå som centrumkommun med utpendlingskommunerna Arjeplog, Arvidsjaur och Älvsbyn knutna till sig. Det som är specifikt för denna typ av gymnasiemarknad är att den inte attraherar så många elever från andra närliggande marknadsområden, och därför har en lokal karaktär. De stora geografiska avstånden, den glesa befolkningen och minskande elevkullar påverkar situationen i området i hög grad. Det finns inga fristående gymnasieskolor, och förhållandet mellan de ingående kommunerna präglas mer av samarbete än konkurrens.

Ett begränsat och minskande elevunderlag gör det svårt för kommunerna att erbjuda ett brett programutbud. Piteå och Älvsbyn ingår i Fyrkantens gymnasiesamverkan och kan därigenom erbjuda ett brett och varierat utbildningsutbud. Elever folkbokförda i Arjeplog och Arvidsjaur har ett begränsat utbud i sina hemkommuner och det är mycket vanligt att elever flyttar till andra utbildningsorter. Det är en avsevärd skillnad inom marknadsområdet gällande valmöjlighet i praktiken, beroende på om eleven bor i utbildningscentrum eller i periferin.

Det är mycket vanligt att elever i utpendlingskommunerna dagspendlar eller flyttar till annan ort. Det finns en tradition av att pendla eller flytta i samband med gymnasiegången, i synnerhet in mot Piteå. Samtidigt framkommer att elever kan tveka inför pendling och istället välja sitt andrahandsval. Det finns även elever som ångrar sig och vänder tillbaka på grund av att pendlingen blir för påfrestande.

Det framkommer att elever får information om de nationella programmen, samt utbudet på hemkommunens och närliggande kommuners skolor. Eleverna i utpendlingskommunerna beskriver att de får information om regler kring inackorderingsstöd, andrahandsmottagning etc. Det förekommer marknadsföring från olika gymnasieskolor i begränsad omfattningen.

Fallbeskrivningen visar att så kallade kompisval är förhållandevis vanliga, dvs. att elever väljer samma skola och program som sina kamrater. Gymnasievalet beskrivs även påverkas av föräldrar, dels av föräldrarnas yrken, dels även i riktning mot högskoleförberedande program. Dock framkommer att både föräldrar och elever har en positiv inställning till yrkesprogram som en följd av utvecklingen i det lokala näringslivet med en efterfrågan på arbetskraft.

De genomförda fokusgruppsintervjuerna illustrerar det valet av gymnasieutbildning kan upplevas som svårt. Liksom för elever i andra områden handlar elevernas funderingar om intressen, betyg, arbetsmöjligheter och högskolebehörighet. För Piteås gymnasiemarknad handlar det dessutom om ett begränsat utbud av program i hemkommunen och därmed ett val för många elever att flytta hemifrån för att kunna läsa den utbildning man är intresserad av.

Piteås lokala gymnasiemarknad kan mot bakgrund av detta inte betraktas som gymnasieskolor inom marknadsområdet. De betydande geografiska avstånden medför att det kan vara svårt att dagspendla till en utbildning på annan ort.

5

**Linköping
– en regional
gymnasiemarknad**

5. Linköping – en regional gymnasiemarknad

Detta kapitel fokuserar Linköpings regionala gymnasiemarknad som omfattar sammantaget åtta kommuner. Linköpings kommun utgör utbildningscentrum i denna regionala gymnasiemarknad, som inbegriper tre lokala gymnasiemarknader: Linköping (som även omfattar kommunerna Kinda och Åtvidaberg), Mjölby (som även inkluderar Boxholms kommun och Ödeshögs kommun) samt Motala (som också omfattar Vadstena kommun).

Om Linköpings skolmarknad

Linköpings gymnasiemarknad ligger i Östergötlands län. Länet omfattar 430 000 invånare fördelade på 13 kommuner. Linköping och Norrköping är de två största kommunerna och två tredjedelar av länets befolkning bor i någon av dessa två kommuner. Linköping och Norrköping är den femte respektive den åttonde största kommunen i Sverige. Linköpings regionala gymnasiemarknad med dess åtta kommuner omfattar centrala och västra delen av Östergötlands län. Den övriga delen, den östra, utgörs av ett gymnasiemarknadsområde med Norrköping som utbildningscentrum.

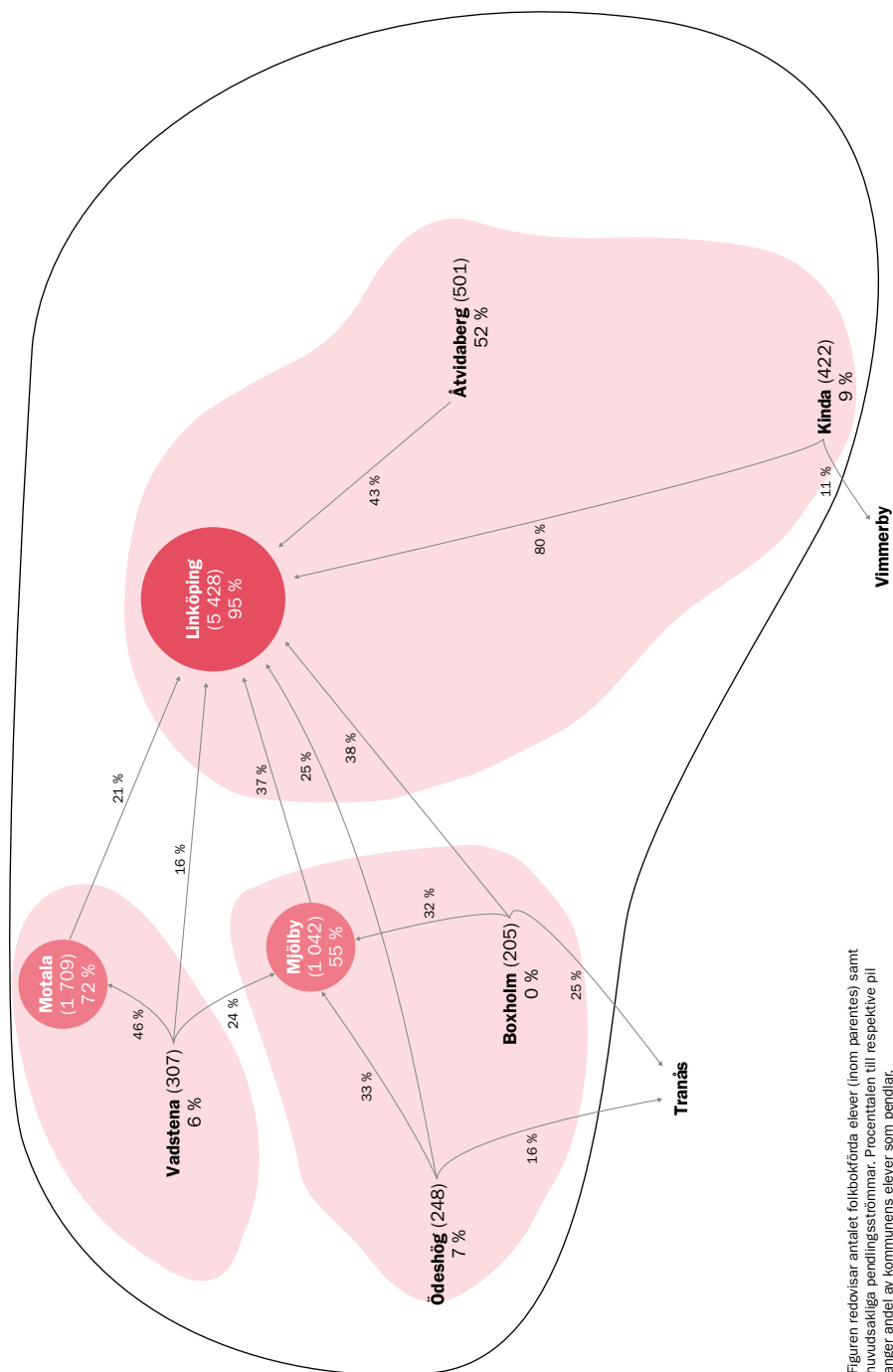
De åtta kommuner som utgör Linköpings gymnasiemarknad kan utifrån invånarstorlek och invånartäthet delas in i tre grupper: Linköping med ca 147 000 invånare; Motala 42 000 invånare och Mjölby 26 000 invånare; samt Åtvidaberg, Kinda, Vadstena, Boxholm och Ödeshög som i en fallande skala har mellan 11 000 och 5 000 invånare. Befolkningstätheten varierar mellan kommunerna. Linköping har en befolkningstäthet på 108 invånare per kvadratkilometer, Motala och Mjölby på ca 45 invånare per kvadratkilometer och de övriga mellan 5 och 11 invånare per kvadratkilometer. Linköpings kommun tillhör enligt den kommungruppsindelning som framtagits av Sveriges kommuner och landsting (SKL) kategorin ”större städer”. De övriga kommunerna inom skolmarknadsområdet tillhör antingen kategorin ”Kommuner i tätbefolkad region” (Kinda, Mjölby, Motala) eller ”Pendlingskommuner” (Åtvidaberg, Boxholm, Ödeshög och Vadstena).

Linköpings gymnasiemarknad är del av ett större samverkansområde, regionförbundet Östsam, som omfattar samtliga kommuner i Östergötlands län. Inom Östsam finns ett samverkansavtal för gymnasieutbildningen. Syftet är att erbjuda alla elever i regionen ett efterfrågeanpassat utbildningsutbud, optimera resursanvändningen och öka kostnadseffektiviteten. Inom Östsam finns en särskild politisk arbetsgrupp som arbetar med regionens gymnasieutbud, både vad gäller innehåll och kommunplacering. Inom Östsam finns ett gemensamt antagningssystem för val till länets kommunala och fristående gymnasieskolor.

Figur 5.1 illustrerar Linköpings regionala gymnasimarknad och huvudsakliga pendlingsströmmar mellan de ingående kommunerna. Gymnasimarknadens utbildningscentrum utgörs av Linköpings kommun. De senaste tio åren har Linköpings roll som regionalt utbildningscentrum förstärkts genom att inpendlingen ökat från de omkringliggande kommunerna. Samtidigt har Motålas och Mjölbys status som lokala utbildningscentra försvagats, då pendlingen från utpendlingskommunerna Vadstena, Ödeshög och Boxholm istället i högre grad kommit att riktas mot Linköping.

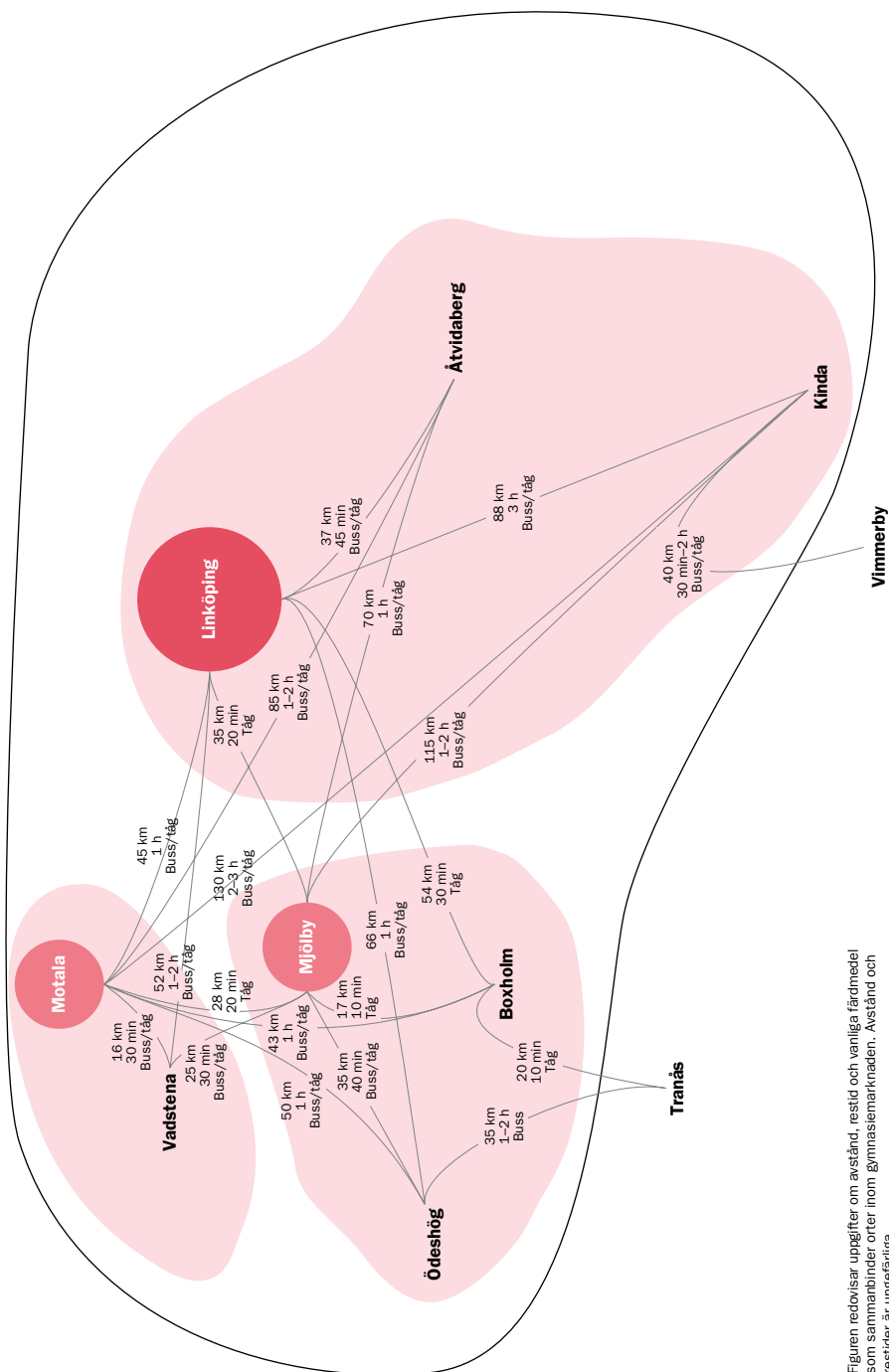
Figur 5.2 redovisar uppgifter om avstånd och restid inom Linköpings regionala gymnasimarknad. Gymnasimarknaden kännetecknas av förhållandevis korta geografiska avstånd, både inom de tre lokala gymnasimarknader som sammantaget utgör den regionala gymnasimarknaden och mellan utbildningscentrum och de övriga kommunerna.

Figur 5.1 Karta över Linköpings gymnasiemarknad

Figuren redovisar antalet folkbokförda elever (inom parentes) samt huvudsakliga pendlingsströmmar. Procenttalen till respektive pil anger andel av kommunens elever som pendlar.

Figur 5.2 Linköpings gymnasiemarknad – avstånd, restid och färdmedel

Figuren redovisar uppgifter om avstånd, restid och vanliga färdmedel som sammanbinder orter inom gymnasiemarknaden. Avstånd och restider är ungefärliga.

Tåg- och bussförbindelser ansluter gymnasieområdets kommuner. Hur förbindelserna ser ut påverkar restiden. Att åka buss mellan Motala och Linköping tar exempelvis omkring 60 minuter, medan tågförbindelsen mellan Mjölby och Linköping tar cirka 20 minuter. De lokala gymnasieområdena kännetecknas av att det går relativt snabbt att pendla från utpendlingskommunerna till de lokala utbildningscentra.

Tabell 5.1 redovisar uppgifter om gymnasieskolenheter, elevunderlag, programval och pendling gällande Linköpings gymnasieområde. Läsåret 2012/13 fanns sammantaget 31 gymnasieskolenheter inom gymnasieområdet, varav 13 drevs av enskild huvudman. Närmare 60 procent av samtliga gymnasieskolenheter på gymnasieområdet ligger i Linköping, och drygt 70 procent av de elever som är folkbokförda i någon av de åtta kommuner som ingår i områdets utpendlingsområde går utbildning där. Linköpings kommun utgör således ett förhållandevis starkt utbildningscentrum i förhållande till de utpendlingskommuner som är knutna dit.

Det aktuella läsåret fanns det drygt 9 800 gymnasieelever folkbokförda inom gymnasieområdet. Omkring 5 400 av eleverna var folkbokförda i Linköpings kommun, majoriteten i utbildning i kommunal regi. I Motala kommun fanns det drygt 1 700 folkbokförda gymnasieelever läsåret 2012/13. Där finns sex kommunala gymnasieskolenheter, samt en fristående gymnasieskolenhet. Det finns cirka 1 000 gymnasieelever folkbokförda i Mjölby kommun, och det finns två kommunala gymnasieskolenheter. De utpendlingskommuner som är knutna till de tre utbildningscentra som finns på gymnasieområdet har betydligt färre folkbokförda elever, från drygt 200 elever i Boxholms kommun till drygt 500 elever i Åtvidaberg. I Kinda, Vadstena, Åtvidaberg och Ödeshög finns en gymnasieskolenhet per kommun. Boxholms kommun saknar gymnasieutbildning i kommunal regi.

Antagningsstatistiken för läsåret 2012/13 för gymnasieområdesområdet visar att drygt 50 procent av eleverna i årskurs 1 och 2 går ett högskoleförberedande program och drygt 35 procent läser yrkesprogram. Naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammen var de högskoleförberedande utbildningar som uppvisade störst andel elever, och humanistiska programmet det med minst andel. De yrkesprogram som hade störst andel elever var el och energi-, naturbruks- samt fordons- och transportprogrammen. Hotell- och turismprogrammet och VVS- och fastighetsprogrammet var de yrkesprogram med den minsta andelen elever. Närmare 15 procent av eleverna gick vid ett av de fem introduktionsprogrammen. Det introduktionsprogram som hade störst andel elever var språkin introduktion.

Tabell 5.1 Basfakta om Linköpings gymnasieemarknad

Gymnasieemarknadens storlek och pendlingsstruktur	Åk 1-3
Antal i regionen folkbokförda gymnasieelever	9 862 st
Totalt antal gymnasieelever i regionen	9 988 st
Andel som pendlar ut från regionen av folkbokförda gymnasieelever	5,6 %
Andel som pendlar in till regionen av det totala antalet gymnasieelever	6,8 %
Andel pendlare inom regionen	20,5 %
Gymnasieemarknadens skol- och elevstruktur	
Antal gymnasieskolenheter med kommunal huvudman	18 st
Antal gymnasieskolenheter med enskild huvudman	13 st
Andel elever i gymnasieskolenhet med enskild huvudman	16,1 %
Andel elever i fristående gymnasieskolenhet i regioncentrum	27,9 %
Andel elever i högskoleförberedande program/yrkesprogram (åk1-2)	51,4 % / 35,3 %
Centrumkommunens (Linköpings) betydelse i regionen	
Andel av regionens samtliga gymnasieskolenheter	59,4 %
Andel av regionens samtliga gymnasieelever	71,1 %
Andel av regionens fristående gymnasieskolenheter	92,3 %
Andel av regionens folkbokförda elever som pendlar in till regioncentrum	14,7 %

Andelen elever som pendlar varierar bland kommunerna. Den högsta andelen utpendling återfinns i Boxholms kommun där samtliga folkbokförda gymnasieelever går utbildning i annan kommun. I Linköpings kommun läser nästan alla folkbokförda elever, 95 procent, en gymnasieutbildning inom hemkommunen. Motsvarande siffror för de lokala utbildningscentra Mjölby och Motala är 55 procent respektive drygt 70 procent. I Åtvidaberg läser drygt hälften av de folkbokförda eleverna en gymnasieutbildning i hemkommunen. De övriga kommunerna kännetecknas av en betydande utpendling till andra kommuner. Mellan fem till tio procent av de folkbokförda gymnasieeleverna i Kinda, Vadstena och Ödeshög läser en gymnasieutbildning i hemkommunen. Störst utpendling till Linköping har Kinda, där 80 procent av ungdomarna går på en gymnasieskola i Linköping. Även i Åtvidaberg, Mjölby, Boxholm och Ödeshög pendlar en betydande del av ungdomarna, cirka 25 till drygt 40 procent av eleverna, till Linköping.

Tabell 5.2 redovisar vilka program som anordnas inom de kommuner som ingår i Linköpings gymnasieemarknad. Observera att antalet elever per program och kommun, samt antalet skolenheter som anordnar respektive program, varierar kraftigt.

Tabell 5.2 Program som anordnades inom gymnasieemarknaden läsåret 2012/13

	Boxholm	Kinda	Linköping	Motala	Mjölby	Vadstena	Åtvidaberg	Ödeshög
Barn- och fritid (BF)	-	-	xx	xx	-	-	x	-
Bygg- och anläggning (BA)	-	-	xx	x	x	-	x	-
Ekonomi (EK)	-	-	xx	x	x	-	x	-
El- och energi (EE)	-	-	xx	x	x	-	x	-
Estetiska (ES)	-	-	xx	xx	x	-	-	-
Fordon- och transport (FT)	-	-	xx	x	x	-	-	-
Handels- och administration (HA)	-	-	xx	x	x	-	x	-
Hantverk (HV)	-	-	xx	x	x	-	-	-
Hotell- och turism (HT)	-	-	x	x	-	x	-	-
Humanistiska (HU)	-	-	xx	x	x	-	-	-
Industri teknik (IN)	-	x	xx	x	x	-	x	-
Naturbruk (NB)	-	-	xx	x	x	-	x	-
Naturvetenskap (NA)	-	-	xx	-	-	-	-	-
Restaurang- och livsmedel (RL)	-	-	xx	x	x	-	-	-
Samhällsvetenskap (SA)	-	-	xx	x	x	x	x	-
Teknik (TE)	-	-	xx	xx	x	-	x	-
VVS- och fastighet (VF)	-	-	xx	x	-	-	-	-
Vård- och omsorg (VO)	-	-	xx	x	x	-	-	-
Riksrekryterande (RX)	-	-	x	-	-	-	-	-
International Baccalaureate (IB)	-	-	x	-	-	-	-	-
Individuellt alternativ (IMIND)	-	x	xx	x	xx	x	x	x
Preparandutbildning (IMPRES)	-	-	xx	x	xx	x	-	-
Programinriktat individuellt val (IM-PRO)	-	-	xx	xx	xx	-	x	-
Språkintröduktion (IMSPR)	-	x	xx	x	xx	-	x	x
Yrkesintröduktion (INKYRK)	-	-	xx	-	x	-	x	-
x = programmet anordnas vid en gymnasieskola								
xx = programmet anordnas vid flera gymnasieskolor								
- = programmet anordnas inte								

Samtliga program anordnas i gymnasiebrukens regionala utbildningscentrum, Linköping. Alla program utom det nationella programmet med inriktning mot hotell- och turism, International Baccalaureate samt en riksrekryterande utbildning med egna examensmål anordnades på flera olika gymnasieskolenheter. I de lokala utbildningscentra Mjölby och Motala anordnas också de flesta programmen. Övriga kommuner anordnar ett begränsat utbud av program, eller har avvecklat sin gymnasieverksamhet och hänvisar elever till övriga kommuner inom Östsam.

Linköpings skolmarknads strukturella förutsättningar

En region bestående av tre delregioner

Linköpings gymnasiebruk präglas i hög grad av att de ingående kommunerna är del av regionförbundet Östsam. Inom ramen för Östsam har 13 kommuner utarbetat ett samverkansavtal för gymnasieutbildningen i Östergötlands län. En politisk arbetsgrupp, L15, diskuterar och hanterar samverkansfrågor. Arbetsgruppen utgörs av kommunernas respektive ordförande i gymnasienämnder eller motsvarande, en representant för landstinget samt en talesperson för utbildningsfrågor inom Östsam.

Som regionförbund är Östsam endast rådgivande och beslut att agera i enlighet med överenskommelserna tas av varje kommun. Representanten för Östsam beskriver att samverkansavtalet revideras varje år för att man vid behov ska kunna justera programutbudet för att uppnå en så likvärdig tillgång som möjligt, oberoende av var i länet eleverna bor.

Ser man att en inriktning har för få sökanden i en kommun, eller av olika skäl inte kommer att starta, då för man dialogen i den här politiska arbetsgruppen att om inte vi ger den i Mjölby kommun, var finns den då? Tappar vi den i regionen? För det vill man undvika.

Utbildningschefen i Linköping berättar att de i praktiken ofta delar in Östsamregionen i tre delregioner, med Norrköping, Linköping, samt Motala/Mjölby som centralorter. Utbildningschefen beskriver att det går bättre att lösa den här typen av frågor genom att arbeta delregionalt, istället för att alla separata kommuner ska föra diskussioner med landstinget.

Delregionerna sammanfaller i viss utsträckning med de lokala gymnasiebruk som tillsammans utgör den regionala marknaden. Linköpings lokala gymnasiebruk omfattar, utöver Linköping, även kommunerna Kinda och Åtvidaberg. Genom intervjuerna framkommer att det finns en nära samverkan mellan dessa tre kommuner, som grundar sig i att en betydande andel av eleverna i de två utpendlingskommunerna går i gymnasieskolor i Linköping. Den

biträdande utbildningschefen i Linköping beskriver att de små kommunerna är beroende av gymnasieskolorna i Linköping och Norrköping.

Verksamhetschefen för gymnasieverksamheten i Motala beskriver att det finns en samverkan mellan Motala och Mjölby, men även mellan Motala och Vadstena, när det gäller utbudet av gymnasieutbildningar i förhållande till elevunderlaget.

Samverkan på olika villkor

De två största kommunerna inom Östsam – Linköping och Norrköping – har genom överenskommelser inom förbundet fått ett ökat krav på sig att ta hänsyn till och samverka med de mindre kommunerna. Kommunföreträdare för utpendlingskommuner betonar att Östsam innebär möjlighet till samverkan mellan kommunerna i regionen på mer lika villkor. Genom Östsam kan de små kommunerna göra sig hörda och få uppmärksamhet för sina förslag.

Den stora nyttan av samverkan beskrivs av Motalas verksamhetschef som möjligheten att få utbildning så nära ungdomarna som möjligt, så de inte ska behöva flytta utanför regionen. Även den ekonomiska nyttan framhålls, genom att det är samverkansområdets lägsta pris för ett program som bestämmer ersättningsnivån till de fristående skolorna. Men framförallt betonas möjligheten att prognosticera regionens behov av kompetens och samordna detta med gymnasieutbildningen.

Genomförda intervjuer visar samtidigt att kommunerna inom Linköpings gymnasiemarknad deltar i den samverkan som sker inom ramen för Östsam på delvis olika villkor. Rektorer för Motala kommuns gymnasieskolor beskriver att kommunen har något av en "lillebrorsstatus" i förhållande till Linköping. En av dem säger:

Linköping har ju allting. Vi har inget att erbjuda dem.

Samverkan har, enligt rektorerna, en annan karaktär mellan Motala och Mjölby. Denna samverkan går bland annat ut på att inte konkurrera om samma utbildning. En av rektorerna beskriver:

Det går ju inte att starta alla inriktningar överallt för det finns inte elever till det. Och då får man kanske koncentrera en inriktning där och en där.

Vadstenas situation är att majoriteten av eleverna i kommunen pendlar till andra kommuner, och man är beroende av att rekrytera elever till sina program från andra kommuner. Enligt sektorschefen för bildning i Vadstena satsar man därför mycket på att informera och stödja elever som vill dags- eller veckopendla till utbildningar i kommunen.

Ett konkret uttryck för att samverkan uppfattas ske på olika villkor inom gymnasie marknaden beskrivs vara arrangemanget kring de olika gymnasie mässor som anordnas. Kommunföreträdare från Motala och Vadstena beskriver att alla kommunala och fristående gymnasieskolor är välkomna att presentera sitt utbud på sina gymnasie mässor. Samtidigt beskriver de hur de själva inte varit välkomna till de mässor som anordnas i Linköping respektive Norrköping. Detta förklaras av utbildningschefen i Linköping med att de är tvungna att begränsa antalet skolor på mässorna, eftersom utbudet av kommunala och fristående skolor i Linköping är så stort. Linköpings gymnasie mässa omfattar även Kinda och Åtvidaberg.

Många fristående skolor i Linköping

Fristående gymnasieskolor på Linköpings gymnasie marknad har i huvudsak etablerats i Linköping. Utbildningschefen där berättar att de första enskilda huvudmännen startade sin verksamhet i kommunen i början av 1990-talet. Åren därefter startade ytterligare ett par fristående gymnasieskolor, men det var först på 2000-talet som etableringen verkligen tog fart. Andelen elever som valde fristående skolor i kommunen ökade under ett fåtal år från cirka 10 procent till drygt 35 procent, beskriver utbildningschefen, vilket fick stor betydelse för den fortsatta utvecklingen med etablering av allt fler fristående skolor.

Elever som söker sig till Linköping från utpendlingskommunerna är mer benägna att söka sig till fristående än till kommunala skolor. Den biträdande utbildningschefen i Linköping berättar att bakgrunden till detta är den utveckling som skett inom regionförbundet.

I det här samverkansområdet finns det en krysslista där varje kommun kryssar i vilka utbildningar som eleverna har fritt tillträde till, där de kan bli förstahands-sökande. I början var det så att de mindre kommunerna ville behålla sina elever och därför inte kryssade i listan. Vi är en stor kommun så vi hade råd att vara generösa, men i de små kommunerna är gymnasieskolan på något sätt lite av en livsnerv. Om ungdomarna blir kvar och läser till och med gymnasiet så är sannolikheten större att de också blir kvar som vuxna. Men vad de små kommunerna inte förstod var ju helt enkelt vilka regler som finns, nämligen att det är helt okej att söka en fristående skola. Och då blev ju den fristående skolan biljetten ut.

Utbildningschefen berättar att det sedan omkring tio år i stort sett råder fritt sök för gymnasieelever i regionen, men att det etablerade mönstret ändå är att elever från utpendlingskommuner i första hand söker sig till Linköpings fristående skolor.

Demografin medför olika svårigheter för kommunerna

Den demografiska utvecklingen med ett minskande elevunderlag har påverkat Linköpings gymnasieområde, men konsekvenserna ser olika ut för marknadens utbildningscentrum och för dess utpendlingskommuner. Utbildningschefen i Linköping beskriver att kommunen visserligen påverkats av regionens minskade antal gymnasieelever, men menar att det fått större konsekvenser för de mindre kommunerna.

I många av de mindre kommunerna är demografin ännu kraftigare, procentuellt går den ner ännu mer i småorterna. Det påverkar ju självklart vår kurva också, hur vi ska dimensionera utifrån lokaler, lärare, skolor och så vidare.

Utbildningschefen i Linköping berättar vidare att kommunens ambition är att behålla den stora bredden i den kommunala gymnasieutbildningen. Om ett program eller en inriktning läggs ner startar sannolikt istället en fristående skola det programmet eller inriktningen. Därmed blir det ingen besparing för kommunen.

Elevminskningen beskrivs främst ha medfört problem för de fristående skolorna, som många gånger har ett smalare utbud och färre elever. Detta har resulterat i att en del fristående skolor fått minska sitt utbud ytterligare, och i ett par fall att de fått upphöra med sin verksamhet.

I utpendlingskommunen Motala har elevminskningen medfört stora problem även för de kommunala gymnasieskolorna. En svårighet beskrivs ha varit att förutse hur eleverna kommer att välja utbildning, för att med minskade resurser kunna motsvara elevernas önskemål. Verksamhetschefen och rektorerna för kommunens gymnasieutbildning berättar att en åtgärd för att möta det minskade elevunderlaget har varit att minska antalet parallellklasser på varje program. Ett antal yrkesprogram uppges ha lagts ned till följd av elevminskningen. Att lägga ner program befaras dock leda till en ökad utpendling av elever. Det kan också bli så att elever tvekar att dagspendla till Linköping och istället väljer program som finns att tillgå i Motala. En strategi som kommunen har använt sig av för att ”behålla” eleverna är att omvandla yrkesprogram till lärlingsprogram.

Näringslivets behov påverkar utbudet av utbildningar

I intervjuerna med kommunföreträdare framkommer att såväl det lokala som det regionala näringslivets behov av kompetens och arbetskraft påverkar utbudet av gymnasieutbildningar. Den intervjuade representanten från Östsam beskriver att en viktig fråga är att matcha gymnasieutbildningarna med regionens kompetensbehov. Östsam har ett uppdrag att ansvara för kompetensförsörjningen inom Östergötland. Detta uppdrag har delats upp i två delar – dels

ett efterfrågeforum där olika branscher beskriver sina kompetensbehov på kort och lång sikt, dels ett utbudsforum där regionens utbildningsanordnare träffas och får information om regionens behov. Om ett gymnasieprogram eller en inriktning läggs ned på grund av för lågt söktryck kan detta påverka tillgången till kompetens i regionen. För att kunna behålla en utbildning med lågt söktryck kan kommunerna komma överens, inom ramen för samverkansavtalet, att täcka upp kostnaderna för de tomma utbildningsplatserna.

Utbildningschefen i Linköping betonar Östsams betydelse för kompetensförsörjningsfrågorna i regionen:

Man har ju alltid pratat om en regional arbetsmarknad, och för ett antal år sedan lyckades jag stifta ett nytt ord, en regional utbildningsmarknad. Det är vad vi använder i avtalet. För jag tyckte att kopplingen var så stark. Gymnasieskolan står ju för kompetensförsörjning på det stora hela.

Östergötlands län har de senaste åren genomgått en stor strukturomvandling som förändrat behovet av kompetensförsörjning. Ett exempel är Motala som på tio år tappat väldigt många arbetstillfällen inom industrin. Tidigare beskrivs ungdomarna i Motala kunnat ”gå över gatan” för att bli anställda på någon av de stora industrierna som då fanns i kommunen. Situationen ser annorlunda ut idag, med större svårigheter för ungdomar att få jobb.

Verksamhetschefen för gymnasieutbildningen i Motala beskriver att det har krävts en mental omställning för att övertyga Motalas ungdomar att istället planera för att studera vidare på högskola eller universitet.

Motala har en gammal bruksortsmentalitet med väldigt få föräldrar som haft högskoleutbildning. Och det gör ju att man inte har den vanan i hemmen.

Från att tidigare ha varit mycket högt kom söktrycket till yrkesutbildningar i Motala istället att bli lågt, men verksamhetschefen beskriver att man genom informationsinsatser nu åter lyckats få fler elever att välja det industritekniska programmet.

Ett annat exempel på samverkan mellan det lokala näringslivet och gymnasieskolan ges av sektorschefen för bildningsfrågor i Vadstena kommun.

Vi har ju samverkat rätt så mycket med Arbetsförmedlingen och de aktörerna, som då har visat vid olika informationstillfällen vilka jobb som det är behov av framöver, och vilka jobb man inte ska sikta mot, så att säga.

Vägledning och information inför gymnasievalet

Varierande fokus för studie- och yrkesvägledning

En del av de intervjuade gymnasieeleverna beskriver att gymnasievalsprocessen satte igång antingen i årkurs 8 eller början av årskurs 9. Det rörde sig om information från studie- och yrkesvägledare om olika yrken och vilken utbildning som krävs för dessa yrken, eller att eleverna fick göra kartläggande tester av intressen och vilka ämnen de tyckte om för att få en bild av vilka program som kunde tänkas passa dem. Ett annat område som eleverna beskriver att studie- och yrkesvägledningen behandlade var allmän information om hur arbetsmarknaden ser ut, och om framtida bristyrken.

Det är dock inte alla elever som upplever att de fick denna typ av introduktion. Andra menar att det istället direkt blev information om programinnehåll och olika skolors antagningspoäng snarare än vägledning. Detta även i de enskilda samtal som ägde rum direkt mellan elev och studie- och yrkesvägledare. I fokusgruppsintervjun med studie- och yrkesvägledarna framkommer att många av dem upplever att de inte har tillräckligt med tid för att arbeta med vägledning. Först och främst ägnar de den tid de har till att informera.

Elevernas erfarenheter återspeglar att studie- och yrkesvägledare kan ha olika fokus. De kan ha ett nationellt, regionalt eller lokalt perspektiv när det gäller hur de förhåller sig till att rekommendera specifika skolor. Vissa elever upplever att deras studie- och yrkesvägledare gav dem en bred bild av möjligheter inom hela Östsam-regionen och även utanför samverkansområdet. Andra har erfarenhet av att studie- och yrkesvägledaren först och främst fokuserade på utbudet i hemkommunen eller dess närliggande kommuner.

I en del fall redogör elever för att deras studie- och yrkesvägledare gett dem flera konkreta förslag på gymnasieskolor som anordnade det program man var intresserad av. Några av eleverna avråddes från att söka vissa skolor. En elev beskriver:

Hon sa: ”Ta verkligen inte den, den är inte ok, den kan läggas ner när som helst. Du borde ta något säkert!” Och så visade hon på några andra skolor.

Det uttrycks olika uppfattningar bland eleverna om huruvida kontakten med studie- och yrkesvägledare varit ett stöd eller inte. Flera elever beskriver att de fått goda råd och bra stöd, såväl om framtida yrkesval och intressen som mer praktisk hjälp. Andra elever är mer kritiska och menar till exempel att studie- och yrkesvägledarna var alltför inriktade mot betyg och antagningspoäng, eller att de försökte påverka eleverna i deras val.

Olika upplevelser av gymnasiemässan

Inom Linköpings gymnasieemarknad anordnas flera olika gymnasieämässor; en i Linköpings kommun, en i Motala och en i Mjölby. På de två senare är, som tidigare nämnts, gymnasieskolor från hela regionen välkomna. I fokusgrupp-sintervjun med studie- och yrkesvägledare framkommer att det förekommit planer att anordna en gemensam gymnasieämässa för hela Östsam-regionen. Förvaltningscheferna har dock beslutat att inte anordna en sådan gemensam mäsäsa, eftersom det uttryckts en oro från de mindre kommunernas sida att de skulle missgynnas av ett sådant arrangemang, med de större kommunernas bredare utbud av gymnasieskolor, program och inriktningar.

I en del kommuner betraktas det som obligatoriskt för elever att besöka kommunens gymnasieämässa, ibland i både årskurs 8 och 9. I andra kommuner är gymnasieämässan frivillig. Elever som bor utanför Linköping beskriver att de i en del fall har åkt på egen hand eller tillsammans med sina föräldrar även till Linköpings mäsäsa eftersom det där finns ett så stort utbud av utbildningar representerade. En del av eleverna uppger att de inte varit medvetna om möjligheten att besöka en gymnasieämässa.

Flera av de elever som har besökt en gymnasieämässa beskriver mässan i termer av ”stressande”, ”rörig”, ”trång” och ”för mycket folk och för mycket information”. Andra elever berättar att de tyckte att gymnasieämässan var bra. En av dem säger:

Man fick en liten överblick. Man bestämde sig väl inte direkt, men sen kanske man fick lite mer inblick i vad det fanns för skolor och program, och hur det fungerade.

De elever som hade en idé om vilket program som de var intresserade av beskriver hur de besökte olika gymnasieskolors monter för att få mer information, för att sedan kunna jämföra olika skolalternativ.

Några av de elever som var osäkra inför sitt gymnasieval beskriver att de inte fick ut något positivt av att besöka gymnasieämässan, utan att det snarare gjorde deras gymnasieval ännu svårare. En elev säger:

Vissa kanske hittade något som de ville gå. Men för andra blev det kanske ännu värre, för att de fick allt på en gång, så de hade ännu svårare att bestämma sig.

Det som eleverna i allmänhet är kritiska mot, oavsett vilken av gymnasieämässorna de besökte, var den för stora mängden information. Eleverna uppfattade också flera skolor som väl påstridiga i sin marknadsföring. En elev beskriver det så här:

Det var lite stökigt och så, det var mycket folk och det var så mycket information... Bra information samtidigt, men det vart liksom för mycket. Man gick där med en säck. Man fick hur mycket information som helst, dom bara slängde papper på en.

Även studie- och yrkesvägledarna framstår som tudelade inför gymnasie- mässorna. Å ena sidan menar man att en mässa är ett bra sätt för eleverna att ta del av det utbud av skolor och utbildningar som finns. Å andra sidan instämmer man med det som eleverna säger, att det kan upplevas överväldigande med all information, och att det kan göra att gymnasievalet känns svårare. Studie- och yrkesvägledarna försöker förbereda eleverna inför besöket på gymnasie- mässan, bland annat genom att ge exempel på frågor som kan vara bra att ställa, men även genom att prata om hur själva atmosfären på mässan kan komma att upplevas. En av studie- och yrkesvägledarna beskriver:

Jag brukar säga: ni kommer att få information, och ni är pengar som de vill åt. Både de kommunala och fristående. Så tänk efter och granska vad det står. Jag skickar med en checklista som de kan ta med. Ställ de här frågorna: "Hur många behöriga lärare? Har ni SYV? Har ni kurator, skolsköterska? Var äter ni? Var idrottar ni?"

Deras erfarenhet är att olika grupper av elever besöker gymnasie- mässan i olika stor utsträckning, samt att de också kan få ut olika mycket av ett eventuellt besök. En studie- och yrkesvägledare beskriver det enligt följande:

De som jag tycker kanske skulle behöva det allra mest är ofta de som inte går dit. Och gör de det så kanske de inte klarar av det riktigt. De kanske upplever det som bara stökigt, att de inte vet vilka frågor de ska ställa och så vidare, utan upplever bara att det är trångt och inte riktigt förstår vad mässan går ut på. Medan där- emot de som kanske har lite mer studietraditioner hemifrån, de ställer mer krav, går runt och samlar information och sådana saker. Och vet lite mer vilka frågor man ska ställa.

Studie- och yrkesvägledarnas bild är att det är vanligare att elever från hem med studietradition besöker mässan tillsammans med sina föräldrar.

Öppet hus och "Pröva på" ger en bra bild

Något som lyfts fram som en viktig del av valprocessen av både elever och studie- och yrkesvägledare är besök på Öppet hus. I flera fall beskrivs gymnasie- mässan ha varit ett forum för att kunna avgöra vilka Öppet hus som skulle kunna vara intressanta för elever att besöka. En av studie- och yrkesvägledarna:

Då får de ju se just den skolan, de får kanske träffa blivande lärare, blivande klasskamrater och så vidare. Så det betyder jättemycket. Och kanske väljer de lite grann utifrån mässan, vilka skolor de ska besöka.

Möjligheten att besöka olika gymnasieskolor på Öppet hus, eller för att ”pröva på” ett eller ett par olika program, beskrivs av flera av eleverna som något mycket positivt. De menar att ”det gav en bra bild av skolan”, av atmosfären och av vilka lärare och elever som fanns på skolan. Några elever berättar att deras grundskolor bekostade upp till två skolbesök.

Skolors erbjudanden kan locka, men även avskräcka

Eleverna ger i fokusgruppsintervjuerna exempel på hur gymnasieskolor, både kommunala och fristående, erbjuder olika former av förmåner. Bland exemplen nämns datorer, körkortsutbildning och resor. I en situation där en elev är osäker inför sitt gymnasieval beskrivs olika erbjudanden kunna vara avgörande. Två elever uttrycker det på följande sätt:

Du väljer kanske mellan två, och hos den ena får du en surfplatta. Det är klart att man kanske väger över åt det hållet.

Om det är två skolor som har samma linje och man inte vet vad man ska välja, och så är det en skola som säger att vi ger alla våra elever datorer. Då väljer man den, tror jag. Om inte den andra skolan är mycket bättre, annars väljer man nog den som erbjuder något.

Samtidigt menar några av eleverna att det finns en skepsis mot dessa slags erbjudanden, särskilt när de inte är kopplade till utbildningens inriktning. Två av dem säger:

Man väljer inte gymnasium för att man får en dator eller något sådant. Det är annat som är viktigt.

Det är ju så dumt, det gör ju att vissa väljer att gå där istället för att välja själva linjen.

Några elever uttrycker också att de ser erbjudanden om olika förmåner som varningstecken, då de menar att de kan dölja brister i utbildningens kvalitet. Elevernas bedömning är att dragningskraften i dessa former av erbjudanden har minskat i relation till hur de uppfattar att det var tidigare.

I linje med det berättar studie- och yrkesvägledarna att det var vanligare för ett par år sedan att gymnasieskolor erbjöd olika förmåner, men att förekomsten av detta verkar ha minskat.

I fokusgruppsintervjun med studie- och yrkesvägledare framkommer att vissa elever har blivit uppringda av fristående gymnasieskolor som vill informera om möjligheten att byta från den valda gymnasieskolan, till den gymnasieskola som representanten ringer ifrån. En av studie- och yrkesvägledarna berättar:

Jag har hört att de blivit uppringda från en gymnasieskola, en friskola, som påtalar att "Vi har samma program som ni har sökt". Så de har gått in och tittat hur de har sökt på något vis, och sen ringt upp och sagt att "Vi har faktiskt samma program och har ni tänkt på oss?". Och en del elever upplever ju inte det som positivt.

Elevernas val av gymnasieutbildning

Högskoleförberedande program upplevs hålla alla vägar öppna

I fokusgruppsintervjuerna med elever och med studie- och yrkesvägledare behandlas vad som är avgörande för gymnasieval. Eleverna menar att det främst handlar om viljan att ha en viss utbildning, för att i framtiden kunna arbeta med något som intresserar dem. Det kan dock också handla om intresse för ett specifikt område. Ett par av eleverna berättar:

Man vill ha ett jobb och man vill kunna försörja sig. Då kanske man kollar vilken linje som har bäst möjligheter till jobb.

För mig var det intresse för bilar helt enkelt. Och det var inte att jag ville tjäna pengar. För det vet jag att det kommer jag inte göra i den branschen. Men just intresset för det fick mig att välja.

För elever som har valt ett högskoleförberedande program är det inte alltid ett stort intresse för de programspecifika karaktärsämnen som är i fokus, utan snarare att program som naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammen uppfattas som breda utbildningar som "håller många dörrar öppna". Valet av ett högskoleförberedande program kan också vara ett uttryck för att elever inte vet vad de vill arbeta med i framtiden, och därmed en strategi för att skjuta upp vad som av eleverna upplevs vara ett mycket svårt beslut. En elev berättar:

När man är 15 år så är det svårt att veta, det här vill jag bli för resten av mitt liv. Så jag och många andra, vi valde liksom linjer som samhäll och natur. För då vet vi att vi kommer bli typ vad vi vill nästan. Det var lite så som lärarna sa också.

Studie- och yrkesvägledarnas erfarenhet är att frågan om högskolebehörighet är av stor betydelse för elevers val, både för eleverna själva och för deras föräldrar. Detta framkommer även i fokusgruppsintervjuerna med elever på yrkesprogram. För många av dessa elever, dock inte alla, framstår det som självklart att läsa in de kurser som ger dem högskolebehörighet. En elev beskriver:

Jag valde något praktiskt för att jag var ganska trött på att plugga och på att bara sitta och läsa och skriva. Men jag ska läsa in kurserna som gör att jag också kan gå högskolan. För jag vet inte alls vad jag vill bli sedan.

Följande är ett utdrag från fokusgruppsintervjun med studie- och yrkesvägledare som illustrerar hur frågan om högskolebehörighet upplevs ha fått stor betydelse:

SYV 1: Så har det kanske ökat lite med nya gymnasiet, yrkesprogram kontra högskoleförberedande program.

SYV 2: Ja det har ökat.

SYV 1: Att det är fler nu som söker högskoleförberedande program.

Intervjuare: Hur kommer det sig?

SYV 3: Det är ju behörigheten, att många är lite oroliga för att det blir svårare att gå vidare sedan.

Intervjuare: Frågar de mycket om det här med högskolebehörighet?

SYV 2: Ja.

SYV 4: Föräldrarna är nog mer på där än eleverna.

SYV 2: Det är de som är oroliga.

Denna bild stärks av att ett par av eleverna berättar om kamrater som valt ett högskoleförberedande program, fast de egentligen velat läsa ett yrkesprogram. En elev (som valt yrkesprogram) berättar:

Vissa vill ju gå ett praktiskt program som de tycker är roligt, men har föräldrar som säger att det är svårt att lyckas med det, du borde gå natur eller samhäll för att det ska vara bättre och ger fler möjligheter och bättre betalda jobb.

Pendling kan vara både ett hinder och en möjlighet

Både studie- och yrkesvägledare och elever beskriver att eleverna kan vara beredda att pendla långt för att kunna gå en gymnasieutbildning som de är väldigt intresserade av. En av studie- och yrkesvägledarna säger:

Jag tror det är så här: är man väldigt intresserad av det programmet man har sökt och kommit in på, då spelar pendlingsavståndet ingen roll.

Och en av eleverna:

Det beror på hur engagerad man är. Om man verkligen vill någonting, då kan man nästan åka hur långt som helst, nästan genom hela Sverige. Bara för att.

Samtidigt menar man att elever som är osäkra på sitt val tenderar att välja ett program på hemorten för att slippa att pendla. Och för en del elever kan det faktum att de skulle behöva pendla för att kunna läsa en viss gymnasieutbildning leda till att de väljer ett annat program. En elev berättar:

Alla kanske inte har valt exakt det som de vill, för att de inte har möjligheten till det. De kanske inte vill pendla en timme varje dag. Så då har man tagit något som är: "det duger men det kanske inte var precis det jag ville".

Eleverna nämner också att tåg- och bussförbindelser påverkar möjligheterna att pendla till utbildningar i olika kommuner. De beskriver hur både restid, färdmedel och eventuella byten kan påverka gymnasieval. Två elever uttrycker det på följande sätt:

Jag har kompisar som var tvungna att åka in till Linköping och sedan byta buss. Sitta typ 40 minuter, sedan byta buss. Så det var inte så jättekul på vintern liksom. Sitta i snöstorm och bara ...

Jag tror att fler skulle söka om det gick lite fortare från Motala till Linköping, om det var lite smidigare. Än att sitta på en timmes buss, allt det där. Skulle vi haft ett snabbtåg till Linköping, då tror jag att hälften av alla som går här skulle gå i Linköping.

Studie- och yrkesvägledarna instämmer i att avståndet mellan hemmet och orten där gymnasieskolan är belägen, samt hur kommunikationsmöjligheterna ser ut, i hög grad påverkar benägenheten att pendla.

Av fokusgruppsintervjuerna med elever framkommer dessutom att pendlingen kan visa sig vara mer påfrestande än man räknat med. En elev säger:

Det är ganska dåliga tider ibland. För även om jag börjar halv tio får jag åka halv sju hemifrån, för det går ju ingen buss emellan tiderna. Det är det som är lite jobbigt.

I de fall som pendlingen upplevs som allt för påfrestande beskrivs eleverna stå inför valet att skaffa boende på studieorten, eller att avbryta studierna och söka sig tillbaka till, eller närmare, hemkommunen. En av eleverna berättar:

Där jag bor, där går bussen ett par kilometer ifrån mig och går bara några gånger om dagen, och då måste jag gå en bra stund innan. Och skulle jag missa bussen får jag ju stå där eller gå hem igen. Det funkar inte. Jag bor hos min pojkvän istället. För det är mycket lättare där.

I fokusgruppsintervjuerna med elever framkommer dock exempel på svårigheter som kan uppkomma även för dem som väljer att flytta. Dessa svårigheter handlar dels om att bo på egen hand, dels om att träffa nya kamrater.

Intervjuare: Känner ni några som har flyttat och sen flyttat tillbaka?

Elev: Ja min kompis syrra gjorde det, vet jag. Hon flyttade tillbaka efter tre månader.

Intervjuare: Och orsaken var?

Elev: Hon ville bo hemma, hon klarade inte av att bo ensam.

Även i fokusgruppsintervjun med studie- och yrkesvägledare framkommer synen att det förekommer att elever ger upp och återvänder till hemkommunen.

Ibland kan emellertid just flytten vara vad som lockar. För elever i utpendlingskommuner kan valet av en gymnasieutbildning i Linköping främst handla om att de vill komma till en större stad.

Orsakerna till såväl skolpendling som flyttning kan, enligt elever och studie- och yrkesvägledare, vara en önskan att komma ifrån hemorten, byta socialt sammanhang och lära känna nya människor. En del i att flytta är enligt eleverna möjligheten att få stå på egna ben. Ett par av dem uttrycker det så här:

Vissa vill ju flytta hemifrån, och då påverkar ju det så att man inte väljer en skola i närheten av sitt eget boende.

Alltså man vill väl komma lite från den stad man har bott i hela sitt liv. Spännande att flytta hemifrån och bli lite självständig, tror jag. Man utvecklas ju så otroligt mycket mer när man flyttar än andra kompisar som valde att stanna.

Ryktet är viktigt för valet av skola och program

För de elever som har valt en gymnasieskola i Linköping framstår skolans rykte som viktigt. I Linköping finns det ett flertal skolor som erbjuder samma gymnasieprogram, och eleverna kan följaktligen välja mellan olika alternativa skolor och ändå kunna gå det program som de önskar. I fokusgruppsintervjuerna med elever i Linköping beskrivs det som en vanlig strategi att först välja skola, därefter program.

Det finns hos eleverna tydliga uppfattningar om skolornas rykte. Dessa rykten kan gälla undervisningens utförande och kvalitet, eller de sociala relationerna mellan eleverna och mellan lärare och elever. Ryktet ställs många gånger mot den officiellt förmedlade bilden av skolan och dess egna informations- och marknadsföringsmaterial, och ryktet uppfattas av många elever som tyngre vägande. Två elever beskriver det så här:

Elev 1: Man litar ändå lite mer på sina kompisar och kompisars syskon.

Intervjuare: Man litar inte på broschyrerna?

Elev 2: Visst gör man det, men till en viss gräns. Det är ändå de som har gått där, de som har varit elever...

Hur ryktet påverkar elevernas val är avhängigt hur beskrivningarna motsvarar elevernas målbild. Medan vissa elever exempelvis uppskattar höga krav, söker andra skolor där ryktet säger att kraven är låga.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver hur deras erfarenhet är att valet av program i allmänhet är det som eleverna i första hand fokuserar på, därefter specifika gymnasieskolor och slutligen frågan om skolan är kommunal eller fristående. Även enligt deras bild förekommer det att elever börjar med att sortera ut vilken eller vilka gymnasieskolor som de kan tänka sig att gå på, för att därefter välja bland de program som anordnas där. Valet kan göras på basis av tradition, till exempel att deras föräldrar gått på den specifika skolan, eller att skolan förknippas med positiva värden. En studie- och yrkesvägledare berättar att det kan handla om en gammal skola, som har anor långt tillbaka i tiden och som upplevs som fin och bra. En elev säger:

Det var mycket så här: alltså den skolan har jättebra rykte så den skolan vill jag gå på. Och då tänkte man kanske inte så mycket på vad det fanns för program på skolan.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver också att valet av gymnasieskola till viss del handlar om hur ungdomar vill identifiera sig med särskilda värden eller skolkulturer. Det är viktigt för eleverna att känna att de passar in och skolan blir något av "en stämpel" på vilka de är och vill vara.

I utpendlingskommuner med ett mer begränsat utbud av gymnasieskolor och program framstår inte ryktet vara av lika stor betydelse för elevernas val. Om de inte vill pendla från hemkommunen måste de välja den skola som finns och de program som erbjuds, oavsett skolans rykte.

Olika uppfattningar om fristående och kommunala skolor

Frågan om skolan är kommunal eller fristående är betydelselös för vissa elever, men har en avgörande betydelse för andra. En del av de intervjuade eleverna har en uppfattning om skillnader mellan kommunala och fristående skolor, uppfattningar som de främst baserat på studiebesök eller beskrivningar förmedlade av kamrater. I vissa fall uppges även media ha påverkat deras bilder. De elever som har en positiv bild av fristående skolor argumenterar för att dessa har bättre utbildning och, när det är en mindre skola, en större gemenskap mellan elever och lärare. Följande är utdrag ur fokusgruppsintervjuer med elever:

Elev: Lärarna kan ta sig mer tid, och man får bättre relation till dem.

Intervjuare: Kan det påverka val av skola?

Elev: Ja, det gjorde det för mig.

Elev: Jag tycker att det är väldigt många som inte vill gå en kommunal skola, utan att man bara vill gå en friskola just för att... så som det pratas om att det är bättre.

Intervjuare: Bättre på vilket sätt?

Elev: Att studierna går bättre där helt enkelt. Maten. Lokaler. Material.

Det finns även elever som utgår från att fristående skolor har lägre krav, och därför väljer en sådan:

Det är så som det har varit med mina äldre vänner som gått på friskolor. Att det är generellt mindre arbete, lite slappare. Det tyckte jag lät bra. Så det tittade jag på.

Andra elever, som är tveksamma till fristående skolor och som valt en kommunal, lyfter fram faktorer som just att kraven är lägre på fristående skolor och att utbildningen där håller en lägre kvalitet. Elevernas tveksamhet gäller även en oro inför om den fristående skolan verkligen kommer att vara kvar under de år eleverna studerar. En elev säger:

Vi fick en bild av att den (kommunala) skolan var ett tryggare val. Man visste att den inte kommer att läggas ner, man kommer få vad man behöver.

Studie- och yrkesvägledarnas bild är att det i första hand är de kommunala skolorna i Linköping som elever är intresserade av. Enligt studie- och yrkesvägledarna finns en del av förklaringen till fristående skolors sjunkande popularitet i medias hantering av ett par fristående skolor i kommunen. En studie- och yrkesvägledare säger:

Vi har ju haft en friskola som har varit en följetong i media i Linköping. Och det är klart, föräldrar läser ju tidningar och lyssnar och så... Nu har vi ju en till friskola som går ut och säger att "Vi lägger ner", och eleverna har just börjat sin process att välja. Det kanske inte var så att många elever haft fokus på just den skolan, men det blir ju "Friskola lägger ner!" Och då åker ju alla med kan jag tänka mig, lite grand i en reservationstanke, att man backar lite då.

Enligt studie- och yrkesvägledarna finns det dock även ett par fristående skolor i Linköping som har hög status och gott rykte bland föräldrar och elever, och som har hög antagningspoäng.

Föräldrar och kamrater är viktiga

Av elevernas berättelser framkommer att föräldrar kan vara aktiva i deras gymnasieval på olika sätt, men att det även är förhållandevis vanligt att föräldrar inte är särskilt engagerade. En del elever beskriver föräldrarnas roll först och främst som rådgivande och stöttande. Ett exempel:

Mina föräldrar har varit väldigt stöttande. "Kämpa så långt det går så får vi se hur långt det räcker." Det känns inte som att de satt så stor press på mig utan "Gör så gott du kan, mer kan man inte göra." Och det känns väldigt bra.

I andra fall beskriver eleverna att föräldrar mer uttalat försöker påverka sina barn i deras gymnasieval. Denna påverkan kan gälla val mellan yrkes- eller högskoleförberedande program, att välja ett visst program eller en viss studieort, till exempel att stanna i hemkommunen.

Jag har kompisar som jag vet föräldrarna trycker på... Om de hade velat gå en linje så säger föräldrarna: "Det är klart du ska gå det här istället, det är mycket bättre". Och kanske inte alltså stöttar personen i fråga till vad den än vill.

Eleverna beskriver att det ofta handlar om att föräldrar vill att deras barn ska välja ett högskoleförberedande program istället för ett yrkesprogram.

Föräldrarnas inställning beskrivs som särskilt betydelsefull när elever överväger att välja ett gymnasieprogram som innebär att de får dags- eller veckopendla till en annan kommun. Elever påpekar att familjens ekonomi i detta läge kan bli en avgörande faktor för att kunna gå det gymnasieprogram på den skola man önskar.

Studie- och yrkesvägledare framhåller att också kamrater har en inverkan på elevers gymnasieval. Detta beskrivs särskilt gälla elever som känner sig osäkra och som tvekar i valet mellan olika gymnasieskolor och program. En studie- och yrkesvägledare säger:

Jag tror att det är många som väljer samma som sina kompisar. Man är inte helt hundra och så kommer en kompis och säger att "Jag ska gå på det här gymnasiet!" Ja men då gör jag det också! Man kanske är rädd att komma ensam till en ny klass och sådär. Det tror jag verkligen.

Samma sak uttrycks i följande utdrag ur en fokusgruppsintervju med elever:

Elev: Det kan ju lätt bli kompisval. Alltså att man tar det som kompisarna tar för att ha kvar dem.

Intervjuare: Om man har ett intresse och sen har man kompisar, hur tror ni man väljer då?

Elev: Om man har ett starkt intresse så. Men om man inte riktigt vet så tar man kanske mer det som kompisarna tar.

För elever i utpendlingskommuner beskrivs frågan om kamraters påverkan ha en delvis annorlunda betydelse. De beskriver att ett val att pendla till gymnasieskolor i andra kommuner innebär en risk att förlora den sociala samhörigheten med sina kamrater på hemorten.

Även kontakter med kamrater som redan går i gymnasieskolan är betydelsefulla för elevernas gymnasieval. Särskilt för elever i Linköping, med ett stort utbud av gymnasieskolor och program, kan elever som redan går i gymnasieskolan blir vägledande genom att rekommendera eller avråda studier på en viss skola eller ett visst program.

Betyg har stor betydelse för elevers möjligheter

I fokusgruppsintervjuerna med elever framkommer att slutbetyget i nian upplevs ha väldigt stor betydelse för möjligheterna att välja gymnasieutbildning, och för hur de väljer. Eleverna berättar om kamrater som på grund av låga betyg från grundskolan haft begränsade valmöjligheter både gällande gymnasieskola och -program. Detta beskrivs resultera i att eleverna antingen får välja en annan skola, i eller utanför hemkommunen, där programmet de är intresserade av har lägre antagningspoäng. En elev säger:

Dom tar det som dom kommer in på.

Eleverna i fokusgrupperna beskriver att det i slutet av årskurs 9 blir ett stort fokus på betyg och antagningspoäng för olika program; en "betygsjakt". Elevernas erfarenhet är att särskilt flickor med höga ambitioner mår dåligt av stress:

Elev 1: I alla fall hälften av tjejerna i min klass hade magkatarr i slutet. Det var så. Alla var jättstressade, för att vi hade sån press på oss och allting.

Intervjuare: Är det betygen?

Flera elever: Ja!

En del elever uttrycker besvikelse över den ”betygshets” som de upplevde från studie- och yrkesvägledare och annan skolpersonal, då det många gånger visade sig att det inte hade behövts så höga meritvärden för att komma in på olika gymnasieprogram. Andra elever beskriver hur de anpassade sina ansträngningar till den lägsta betygsnivå som de bedömde borde vara tillräcklig för att bli antagen till ett visst program.

Gymnasievalet upplevs som stort och svårt

Det framkommer i fokusgruppsintervjuer med både studie- och yrkesvägledare och med elever att gymnasievalet kan upplevas som stort och svårt. Det är många frågor som elever har att ta ställning till i valet av program och skola: programinnehåll, framtida arbetsmöjligheter, pendlingsavstånd och även själv-identitet. Ett tema som tas upp av flera elever är känslan av att gymnasievalet är ett livsavgörande beslut. Som ett par av dem uttrycker det:

Elev 1. Jag tycker att själva grejen är ganska sjuk egentligen, att man är 15 år och ska bestämma vad man ska göra resten av livet.

Elev 2. Det är som att bestämma sitt öde.

Eleverna beskriver att de upplevde denna press från studie- och yrkesvägledare, lärare, föräldrar och kamrater, men också från sig själva. Följande är ett utdrag från en av fokusgruppsintervjuerna:

Elev 1: Alltså, jag tyckte det var jättläskigt för alla sa hela tiden att det är ditt livsbeslut, det här kommer påverka hela ditt liv. Så det var verkligen: nu måste jag välja rätt.

Intervjuare: Vilka sa det?

Elev1: Alla.

Elev2: Syv. Kompisarna.

Elev3: Föräldrarna. För mig var det så, jag hade ingen aning vad jag ville gå. Vi hade möte med våra syvare, och så kommer man in där och säger jag vet inte, och då lägger de upp, alltså hundra olika skolor. Och då liksom: vad ska jag välja av de här?

Sammanfattning

Linköpings gymnasiemarknad är ett exempel på en regional gymnasiemarknad, vilket innebär att den består av flera lokala marknader och har ett utbildningscentrum – Linköping – som har en regional dragningskraft och attraherar många elever. Utbildningscentrums dominans i förhållande till utpendlingskommunerna är påtaglig. De åtta kommuner som utgör gymnasiemarknaden är del av regionförbundet Östsam. Trots samverkansavtalet finns en konkurrens mellan de större och de mindre kommunerna inom gymnasiemarknaden. Detta yttrar sig i spänningar mellan mindre kommuner som i vissa fall upplever sig förfördelade av Linköpings agerande på utbildningsområdet.

Elevernas valmöjligheter är beroende av kommunikationsmöjligheterna. Det handlar inte endast om det faktiska pendlingsavståndet utan även om infrastrukturens utbyggnad, till exempel om det är buss- eller tågförbindelser som sammanbinder två orter. För de flesta eleverna är dock kommunikationerna inget avgörande hinder. För ungdomar som bor i marknadsområdets periferi kan valmöjligheten dock vara begränsad till att välja mellan den lokala gymnasieskolans utbud, eller att pendla eller flytta till Linköping.

Den stora mängden valmöjligheter upplevs som svår att hantera av elever. Utöver svårigheten att välja program beskriver de hur all information och marknadsföring kopplad till gymnasievalet upplevdes som överväldigande. Svårigheten att värdera och jämföra olika skolors information om samma program var påtaglig, inte minst i samband med besök vid gymnasievässor. Elever beskriver hur studie- och yrkesvägledarna ibland kunnat hjälpa dem och underlätta deras val, ibland har de inte fått denna hjälp. Påtagligt är hur eleverna beskriver att Öppet hus och ”pröva på-dag” har varit viktiga för deras beslut.

Eleverna inom Linköpings gymnasiemarknad är föremål för en intensiv marknadsföring. Detta yttrar sig främst i en stor mängd broschyrer, men även i massmediareklam och via sociala medier. Ofta utlovas förmåner, exempelvis datorer och möjligheter till utlandsresor, som inte är kopplade till utbildningen. Det är sällan eleverna säger sig ha fått avgörande information genom marknadsföringen. Ibland kan den dock leda till nyfikenhet.

Olika gymnasieskolors rykten har stor betydelse för elevens gymnasieval, särskilt gäller detta i Linköping där flera olika skolor anordnar samma program. Det händer att elever i första hand väljer vilken gymnasieskola de vill gå på, och därefter gör sitt val av program bland de som anordnas på den valda skolan.

Föräldrars och kamrater beskrivs vara av stor betydelse för gymnasievalet. Det kan handla såväl om val av skola, som val av program. Föräldrars påverkan beskrivs ofta handla om att de vill att deras barn ska läsa en högskoleförberedande utbildning, men även i frågor om val av studieort. I det senare fallet kan

föräldrarnas ekonomiska situation vara avgörande för elevers möjlighet att flytta till en annan ort.

Liksom för elever i andra områden handlar elevernas funderingar inför gymnasievalet om deras intressen, betygsnivåer, arbetsmöjligheter och högskolebehörighet. Men också om att välja rätt social profil på den nya skolan för att passa in. De många alternativen till samma utbildning ger flera valmöjligheter, men söktrycket kan också leda till att elever med lägre betyg får pendla till upplevt mindre attraktiva skolor eller till skolor i annan kommun.

Inom Linköpings gymnasiemarknad finns ett stort antal kommunala och fristående gymnasieskolor med samma programutbud för elever att välja mellan, och det råder stor konkurrens om eleverna. Rörligheten bland eleverna är också påtaglig.

6

Göteborg
– en regional
storstadsmarknad

6. Göteborg – en regional storstadsmarknad

I detta kapitel behandlas Göteborgsregionens gymnasie­marknad. Göteborgs kommun kan beskrivas som ett utbildningscentrum på en storstadsmarknad, en särpräglad form av regional gymnasie­marknad. Storstadsmarknaden består av tre lokala gymnasie­marknader: Göteborg, Stenungsund och Alingsås. Göteborgs lokala gymnasie­marknad består av sammantaget tio kommuner: Göteborg, Ale, Lilla Edet, Kungälv, Öckerö, Mölndal, Kungsbacka, Härryda, Partille och Lerum. Till Alingsås lokala gymnasie­marknad tillhör utpendlings­kommunen Vårgårda. Till Stenungsunds lokala gymnasie­marknad räknas utpendlings­kommunen Tjörn.

Om Göteborgsregionens gymnasie­marknad

Göteborgsregionens gymnasie­marknad ligger i Västra Götalands län som stäcker sig över drygt 23 000 kvadratkilometer, består av totalt 49 kommuner och har ett invånarantal på drygt 1,6 miljoner. Kungsbacka kommun ligger i Hallands län. Göteborgs gymnasie­marknad består av 14 kommuner och är ett av de största marknadsområdena i landet mätt i antal kommuner. Gymnasie­marknaden omfattar cirka 1400 kvadratkilometer och har ett invånarantal på drygt 950 000. Kommunerna skiljer sig åt gällande storlek, från Öckerö kommun som är cirka 25 kvadratkilometer till Kungsbacka kommun som är drygt 640 kvadratkilometer. De skiljer sig även åt avseende befolkningens storlek, från Vårgårda kommun som har omkring 11 000 invånare till Göteborgs kommun med en befolkning på drygt 520 000. Marknadens utbildningscentrum Göteborg är landets näst största stad. Enligt SKL:s kommungruppsindelning kategoriseras samtliga de kommuner som tillhör Göteborgs lokala gymnasie­marknad som ”förortskommuner till storstad”. De övriga kommunerna kate­goriseras som ”pendlingskommuner”.

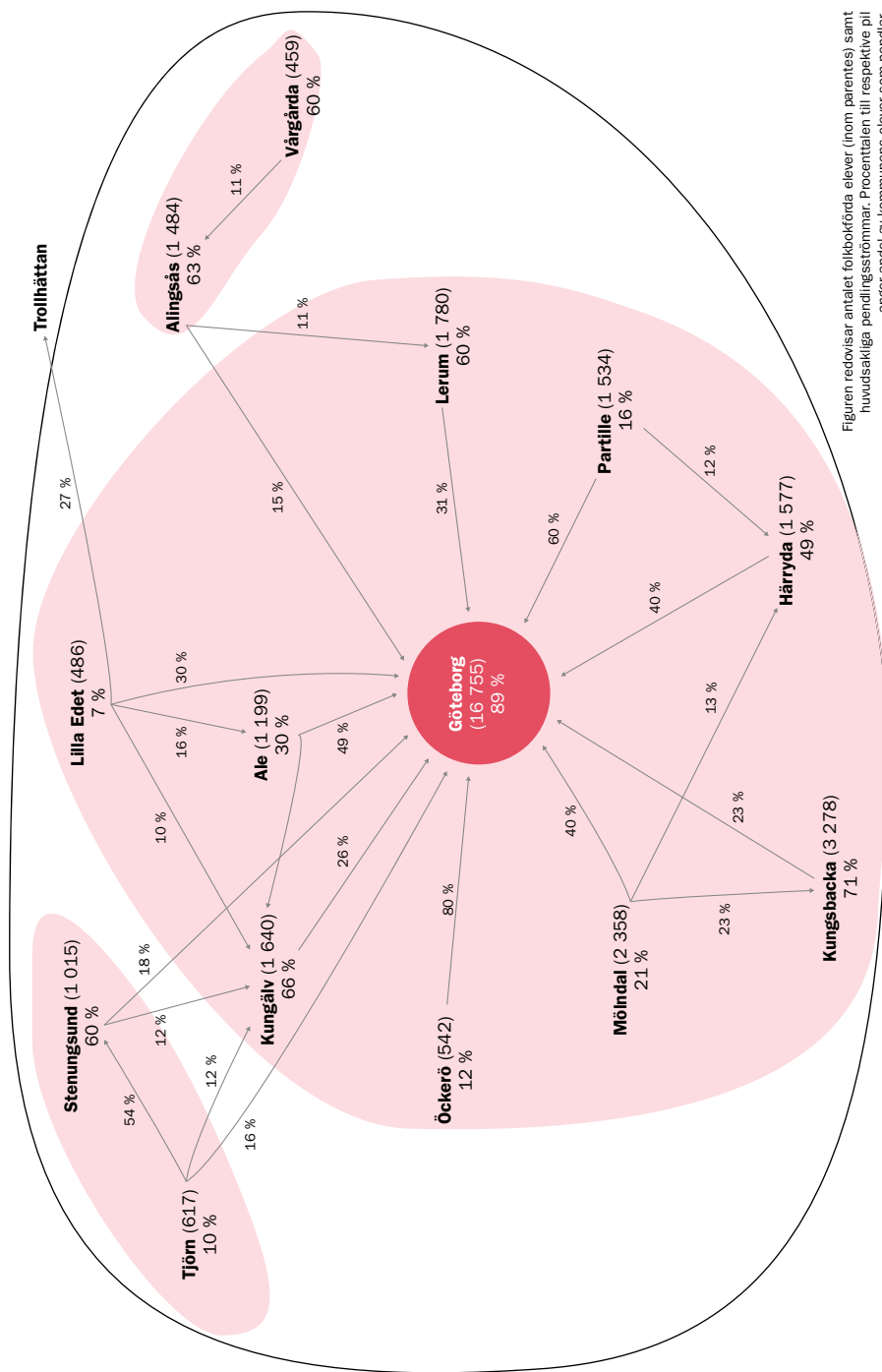
De kommuner som ingår i Göteborgs gymnasie­marknad, med undantag av Vårgårda, bildar Göteborgsregionens kommunalförbund (GR). GR omfattar 13 kommuner och verkar för samarbete över kommungränser. Kommunförbundet syftar till att stärka regionen både nationellt och internationellt, samtidigt som verksamheten även ska vara till nytta för de ingående kommunerna. Kommunförbundet samverkar bland annat inom utbildningsområdet, där det har utvecklats regionalpolitiska utbildningsmål. Samverkan omfattar samtliga skolformer som kommuner ansvarar för. GR:s medlemskommuner samverkar till exempel i frågor gällande antagning, kompetensutveckling för lärare och skolledare, läromedel, prisjämförelser samt uppföljning och utvärdering.

Figur 6.1 illustrerar Göteborgs storstadsmarknad och huvudsakliga pendlingsströmmar mellan de ingående kommunerna.

De huvudsakliga pendlingsströmmar som sker inom marknadsområdet går i riktning från förortskommunerna mot utbildningscentrumet Göteborg. Gymnasiemarknaden har förstörats den senaste tioårsperioden, genom att Alingsås lokala gymnasiearknad tillkommit regionen. Det betyder att Alingsås utpendling har ökat kraftigt i riktning mot Göteborg. Under samma tidsperiod har den lokala gymnasiearknaden Stenungsund försvagats, med en ökad utpendling till Göteborg samt en minskad inpendling från Tjörns kommun till Stenungsund. En lokal gymnasiearknad, med Ale kommun som centrum, har under tidsperioden gått upp i Göteborgs gymnasiearknad.

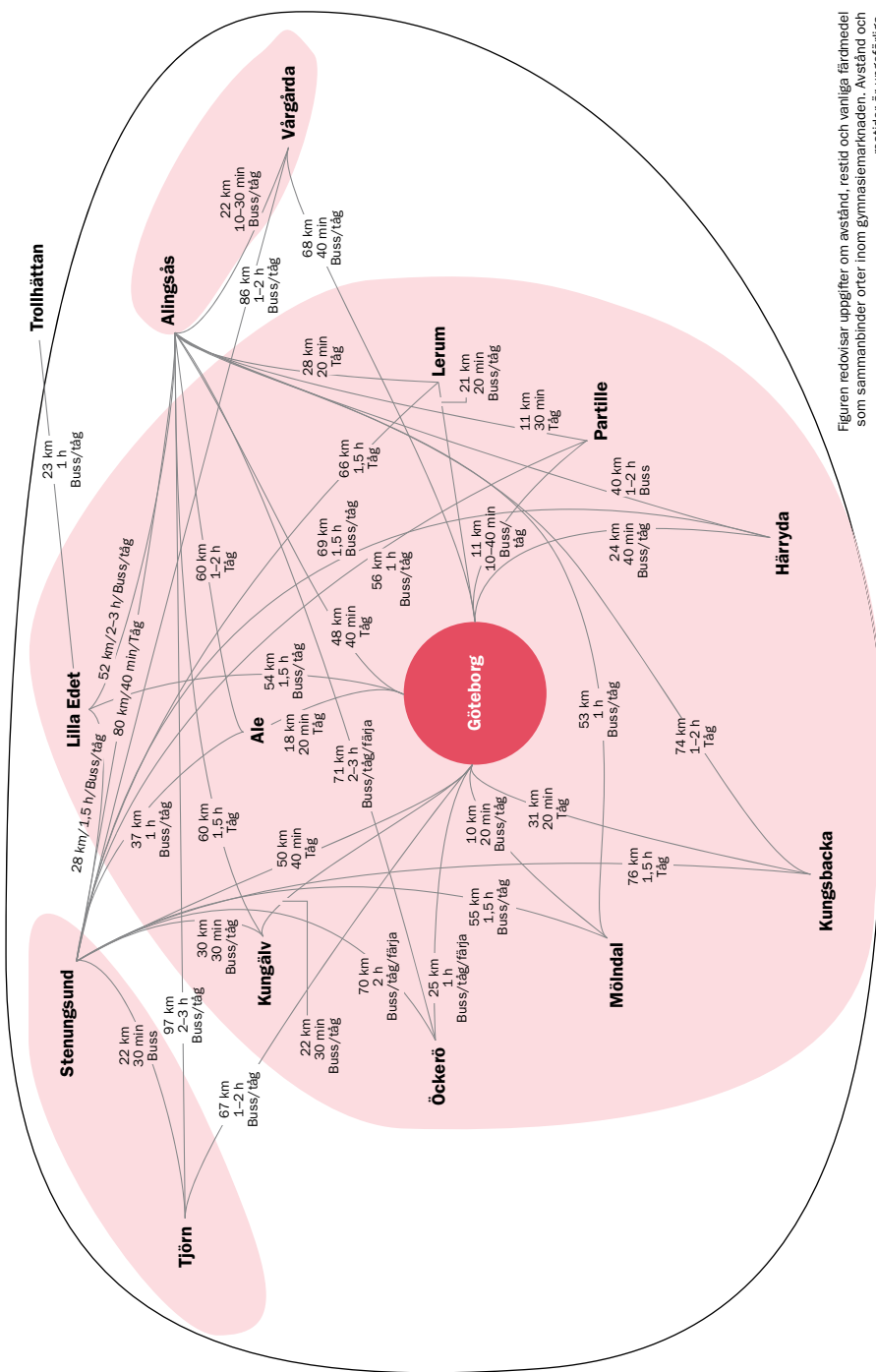
Gymnasiemarknaden kännetecknas av att det är relativt korta geografiska avstånd mellan de ingående kommunerna, och även förhållandevis goda kommunikationer. Figur 6.2 redovisar uppgifter om avstånd och restid inom Göteborgs storstadsarknad.

Figur 6.1 Karta över Göteborgs storstadsmarknad

Figuren redovisar antalet folkbokförda elever (inom parentes) samt huvudsakliga pendlingsströmmar. Procenttalen till respektive pil anger andel av kommunens elever som pendlar.

Figur 6.2 Göteborgs gymnasiemarknad – avstånd, restid och färdmedel

Figuren recoviser uppgifter om avstånd, restid och vanliga färdmedel som sammanbinder orter inom gymnasiemarknaden. Avstånd och restider är ungefärliga.

Tåg- och bussförbindelser ansluter gymnasieområdets kommuner, bortsett från ökommunen Tjörn där kollektivtrafiken omfattar buss och färja mellan ön och fastlandet. Hur förbindelserna ser ut påverkar restiden. Att pendla till Göteborg från de närliggande utpendlingskommunerna tar omkring 10–30 minuter, medan det tar omkring 60 minuter att pendla från de kommuner som ligger i utkanten av gymnasieområdet.

Tabell 6.1 redovisar uppgifter om gymnasieskolenheter, elevunderlag, programval och pendling gällande Göteborgs gymnasieområde. Det fanns närmare 35 000 folkbokförda gymnasieelever i Göteborgs gymnasieområdes län 2012/13. Det aktuella läsåret fanns det 101 gymnasieskolenheter inom områdesområdet. Drygt 75 procent av samtliga gymnasieskolenheter inom områdesområdet ligger i Göteborg. Det råder stor variation inom gymnasieområdets kommuner gällande hur många gymnasieskolenheter som finns. I flera av utpendlingskommunerna finns det endast en kommunal gymnasieskolenhet, och ingen som drivs av enskild huvudman. I en av utpendlingskommunerna har kommunfullmäktige beslutat att utveckla all gymnasieverksamhet för att istället hänvisa eleverna till övriga kommuner inom GR.

Drygt 60 procent av eleverna i årskurs 1 och 2 läser högskoleförberedande program och drygt 27 procent ett yrkesprogram. Naturvetenskaps- och samhällsvetenskapsprogrammen är de högskoleförberedande utbildningar som uppvisar de största andelarna av elever inom gymnasieområdet. Humanistiska programmet är det högskoleförberedande program som uppvisar den lägsta andelen elever inom gymnasieområdet. Yrkesprogram med höga andelar elever är bygg- och anläggning-, el- och energi- samt fordons- och transportprogrammen.

De yrkesprogram som uppvisar den minsta andelen elever är hotell- och turismprogrammet respektive VVS- och fastighetsprogrammet. Antagningsstatistiken för läsåret 2012/13 visar att andelen elever i årskurs 1 och 2 som läser högskoleförberedande program i kommunerna varierar från omkring 45 procent (Lilla Edet och Vårgårda) till uppåt 70 procent (Partille och Kungälv). Omkring 13 procent av eleverna läser ett av de fem introduktionsprogrammen. De introduktionsprogram som uppvisar den högsta andelen elever är individuellt alternativ⁴⁴ och språkinträdning.

44 Individuellt alternativ utformas för enskild elev och vänder sig i första hand till ungdomar som inte har behörighet till ett yrkesprogram och som har stora kunskapsbrister och svag motivation, eller till ungdomar som vill ha en mer allmänt inriktad utbildning som förberedelse för annan utbildning.

Tabell 6.1

Gymnasiemarknadens storlek och pendlingsstruktur	Åk 1–3
Antal i regionen folkbokförda gymnasieelever	34 724 st
Totalt antal gymnasieelever	34 582 st
Andel som pendlar ut från regionen av folkbokförda gymnasieelever	3,7 %
Andel som pendlar in till regionen av det totala antalet gymnasieelever	3,3 %
Andel pendlare inom regionen	29,3 %
Gymnasiemarknadens skol- och elevstruktur	
Antal gymnasieskolenheter med kommunal huvudman	60 st
Antal gymnasieskolenheter med enskild huvudman	41 st
Andel elever i gymnasieskolenhet med enskild huvudman	20,5 %
Andel elever i fristående gymnasieskolenhet i regioncentrum	40,1 %
Andel elever i högskoleförberedande program/yrkesprogram (åk 1–2)	60,5 % / 27,2 %
Centrumkommunens (Göteborgs) betydelse i regionen	
Andel av regionens samtliga gymnasieskolor	76,3 %
Andel av regionens samtliga gymnasieelever	62,1 %
Andel av regionens fristående skolenheter	77,3 %
Andel av regionens folkbokförda elever som pendlar in till regioncentrum	17,0 %

Skolverkets statistik visar att omkring 60 procent av gymnasieleverna som är folkbokförda inom gymnasiemarknaden går en utbildning i Göteborgs kommun. 17 procent av regionens folkbokförda elever pendlar in till utbildningscentrum. Omkring 90 procent av eleverna som är folkbokförda i Göteborg går i en gymnasieskola i hemkommunen. Motsvarande andelar för utpendlingskommunerna varierar från omkring 60–70 procent (Alingsås, Kungsbacka, Kungälv, Lerum och Vårgårda) till cirka 0–20 procent (Lilla Edet, Mölndal, Partille, Tjörn och Öckerö). De utpendlingskommuner som uppvisar de högsta andelarna pendlande elever har i allmänhet ett mer begränsat utbud av program.

Utbudet av program varierar bland kommunerna. Tabell 6.2 redovisar vilka program som anordnas i respektive kommun inom gymnasiemarknaden. Observera att antalet elever per program och kommun, samt antalet skolenheter som anordnar respektive program, varierar kraftigt.

Tabell 6.2 Program som anordnades inom gymnasiemarknaden läsåret 2012/13

	Ale	Allingsås	Göteborg	Härryda	Kungsbacka	Kungälv	Lerum	Lilla Edet	Mölnådal	Partille	Stenungsund	Tjörn	Vångårda	Öckerö
Barn- och fritid (BF)	x	x	xx	x	xx	x	x	x	x	–	x	x	x	–
Bygg- och anläggning (BA)	x	x	xx		xx	xx	x	x	x	x	x	–	–	–
Ekonomi (EK)	–	x	xx	x	xx	x	x	–	–	x	x	–	x	–
El- och energi (EE)	x	x	xx	x	xx	xx	x	–	xx	x	x	–	–	–
Estetiska (ES)	x	x	xx	x	xx	x	x	–	x	x	xx	–	–	–
Fordon- och transport (FT)	x	x	xx	x	xx	x	–	–	–	x	x	x	x	–
Handels- och administration (HA)	x	x	xx	x	xx	xx	x	x	xx	–	x	x	x	–
Hantverk (HV)	–	–	xx	–	x	x	–	–	–	–	xx	–	x	–
Hotell- och turism (HT)	–	–	xx	–	x	–	x	–	–	–	x	x	–	–
Humanistiska (HU)	–	x	xx	x	x	–	x	–	–	–	–	–	–	–
Industri teknik (IN)	x	x	xx	–	x	x	–	–	–	–	x	x	x	–
Naturbruk (NB)	x	x	xx	x	x	x	x	–	x	x	x	–	x	–
Naturvetenskap (NA)	–	–	xx	–	xx	x	–	–	x	–	–	–	–	–
Restaurang- och livsmedel (RL)	–	x	xx	–	x	x	–	–	–	–	x	–	–	–
Samhällsvetenskap (SA)	x	x	xx	x	xx	x	x	–	x	x	x	–	x	–
Teknik (TE)	x	x	xx	x	xx	x	x	–	xx	–	x	–	x	–
VVS- och fastighet (VF)	–	–	xx	–	x	x	–	x	–	–	x	–	x	–
Vård- och omsorg (VO)	x	x	xx	–	xx	x	–	x	x	–	x	x	x	–
Riksrekryterande (RX)	–	–	x	–	–	–	–	–	–	–	–	x	–	x
International Baccalaureate (IB)	–	–	xx	–	x	–	–	–	–	–	–	–	–	–
Individuellt alternativ (IMIND)	x	x	xx	x	xx	x	x	x	xx	x	x	–	x	–
Preparandutbildning (IMPRES)	x	x	xx	–	xx	x	x	x	xx	x	x	–	x	–
Programinriktat individuellt val (IMPRO)	xx	x	xx	x	xx	xx	–	–	xx	–	–	–	x	–
Språkintröduktion (IMSPR)	x	x	xx	xx	x	x	x	–	xx	x	x	x	x	–
Yrkesintröduktion (INKYRK)	x	x	xx	x	xx	x	x	x	xx	x	xx	x	x	–
x = programmet anordnas vid en gymnasieskola														
xx = programmet anordnas vid flera gymnasieskolor														
– = programmet anordnas inte														

Samtliga program anordnas i den regionala storstadsmarknadens utbildningscentrum, Göteborg. Det aktuella läsåret anordnades alla program, utom en riksrekryterande utbildning med egna examensmål, på flera olika gymnasieskolenheter. I ett par andra kommuner inom gymnasieområdet, däribland de lokala utbildningscentra Alingsås och Stenungsund, anordnas också de flesta programmen. Ett antal kommuner anordnar ett begränsat utbud av program, eller har avvecklat sin gymnasieverksamhet, och hänvisar elever till övriga kommuner inom GR.

Göteborgs gymnasieområdes strukturella förutsättningar

Tätt samarbete mellan kommunerna

Göteborgsregionen utgör en tydlig gemensam gymnasieområde. Av marknadsområdets kommuner ingår samtliga, utom Vårgårda, i GR. Området framstår som tätt sammanflätat i arbetet med skola och utbildning. Genom kommunalförbundet GR:s antagningssystem kan eleverna söka till samtliga kommunala gymnasieskolor i regionen. Dessutom har i stort sett alla de fristående skolorna anslutit sig till systemet. Det gemensamma antagningssystemet har även kommit att fungera som ett uppföljningssystem; i systemet visas exempelvis lediga utbildningsplatser samt avbrott från påbörjad utbildning.

Det finns ett samverkansavtal som fastslår att uppstart av gymnasieprogram ska ske i samverkan så att kommunernas utbud kan komplettera varandra. Även fast GR-området i hög grad präglas av samverkan är det fortfarande de enskilda kommunerna som är ansvariga för sin respektive gymnasieverksamhet, och det är kommunerna som fattar beslut om till exempel utbudet av program.

Det regionala samarbetet tar sig bland annat uttryck i en regional garanti som innebär att om en kommun är ensam om att anordna en utbildning i regionen och inte fyller antalet platser som krävs för att täcka kostnaderna, så bekostar de övriga kommunerna de tomma platserna. På så vis kan utbildningen finnas kvar i regionen även om söktrycket temporärt sviktar. Ett annat uttryck för den samverkan som präglar GR är ett nätverk för regionens studie- och yrkesvägledare, inom vilket det till exempel tagits fram gemensamma etiska riktlinjer för vägledningsarbetet. Studie- och yrkesvägledarna arbetar sedan ett par år tillbaka också tillsammans med en gemensam vägledningsmonter på Gymnasieveckan.

Den intervjuade företrädaren från GR beskriver att samarbetet mellan kommunerna fungerar väldigt bra, och att samarbetet är något som alla inblandade parter har fördel av. De mindre kommunerna som inte har tillräckligt elevunderlag för att kunna anordna ett brett utbud köper det som de saknar av andra kommuner i regionen. Företrädaren beskriver:

Vissa skolor har kanske bara 20 procent egna elever, alla andra kommer från andra kommuner i regionen. Så det är liksom mer regionskolor på sina håll. Alla har inte ett jättestort utbud utan ett basutbud med några profiler som lockar elever. I Göteborg finns hela utbudet förstås. Också i de andra noderna, Kungsbacka, Stenungsund och Kungälv som ligger liksom ute i periferin, finns stora gymnasieskolor som har de flesta programmen.

Företrädarna från utpendlingskommunerna lyfter dock fram att kommunerna inom GR har olika förutsättningar och att det råder konkurrens mellan de större och de mindre kommunerna. I linje med detta beskriver GR-företrädaren att de kommuner som har ett stort utflöde av elever många gånger har svårigheter. Gymnasiechefen i Alingsås beskriver:

Det är ett samverkansområde och vi samverkar med andra kommuner, men det är klart att varje enskild kommun är angelägen om att ha ett elevinflöde. Så det är ju klart att det blir en viss konkurrens mellan skolor och kommuner.

Denna bild delas av de studie- och yrkesvägledare som är verksamma i de utpendlingskommuner som är knutna till utbildningscentrumet Göteborg. De menar att kommunerna också ofta har ett uttalat intresse av att försöka behålla sina elever.

Ett sviktande elevunderlag i regionen, men ett fortsatt stort utbud

Hela gymnasiemarknaden märker av en nedgång i elevantalet och prognosen visar på en fortsatt nedgång ytterligare ett par år innan det vänder. Av intervjuerna framgår att det sviktande elevunderlaget medfört organisatoriska svårigheter, både för enskilda kommuner och för GR i stort. I en del kommuner har det inneburit en minskning i utbudet av program.

Gymnasiechefen i Alingsås kommun berättar att det från politiskt håll har prioriterats att kommunen ska anordna ett brett utbud av program för att kommunens elever ska ha mycket att välja mellan, men att det är svårt att bibehålla det breda programutbudet mot bakgrund av det sjunkande elevantalet. Till exempel har fordons- och transportprogrammet lagts ned på grund av det låga söktrycket.

GR-företrädaren berättar att det varit en utmaning för GR att få en överblick över den demografiska utvecklingen i kommunerna och vilka konsekvenser det får för regionen, för att utifrån detta kunna göra de organisatoriska förändringar som varit nödvändiga.

Trots det sjunkande elevantalet har etableringen av fristående skolor fortsatt att öka i regionen. Gymnasiechefen i Härryda berättar:

Det är ju en gemensam marknad, och det gemensamma för hela regionen är att kullarna går ner nu fram till 2015, så även i Härryda kommun. Och antalet platser har konstant ökat de sista fem åren, framförallt beroende på att det är väldigt många fristående skolor som har startat eller utvidgat sin verksamhet. Vid preliminärantagningen i våras var det 2 400 fler platser än det fanns elever. Sen minskade man ner sin organisation på olika håll, så vid definitivantagningen var det 1 400 fler platser än det fanns elever. Det finns alltså ett ganska stort överutbud i regionen, och det påverkar givetvis fyllnadsgraden på många program.

Det stora utbudet av utbildningar lyfts fram som den främsta fördelen med GR-samarbetet i ett elevperspektiv. Det vikande elevunderlaget i regionen innebär att det finns många lediga gymnasieplatser, vilket gör det enklare att få en utbildningsplats. Det innebär emellertid ekonomiska svårigheter för skolorna. Gymnasiechefen i Härryda fortsätter:

Det är väldigt många skolor i regionen som har bekymmer på grund av överetableringen, både fristående och kommunala. Och den verkar ju fortsätta.

Stor elevrörlighet

Göteborgs gymnasiemarknad kännetecknas av en betydande elevrörlighet, inte minst pendlar de elever som är bosatta inom GR-området. Många av de större kommunerna uppvisar både in- och utpendling av elever. En betydande del av elevströmmarna inom regionen går dock i riktning mot utbildningscentrum Göteborg, samtidigt som utpendlingen från kommunen är jämförelsevis liten.

Partille kommun har både en stor inpendling och en stor utpendling. Enligt den intervjuade företrädaren för Partille kommer cirka 55 procent av den kommunala gymnasieskolans elever från andra kommuner, och omkring 80 procent av de elever som är folkbokförda i kommunen väljer utbildningar utanför Partille.

Den kommunala gymnasieskolan i Härryda har en stor inpendling från andra kommuner, framför allt från de närliggande kommunerna Göteborg, Mölndal och Partille.

Alingsås lokala skolmarknad kännetecknas av ett inflöde av elever från Vårgårda till Alingsås, även fast Vårgårda inte är del av GR. Gymnasiechefens bild är att det inflödet dels kan förklaras av att Vårgårda ligger nära Alingsås, dels att det är något av en tradition inom vissa familjer att välja Alingsås. Gymnasiechefen beskriver dock att inflödet av elever från Vårgårda har minskat märkbart sedan regeln om fritt sök infördes, eftersom eleverna från Vårgårda numera blir behandlade som andrahandsökande. Alingsås ligger i periferin av GR och inpendlingen från den övriga regionen är förhållandevis begränsad. Gymnasiechefen säger:

Även om man skulle se något program som man skulle vilja gå här så är man inte så benägen om man bor i Göteborg att resa till Alingsås. Resandet går på något sätt mot storstan.

Den stora elevrörligheten kan innebära svårigheter för kommunerna när det gäller planeringen av verksamheten.

Många fristående skolor

Det har skett en kraftig friskoleexpansion i regionen. Den intervjuade företrädaren för GR beskriver att några fristående skolor har bedrivit verksamhet i flera decennier och är väldigt attraktiva. Det finns såväl mindre enskilda huvudmän som större koncerner med skolor över hela landet. Flera av de mindre enskilda huvudmännen har blivit uppköpta av de större.

Det har även hänt att fristående skolor har gått i konkurs eller att de har stängts ned av Skolinspektionen. I dessa fall, beskriver GR-företrädaren, har kommunerna i regionen hjälpts åt att lösa situationen för berörda elever:

Alla kommuner hjälptes åt att ta hand om eleverna, för de kom ju från alla möjliga håll. Man hade gemensamma samtal och diskussioner om hur det här skulle gå till, med gemensam information till eleverna.

Av intervjuerna framkommer att de flesta fristående gymnasieskolor som vill etablera sig i regionen i första hand har varit intresserade av att starta verksamhet i Göteborg. Skolverkets statistik visar också att majoriteten av de fristående gymnasieskolorna i regionen är belägna där.

Gymnasiechefen i Alingsås berättar att i samband med att kommunen la ner fordons- och transportprogrammet på den kommunala gymnasieskolan valde en grupp lärare som arbetat med programmet att starta en fristående skola som anordnade just det programmet. Denna skola har dock fått avslag på ansökan om att starta upp fler program, med hänvisning till det vikande elevunderlaget.

Vägledning och information inför gymnasievalet

Mycket reklam och information inför gymnasievalet

Kommunföreträdare, studie- och yrkesvägledare och elever beskriver att reklam- och informationsverksamheten är omfattande på Göteborgs gymnasie-marknad. För kommunernas del handlar det om att marknadsföra och nå ut med information om den kommunala gymnasieverksamheten. För studie- och yrkesvägledarna handlar det om att förmedla en rättvisande bild av utbudet av gymnasieskolor och -program samt att vägleda elever och ge dem verktyg att

välja. Eleverna har ett stort utbud och en stor mängd av information och reklam att hantera.

Marknadsföringen och informationen bedrivs dels på regionnivå inom ramen för GR-samarbetet, dels på kommunal nivå. GR anordnar exempelvis en gemensam gymnasiemässa för regionen samt tar fram en informationskatalog till regionens elever. I exempelvis Partille kommun arbetar man på kommunal nivå med annonsering och information i syfte att öka andelen elever i kommunen som väljer den kommunala gymnasieskolan. Även företrädare för andra utpendlingskommuner nämner att de bedriver ett intensivt marknadsförings- och informationsarbete, exempelvis gymnasiechefen i Härryda:

Man har inget val idag, så att säga. Den situation som är skapad gör att alla måste vara på tå. Fördelen med det är att man måste fundera på vad man har för typ av undervisning, för man kan inte marknadsföra något som är skit. Det går inte, det genomskådas direkt. Man måste spetsa sin verksamhet och sin undervisning. Nackdelen är att det egentligen går för mycket tid till att behöva informera om verksamheten. Det tar tid från personal bland annat, som man kunde ha ägnat åt att undervisa istället.

Arbetet med marknadsföring beskrivs ha blivit viktigare nu när antalet elever minskar. Den intervjuade företrädaen för Partille berättar:

Det handlar ju om att fylla programmen, jobba med volymerna. Det är en kamp när elevunderlaget viker så kraftigt som det har gjort.

Eleverna beskriver att de fått hemskickat stora mängder information och reklambroschyrer inför gymnasievalet. Dessutom förekom en hel del reklam på internet och via sociala medier, samt på tv. Eleverna upplevde i vissa fall reklamen som ”störande”, ”stressande” och ”påträngande”. Enligt eleverna har det även förekommit att reklam skickats ut efter det att valen är gjorda, och till och med när man påbörjat studierna. En elev berättar:

Det blir lite jobbigt. För man vet kanske att man är nöjd med det man går på, och så kommer det mer reklam: ”Vill du byta?” eller ”Är du inte nöjd?”. Och då börjar man tvivla. Jag har börjat tveka lite grand.

Flera av eleverna beskriver dock att denna form av marknadsföring snarare får motsatt effekt. En elev säger så här:

Om de försöker ta folk som redan har valt, då håller jag mig verkligen borta från dem.

I en del skolors marknadsföringsstrategier ingår erbjudanden om exempelvis datorer, sovmorgon eller sluta-tidigt, skolluncher på restaurang, körkortsutbildning och utlandsresor. Elevernas uppfattning är att detta är väldigt vanligt, och deras bild är att sådana ”lockbeten” i en del fall kan påverka valen. Eleverna menar att det finns olika anledningar till att vissa kan lockas av dessa erbjudanden. Några av eleverna beskriver:

Det är många som tänker ”Jag får en dator, fan vad nice!”

Det är ju alltså vissa som inte har råd att köpa en dator att ha med sig till skolan, och då underlättar det ju om man får en gratis.

Det kan ju vara så att en person kanske inte har råd att resa med familjen och så. Då passar de på med skolan.

Några elever beskriver att de inte bryr sig om skolors erbjudanden i någon större utsträckning:

Många av mina kompisar var ganska skeptiska ändå. Vissa kanske det fungerar på, men de flesta jag känner tänker mer på själva skolan.

Alltså det är ett plus, liksom, men det är inte det man kollar först!

Eleverna är dock överens om att det kan vara ett erbjudande om exempelvis en dator som kan göra en skola mer intressant än en annan.

Studie- och yrkesvägledaren har en viktig och svår roll

I fokusgruppsintervjuerna med elever framkommer att studie- och yrkesvägledare många gånger har en viktig roll för eleverna i gymnasievalprocessen, både när det gäller vägledning och information. Vägledningen kretsar vanligen kring programval och hur man ska tänka inför valet av skola. Informationen är ofta av praktisk karaktär och handlar om programmets innehåll, olika inriktningar, behörighetsfrågor och skolornas antagningspoäng etcetera.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver att de försöker att undvika att direkt påverka elevernas val. En av dem säger:

Ofra får man ju en fråga av eleverna, ”Vilken skola tycker du är bäst?” Och jag har börjat säga till eleverna att i min yrkesroll får jag inte tala om det, då är jag oprofessionell. Men jag kan peka på vad man ska titta på som elev.

Det handlar, enligt studie- och yrkesvägledarna, om att inte förespråka någon specifik skola eller ett visst program, utan att hjälpa eleverna att komma fram till vad som skulle passa dem bäst. Detta beskrivs dock vara svårt i en del fall då studie- och yrkesvägledarna personligen upplever ett större förtroende för en del skolor i jämförelse med andra. Det kan gälla skolornas storlek, hur länge de har bedrivit sin verksamhet, söktryck etc.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver hur de ändå eftersträvar att vara neutrala och objektiva i sitt arbete i förhållande till elevernas val av gymnasieskola och program. Men förhållandet mellan kommunens intressen å ena sidan, och en oberoende studie- och yrkesvägledning å den andra, upplevs som ett dilemma. Enligt ett par av studie- och yrkesvägledarna från utpendlingskommunerna framkommer att det från kommunernas sida kan uttryckas önskemål om att de ska rekommendera kommunernas egna gymnasieskolor. Även företrädaren från GR beskriver detta:

Vi har ju till exempel en gemensam gymnasimässa där SYVarna har en gemensam monter. De ska egentligen inte vägleda mot en skola utan vägleda mot framtiden. Men i hemkommunen kan det vara politiker som säger till studie- och yrkesvägledaren att "Du ska vägleda dem till vår skola".

Enligt elevernas erfarenheter bestod studie- och yrkesvägledningen av att de fick information klassvis, samt individuella samtal med studie- och yrkesvägledare. I en del fall var det individuella samtalet valfritt, i andra fall obligatoriskt. Det förekom även öppna besökstider på en del skolor då elever kunde besöka studie- och yrkesvägledaren för att ställa frågor.

Grundskolorna arbetade på delvis olika sätt med studie- och yrkesvägledningen. I en del fall, beskriver eleverna, fick man träffa studie- och yrkesvägledare första gången redan i årskurs åtta, men processen blev mer närvarande i årskurs 9. I andra fall startade studie- och yrkesvägledningen i årskurs 9. Två elever beskriver sina erfarenheter på följande sätt:

Redan i åttan höll vi på att kolla lite skolor och program och så. Men det var inte förrän i nian som det kom igång ordentligt. Man började känna sig lite stressad över att man var tvungen att veta snart liksom vad man skulle göra.

I början av nian började de prata om det ganska direkt, att vi skulle gå på mässan. Och studievägledaren kom och informerade och så.

En del av eleverna berättar att de besökte gymnasimässan i både årskurs 8 och 9, andra endast i årskurs 9. Andra elever var inte där över huvud taget.

Eleverna beskriver att de gemensamt förberedde frågor i klassen med hjälp av studie- och yrkesvägledaren. Vissa fick med sig en lista med frågor till gymnasie-mässan eller när de besökte Öppet hus, något som de upplevde som positivt. En studie- och yrkesvägledare beskriver exempel på sådana frågor:

Var ligger skolan någonstans, transportmässigt? Vad innehåller programmet för möjligheter till fördjupningskurser? Kolla matsalen! Har de en riktig idrottshall eller inte? Finns det något bibliotek? Hur ligger det till med datorer? Alltså, man måste dissekera, skära upp det hela och se hur det ser ut!

Elevernas upplevelser av studie- och yrkesvägledningen skiljer sig åt. En del elever beskriver hur studie- och yrkesvägledaren försökte styra deras val:

Elev: Alltså det kändes som han liksom ville få mig att fatta, "Nej du ska inte gå det här". Så jag tyckte inte om det direkt om man säger så.

Intervjuare: Kände du dig ifrågasatt?

Elev: Ja.

Intervjuare: Försökte han styra in dig mot en annan utbildning?

Elev: Han försökte styra in mig mot naturkunskap. Och visst, jag var intresserad av det, men jag kände liksom att nej, jag orkar inte gå det.

Andra elever redogör för hur studie- och yrkesvägledaren varit ett bra stöd i valprocessen. Utöver att ge råd och stöd så beskriver man hur studie- och yrkesvägledare även var behjälpliga när det gäller praktiska saker. Det kunde till exempel handla om hur man gör omval. Flera av eleverna berättar att de hade samtal med studie- och yrkesvägledaren både inför det första valet och inför omvalsperioden.

Ytterligare en aspekt av studie- och yrkesvägledarnas arbete är att tydliggöra vilka yrkesgrupper och alternativa jobb-möjligheter som finns på arbetsmarknaden. Studie- och yrkesvägledare berättar att många elever är osäkra på vilka olika yrken som finns, och att det ofta bara är en handfull yrken som man känner till.

Blandade känslor inför gymnasie-mässan

Det uttrycks olika uppfattningar bland de intervjuade eleverna när det gäller den gymnasie-mässa som anordnas av GR. En del av eleverna tycker att de fick bra information och att mässan var ett bra tillfälle att se vilka alternativ som fanns att välja mellan. En elev säger:

Efter gymnasiemässan så var jag ganska säker på vad jag hade att välja på. Det blir ju lite lättare efter mässan när man har fått lite broschyrer. Sitta och kolla lite hemma.

Denna uppfattning framkommer även i fokusgruppsintervjun med studie- och yrkesvägledare:

Det som jag tycker är positivt med mässan, det är ju att de i alla fall får syn på vilka skolor som finns.

Många av eleverna ger dock uttryck för negativa erfarenheter som stök, överflöd av information och påträngande reklam på gymnasiemässan. De menar att mängden information och intryck snarare kan försvåra och skapa förvirring då det är så väldigt många valalternativ att ta ställning till. Dessa elever upplever inte heller att den information som de fick vid mässan var användbar som underlag inför gymnasievalet. Följande är ett utdrag ur en av fokusgrupperna:

Elev 1: Bösigt!

Elev 2: Kaos

Elev 1: Ja, mycket information, får ont i huvudet.

Elev 3: När man var klar så hade man liksom tio påsar, och så var det ju liksom fem gymnasium i varje påse.

Elev 4: Och så var det jättemånga som sa att deras skola var jättebra... Och vissa kändes: "Är det här seriöst eller?"

En del av dessa elever menar att tanken med att anordna en gymnasiemässa är god, men att det inte fungerar så bra i praktiken.

Elev 1: Det är för mycket, så man går bara runt. Alla kommer fram till en och pratar bra grejer om sitt eget.

Elev 2: Det är mer ett jippo, typ.

Studie- och yrkesvägledarna håller med om att gymnasiemässan för vissa av eleverna är ett utmärkt tillfälle att inhämta information och få svar på frågor, medan den för andra tvärtom skapar mer osäkerhet. En av dem beskriver:

För de som är väldigt förvirrade och stressade så, nej... Ibland kan jag tycka att en del nästan inte skulle gå dit. För det blir ännu mer förvirrat när de har varit där. När de ser detta enorma utbud, och icke relevant information som sagt... Med datorer och halva dagar...

Att gymnasie-mässan, och all den information som erbjuds där, kan upplevas som överväldigande och svåröverblickbar är något som GR-företrädaren uttrycker förståelse inför:

Jag har verkligen förståelse för ungdomar som tycker att "Oj, vad mycket att välja på!" när de kommer till gymnasie-mässan. 421 studievägar, det kan ju vara oerhört jobbigt, och det ska man ha respekt för. Utbudet är väldigt stort.

Vissa av eleverna har inte gått till gymnasie-mässan och förklarar att de inte varit insatta i vad det handlade om. Några av eleverna i Vårgårda kommun beskriver gymnasie-mässan i Göteborg som ointressant.

Öppet hus och "skuggning" upplevs som positivt

Enligt studie- och yrkesvägledarnas uppfattning är Öppet hus en viktig del av många elevers gymnasievalprocess. Denna bild framkommer också tydligt i fokusgruppsintervjuerna med elever. De beskriver valprocessen som en process i tre steg. I det första steget inhämtas information om olika gymnasieskolor och program från olika källor. I det andra steget görs ett urval av dessa. I det sista steget innan beslutet besöker man de utvalda skolorna och programmen.

Eleverna i fokusgrupperna uttrycker en i allmänhet positiv uppfattning om Öppet hus. Flera av dem beskriver det som ett väldigt bra sätt att "kolla upp" olika utbildningar och skolor, att få se skolmiljön, träffa lärare och elever och kunna ställa frågor om skolan och om programmen. Genom Öppet hus menar de att de fått bättre information om olika skolors verksamhet, om miljön och hur stämningen verkar vara.

Studie- och yrkesvägledarna beskriver att de försöker uppmuntra eleverna att gå på Öppet hus för att på så vis kunna bilda sig en egen uppfattning om skolorna. En av dem säger:

Öppet hus är viktigt, så man får känslan, man måste få det i sig. Man kan inte läsa sig till de här grejerna.

Det framgår av fokusgruppsintervjuerna att många av eleverna besöker flera Öppet hus inför sitt gymnasieval. Samtidigt är det somliga som endast besöker ett Öppet hus eller inget alls. Studie- och yrkesvägledarna ger samma bild. De tillägger att det främst är elever som ska läsa högskoleförberedande program som går på flera Öppet hus, för att hitta den skola som de bedömer har bäst program.

Utöver Öppet hus erbjuder en del gymnasieskolor elever möjligheten till provlektioner, eller så kallad "skuggning" som innebär att följa med en elev på skolan under en skoldag. Möjligheten till skuggning är något som flera av elev-

erna lyfter fram som mycket positivt då det ger en bra inblick i den aktuella gymnasieskolan och det program som man är intresserad av.

Elevernas val av gymnasieutbildning

Göteborg har stark dragningskraft

Det framkommer av genomförda intervjuer och fokusgrupper att utbildningscentrum Göteborg har en stark dragningskraft. En stor andel av de elever som är folkbokförda i Göteborg väljer en gymnasieskola i hemkommunen, och det är vanligt att elever i utpendlingskommunerna söker sig dit. Följande är ett utdrag från en fokusgrupp med elever som bor i Göteborgs kommun och som valt en gymnasieskola i hemkommunen:

Elev 1: Av dem som jag känner var det väldigt många som stannade i Göteborg.

Elev 2: Det är mycket mer val här i Göteborg, finns ju allting. Så det är lika bra att stanna. Det finns liksom ingen anledning att flytta.

Elever som är bosatta i utpendlingskommuner förklarar inflödet till Göteborg med det större utbudet av skolor och program, men också att det är en större stad med allt vad det innebär i fråga om affärer, restauranger, kommunikationer etc. Några av dem menar att det helt enkelt är roligare att gå i en skola i en storstad.

Några av eleverna som bor i Vårgårda kommun, i gymnasiemarknadens ytterområde, poängterar betydelsen av de bättre pendlingsmöjligheterna till Göteborg, jämfört med till exempel Borås. Snabbtåget till Göteborg stannar även i Alingsås, vilket ses som en förklaring till varför så pass många av eleverna från Vårgårda läser sin gymnasieutbildning i Alingsås.

Valet att pendla till Göteborg kan även handla om att eleverna vill byta miljö. Eleverna beskriver att många av deras tidigare skolkamrater valde utbildningar på andra orter för att få möjlighet att lämna hemkommunen. En elev berättar:

De flesta ville bara komma bort. Alltså, de brydde sig inte så mycket vad det var för linje och sådant, eller skolans rykte eller någonting. Utan bara: "Nu vill jag bort från Vårgårda!" Sedan så kollade de vad som fanns och tog det liksom bara för att de ville härifrån.

Många av eleverna i utpendlingskommunerna väljer emellertid istället att stanna i hemkommunen. Flera av dem kan inledningsvis ha varit inriktade på att pendla till Göteborg, men ändrat sig närmare valet. Både studie- och yrkesvägledare och elever beskriver att närhet och kamrater är vanliga skäl till att

vissa elever väljer att inte pendla till Göteborg. En elev i en av utpendlingskommunerna säger:

Jag tänkte egentligen åka till Göteborg, men jag kände att det blev för mycket, alltså att pendla så långt.

Många valmöjligheter gällande skolor och program

Eleverna på Göteborgs gymnasieemarknad har ett stort utbud av gymnasieutbildningar att välja mellan. Samtidigt kan alla valmöjligheter vara svåra att hantera för eleverna när de står inför sitt gymnasieval. En del elever beskriver valprocessen som stressig och fylld av oro:

Ja, redan i åttan fick man lite panik, att jag snart ska välja vad jag ska göra typ i resten av mitt liv!

Att det kan vara svårt för elever att hantera de många valmöjligheterna i regionen bekräftas i fokusgruppsintervjun med studie- och yrkesvägledare. En av dem säger:

Alltså, alla möjligheter finns ju. Men det kan också vara för mycket... Det blir lite villrådigt. Utbudet blir för stort. Det är för mycket helt enkelt.

Det framgår också att eleverna i allmänhet väljer gymnasieprogram före gymnasieskola, dvs. de väljer först vilket program de är intresserade av för att därefter ta reda på vilka skolor som anordnar programmet. I vissa fall, menar eleverna, görs dock valet av skola först.

Studie- och yrkesvägledarnas bild är att valet av gymnasieskola är någonting väldigt viktigt för eleverna, och att skolvalet i en del fall framstår som viktigare än valet av program. Enligt studie- och yrkesvägledarnas och elevernas utsagor påverkas skolvalet i stor utsträckning av skolornas rykte och av var eleverna känner sig hemma.

Eleverna beskriver att det finns goda respektive dåliga rykten associerade med i stort sett alla skolor. Ryktena kan gälla lärarna, maten, om skolan ordnar bra praktikplatser, om det är bråkigt och stökigt på skolan etc. Eleverna upplever dock att det är svårt att veta vilka rykten de ska lita på, samtidigt som de menar att det som andra elever säger om skolan är en viktig källa för information.

Kommunal eller fristående?

Ett annat val som eleverna står inför är det mellan en kommunal eller en fristående gymnasieskola. För en del elever har huvudmannaskapet inte någon som

helst betydelse. För andra är frågan viktigare, och i de flesta fall handlar det om att man föredrar en kommunal skola framför en fristående, ofta på grund av osäkerhet kring vad som händer om skolan skulle lägga ner. Många av eleverna verkar uppfatta kommunala skolor som mer trygga, seriösa och ansvarstagande. En elev säger:

Jag tänkte väldigt mycket på att jag ville ha en kommunal skola. Om en friskola går i konkurs så vet man ju inte vad som händer. Men också för att de friskolor som jag kollade på lite grann, inte kändes riktigt lika seriösa som kommunala. Det var många som var så här: "Du får sovorgon och du får det här och det här". De försökte locka med saker istället för att visa vilken bra undervisning som de hade.

Samtidigt finns det andra elever som föredrar att gå på en fristående gymnasieskola, och som särskilt tilltalas av det mer flexibla arbetssättet. En elev beskriver:

Jag ville hellre gå på en friskola. Vi har ju ett annat sätt att jobba på... Men vanliga kommunala skolor har ju standardsätt att jobba, det har typ varit det i flera år. Och jag tycker att det är bättre att jobba på det här sättet!

Tankar om framtiden är viktiga för valet

Elevernas val av program avgörs till stor del av deras intressen men också av deras planer inför framtiden. Frågan om intresse kan till exempel handla om att eleven tycker om att arbeta praktiskt eller är väldigt intresserad av ett specifikt ämne. Tankarna om framtiden kretsar kring möjligheterna att få ett arbete, eller viljan respektive oviljan att studera vidare på högskolan. Flera av eleverna lyfter fram att de valt ett yrkesprogram för att de tror att det ger bättre möjligheter att få jobb efter avslutade studier. En elev säger:

El är ju praktiskt och mycket säkrare med jobb sedan, mer säkert än samhäll. Så tänkte jag. Det här leder till ett jobb.

För en del av eleverna på yrkesprogram framstår det som en självklarhet att läsa till de kurser som krävs för att de ska få högskolebehörighet. En elev säger:

Ja absolut. Då har man ju större valmöjligheter! Då blir ju valet inte lika svårt heller, när man vet att man fortfarande har möjligheten.

Enligt studie- och yrkesvägledarnas erfarenheter är det dock inte alla av de elever som är intresserade av yrkesprogram som tänker så. Deras bild är att många av eleverna är tydligt yrkesinriktade enligt de olika yrkesprogrammets

karaktärsämnen, och att det främst är de lite mer osäkra som väljer bort ett yrkesprogram på grund av frågan om högskolebehörighet.

Högskolebehörigheten betraktas ändå som viktig för eleverna när de gör sitt val av program. Flera av eleverna menar att det kan ha varit så i en del fall att kamrater har valt ett högskoleförberedande program för att de vill ha högskolebehörighet, fast de egentligen hade velat läsa ett yrkesprogram.

Elevernas bild är att majoriteten väljer högskoleförberedande program. Ett sådant uppfattas ge en bred utbildning och bra grund för att senare kunna välja inriktning för högre studier och arbetsliv. Många elever som valt högskoleförberedande program framstår som mer osäkra på vad de vill jobba med i framtiden. En elev beskriver:

Jag visste inte vad jag ville jobba med, och det kändes dumt att välja något som man inte var säker på om man ville jobba med sedan.

En annan viktig faktor som eleverna lyfter fram är motivationen. Brist på motivation kan ta sig uttryck i en känsla av skoltrötthet eller ovilja att plugga. Detta kan enligt eleverna leda till att högskoleförberedande program väljs bort.

Antagningspoäng och betyg viktigt för elevers val

Flera av eleverna i fokusgrupperna pekar på betydelsen av antagningspoäng och betyg från grundskolan. De beskriver hur betygen avgör deras valmöjligheter, samt att detta begränsar deras val i praktiken.

En annan aspekt av skolornas antagningspoäng är att elever betraktar den som ett uttryck för skolornas kvalitet när de jämför olika skolalternativ. Följande är ett utdrag ur en av fokusgrupperna:

Elev 1: Jag tänker att när man ser poängen, då ser man vad de har för förväntningar, vad de har för genomsnitt på sin utbildning. En som har kanske 165 poäng jämfört med en som har 210 poäng, liksom, det måste ju ligga någonting i det. Det måste ju finnas någon skillnad tänker jag...

Elev 2: Jag tänkte att det kan vara viktigt med vad de har för förväntningar. På vissa ställen var det liksom jättelåga poäng och då kände jag att... Är det här jättebra? Deras förväntningar på mig, och mina förväntningar på mig själv och så där. Är de jätteslappa?

Elev 1: Jag kollade mer på genomsnittsantagningspoängen. För att veta att man hamnar på en bra nivå, liksom. Så att man inte hamnar på en skola där det är alldeles för svårt, så man vet att man klarar av det.

Antagningspoängen betraktas således som en indikator på utbildningens kvalitet och svårighetsgrad, samt på vilka förväntningar som ställs på eleverna. En

skolas, eller ett specifikt programs, antagningspoäng återspeglas enligt eleverna i dess ryktesbild. En låg antagningspoäng antyder att det är en utbildning för elever som har dåliga betyg. Ryktet om antagningspoängen, menar eleverna, kan påverka elevers benägenhet att söka till skolan eller programmet.

Påverkan av föräldrar och kamrater

Elevernas erfarenheter är i allmänhet att både föräldrar och kamrater kan ha stor inverkan på gymnasievalet, en inverkan som kan vara både direkt och indirekt. Föräldrars inverkan kan ta sig uttryck i form av råd och stöd, men även försök att påverka sina barns val. Många av eleverna beskriver hur föräldrar kan ha mycket åsikter, både i valen av skola och av program. Enligt eleverna är många föräldrar negativt inställda till yrkesprogrammen, och ser hellre att deras barn väljer ett högskoleförberedande program. En elev beskriver:

Min kompis hade liksom två alternativ, samhälle eller natur. Hennes föräldrar sa: "Det här får du välja!"

Även elever som inte menar att deras föräldrar varit särskilt involverade i deras gymnasieval, upplevde att föräldrarna ändå kunde ha vissa förväntningar på vad de skulle välja eller inte välja. Det framkommer i fokusgruppsintervjuerna med elever att det är vanligt att föräldrar å ena sidan säger "läs vad du vill, det är ditt val", samtidigt som de å andra sidan har tydliga uppfattningar om vad deras barn bör välja.

Eleverna framhåller att vissa föräldrars bristande engagemang kan begränsa ungdomars valmöjligheter i praktiken. En elev säger:

De som inte får hjälp hemma och har svårigheter kanske inte har möjligheter att välja liksom någonting väldigt svårt, om man inte kan få stöttning och hjälp.

Ytterligare en aspekt av föräldrars inverkan handlar om familjens socioekonomiska status. Ett par av studie- och yrkesvägledarna beskriver hur elever med olika socioekonomisk bakgrund söker sig till olika skolor. En av studie- och yrkesvägledarna säger:

Elever som inte har det så bra förspänt, de kan vara hur duktiga som helst, men de söker inte till vissa skolor för att de vet att där går många barn som har välbärgade föräldrar. Och det tror jag är ett, alltså inte ett formellt hinder, men ett mentalt hinder. De känner sig lite underlägsna rent ekonomiskt helt enkelt. Det handlar om status och ekonomi.

Även kamrater kan vara viktiga för elevers gymnasieval, enligt såväl de intervjuade eleverna som studie- och yrkesvägledarna. Det kan handla om att man vill välja samma skola eller program som kompisarna. En elev uttrycker det så här:

Vissa var nog rätt oroliga för att de skulle få gå själva, för de frågade hela tiden vilken linje man skulle gå typ, för att vara säkra på att få gå samma.

Andra elever ser gymnasievalet som en möjlighet att ”börja om” och skaffa sig nya kamrater. Studie- och yrkesvägledarna beskriver hur kompisarnas val tenderar att vara viktigare för de elever som är osäkra på sitt eget val. Kamrater har i allmänhet större betydelse för valet av skola än för valet av program, och så kallade kompisval tenderar att vara av större betydelse tidigt i valprocessen. En elev säger:

Till en början ville jag välja lite samma som mina kompisar, för att det liksom kändes som en trygghet. Men sedan så insåg jag att de är intresserade av andra saker, så det kanske är bättre att jag väljer något som jag vill göra.

Enligt studie- och yrkesvägledarnas erfarenheter är kamrater en viktig källa till information för eleverna när de står inför sitt val av gymnasieskola och program. En av studie- och yrkesvägledarna beskriver det på följande sätt:

Eleverna är väldigt kloka på så sätt att de faktiskt använder äldre kamrater och syskon som en, vad ska man säga, kunskapsbank. Lika väl som man kan gå in på nätet och kolla. ”Min syrra har en kompis som går på den skolan, jag ska prata med henne och se vad hon tycker. Tycker hon att det är bra så ska jag åka på öppet hus.” Så man liksom nätverkar och hör sig för runt omkring, och använder det på så sätt. Inte det att man väljer skola för att den har sagt ditten och datten, men för att det är en möjlighet att checka upp saker och ting. Och det är ju bra tänkt.

För de elever vilkas föräldrar saknar kunskap om den svenska gymnasieskolan, eller om skolsituationen i Göteborgsregionen, beskrivs kamraterna spela en ännu mer betydande roll.

Sammanfattning

Göteborgs storstadsmarknad är en särpräglad form av regional gymnasieemarknad. Det är den näst största marknaden i landet med 14 deltagande kommuner, där Göteborgs kommun är utbildningscentrum. På denna storstadsmarknad finns en stor mängd fristående gymnasieskolor. Vissa av dessa är väl etablerade, medan andra är nystartade. Arbetet med skola och utbildning är integrerat

inom hela området. Ett uttryck för samverkan är den gemensamma informationsbroschyren inför gymnasievalet, samt ett övergripande ansöknings- och uppföljningssystem. Genom Göteborgsregionens kommunalförbunds (GR) antagningsystem kan eleverna söka till samtliga kommunala och fristående gymnasieskolor i regionen. Till gymnasiemarknaden hör dock även Vårgårda, som inte är med i GR-samarbetet, genom pendlingen av elever till Alingsås.

Det stora utbudet av utbildningar innebär en betydande konkurrens med många kommunala och fristående gymnasieskolor som anordnar samma program. Kommunerna inom GR beskrivs dock ha delvis olika förutsättningar, och det råder en viss konkurrens mellan de större och de mindre kommunerna inom samverkansområdet. Stort utbud av utbildningar med både bredd och många alternativ för samma program ger, tillsammans med bra kommunikationer, eleverna stora valmöjligheter. Det är endast elever bosatta i områdets periferi som genom långa avstånd kan uppleva sina valmöjligheter begränsade.

Studie- och yrkesvägledarnas arbete präglas av att hantera ett stort och föränderligt utbud av utbildningar och ha aktuell kunskap om yrken och arbetsmarknad. Deras information och vägledning beskrivs som viktig av eleverna, även om inte alla har positiva erfarenheter av vägledningen. Elever har uppfattat att studie- och yrkesvägledare har försökt påverka dem i en viss riktning eller att välja en skola i hemkommunen, samtidigt som studie- och yrkesvägledarna själva påpekar att de försöker vara objektiva och sakliga.

Eleverna i Göteborgs storstadsmarknad är föremål för en intensiv påverkan från en mängd utbildningsanordnare. Det beskrivs vara vanligt att gymnasieskolor erbjuder olika förmåner som datorer, körkortsutbildning etc., något som lockar vissa elever men avskräcker andra då det ofta betraktas som mindre seriöst. Den gemensamma gymnasiemässa som anordnas av GR beskrivs av både elever och studie- och yrkesvägledare som väldigt stor. Mässan beskrivs vara ett sätt att få en överblick över olika utbildningsalternativ, men kan också upplevas som rörig då det är många utbildningsanordnare som tävlar om elevernas uppmärksamhet vilket snarare kan försvåra valet. Verksamheter som öppet hus och så kallad "elevskuggning" beskrivs däremot som mycket värdefulla när det gäller att forma sig en uppfattning om en utbildning.

Kamraters betydelse kan såväl handla om att de är en källa till information som förekomsten av så kallade "kompisval", alternativt att eleverna väljer en annan skola för att lära känna nya kamrater. En del föräldrar beskrivs av eleverna ha tydliga åsikter om både val av gymnasieskola och program. Ofta handlar det om att föräldrar vill att deras barn väljer högskoleförberedande program.

Liksom för elever i andra områden handlar elevernas funderingar inför gymnasievalet om deras intressen, betygsnivåer, framtida arbetsmöjligheter och högskolebehörighet. Det stora utbudet av utbildningar beskrivs som både en fördel för eleverna eftersom det finns så mycket att välja mellan, och som

något som gör att gymnasievalen blir än mer komplicerade och stressfrankallande. Det handlar om att välja *rätt* skola och *rätt* utbildning. Vid val av fristående skola, särskilt nyligen startade, tillkommer även en riskbedömning om skolan kan komma att upphöra innan studietiden är slut.

Göteborgsregionens gymnasie-marknad är ett exempel på en storstadsmarknad. Det rör sig om en påtaglig skolmarknadssituation där valmöjligheterna för eleverna är många, gällande såväl huvudmän och skolor, som program och inriktningar. Elevrörligheten är stor – i synnerhet inpendlingen till utbildningscentrumet Göteborg. Många ungdomar lockas av att välja en gymnasieutbildning inne i centrala Göteborg, även om det innebär pendling.

7

Sammanfattande diskussion

7. Sammanfattande diskussion

Ett av Skolverkets huvuduppdrag är att följa utvecklingen inom skolväsendet. Av denna anledning har Skolverket initierat ett flertal studier de senaste åren som på olika sätt belyser den pågående marknadsutvecklingen. En viktig del av den kunskapsbas som dessa studier genererat är framtagandet av en modell för att kartlägga geografiskt avgränsade gymnasie marknadsområden.⁴⁵ Denna rapport har vidareutvecklat och fördjupat kunskapen om gymnasie marknadens funktionalitet genom att belysa de skilda förhållanden som elever står inför när de ska välja gymnasieutbildning, beroende på i vilket slags marknadskontext som de befinner sig.

Resultatet visar att förutsättningarna för elevers gymnasieval varierar stort i landets kommuner och regioner. Gymnasievalet påverkas i hög grad av vilket slags gymnasie marknad som en elev befinner sig på, och var inom detta marknadsområde som eleven geografiskt har sin utgångspunkt. Fallbeskrivningarna visar att det utbud av utbildningar som elever kan välja mellan, och även elevers reella möjligheter att välja gymnasieutbildning efter sina intressen, ser olika ut i olika delar av landet. Mot bakgrund av detta framkommer att de ställningstaganden som ungdomar står inför i sin valprocess varierar, och därmed även vilket slags stöd och vägledning som de behöver. Detta avslutande kapitel syftar till att sammanfatta och diskutera centrala iakttagelser som framkommit i de redovisade fallstudierna.

Att välja utbildning på olika slags gymnasie marknader

De exempel på gymnasie marknader som lyfts fram i rapporten illustrerar de stora skillnader som finns i landet mellan olika kommuner och regioner avseende utbud av gymnasieskolor och program, grad av konkurrens mellan offentliga och enskilda huvudmän, elevers möjligheter att välja gymnasieutbildningar samt konkurrensen om utbildningsplatser. Fallbeskrivningarna visar att gymnasie marknader påverkas av en rad faktorer. En regions eller kommuns specifika geografiska, demografiska, sociala och politiska karaktär inverkar exempelvis på behovet av och villigheten till samverkan, etablering av fristående skolor, programutbudets utformning och pendlingsmöjligheter för elever. Det leder till att valsituationen ser olika ut för en elev som befinner sig på en kommunal gymnasie marknad, en elev som bor i en utpendlingskommun på en lokal gymnasie marknad och en elev som bor i utbildningscentrum på en storstads marknad. Dessa elever ställs inför olika ställningstaganden, möjligheter och hinder i sitt val av gymnasieutbildning.

⁴⁵ Skolverket (2011a)

Situationen i Västervik kännetecknas exempelvis tydligt av att det är en solitär centrumkommun med långa pendlingsavstånd till andra utbildningsalternativ, samtidigt som kommunikationsmöjligheterna är begränsade. Även då kommunen formellt sett är del av norra Kalmar läns samverkansområde är både in- och utpendling begränsad, och en betydande majoritet av de i kommunen folkbokförda gymnasieeleverna läser ett program på kommunens egen gymnasieskola. Eleverna beskriver att det känns tryggt och skönt att veta att många kamrater går i samma gymnasieskola även om de läser olika program. Som en följd av minskande elevkullar har kommunen behövt anpassa programutbudet, vilket medfört begränsade valmöjligheter för eleverna. Elevernas utsagor vittnar om att en del elever flyttar till närliggande kommuner då det program som de var intresserade av har lagts ned, eller att elever väljer ett annat program för att inte behöva flytta utan kunna gå tillsammans med sina kamrater.

Elever bosatta i utpendlingskommunen Arvidsjaur, med cirka 125 kilometer till gymnasieområdets utbildningscentrum Piteå, har på ett liknande sätt som elever i Västervik ett begränsat utbud av program i hemkommunen. Det är dock av tradition vanligt att elever flyttar hemifrån när de ska börja gymnasieskolan, antingen till Piteå eller till andra orter. För dessa elever blir frågan om boende och inackorderingsstöd av stor betydelse. Eleverna berättar att det emellertid inte är alla som har möjlighet, vill eller känner sig mogna att flytta hemifrån, och därför väljer mellan det fåtal program som anordnas i hemkommunen. Att bli antagen till programmen på kommunens egen gymnasieskola uppges enligt eleverna inte vara något större problem. Söktrycket beskrivs dock vara högre på större utbildningsorter som Luleå och Piteå. För en elev som är intresserad av att läsa en specifik utbildning som inte anordnas i Arvidsjaur, och har otillräckliga betyg för att bli antagen i Piteå eller Luleå, kan detta medföra att den behöver flytta till en studieort ännu längre bort för att kunna läsa det aktuella programmet.

En elev som bor i det regionala utbildningscentrumet Göteborg har ett mycket stort utbud av utbildningar att välja mellan, såväl när det gäller gymnasieskolor och huvudmän som program och inriktningar. Elevrörligheten är stor, både inom Göteborgs kommun och mellan de närliggande kommunerna, och den underlättas av den väl utbyggda kollektivtrafiken. Elever och studie- och yrkesvägledare beskriver hur många gymnasieskolor satsar stort på marknadsföring inför gymnasievalet. Å ena sidan upplever elever det som positivt att få information om de olika utbildningar som finns, å andra sidan upplevs marknadsföringsstrategierna som påstridiga och stressande. De många valmöjligheterna kan göra det svårt att överblicka och värdera de olika alternativen. Samtidigt finns det flera alternativ att välja mellan för elever om betygen inte räcker till för att bli antagen på en viss gymnasieskola. Valet av gymnasieskola upplevs många gånger vara minst lika viktigt som valet av program, och olika skolor

associeras med olika status som attraherar olika elevgrupper. Detta medför att gymnasievalet även blir en fråga om identitetsskapande och grupptillhörighet.

Rapportens fallbeskrivningar tydliggör vikten av att inte endast diskutera ungdomars gymnasieval eller gymnasieskolans marknadsiering i allmänna termer, utan att även diskutera utvecklingen på olika slags gymnasiearknader utifrån de förutsättningar som råder där. Resultatet understryker betydelsen av att göra geografiska och funktionella avgränsningar av marknadsområden som kan sträcka sig över kommungränser, för att därmed kunna göra meningsfulla och användbara analyser av den pågående utvecklingen för regioner, kommuner, huvudmän, enskilda skolor och för elever.

Minskande elevkullar har stor betydelse för utvecklingen

Skolverket har tidigare påvisat att en gymnasiearknads dynamik i hög grad påverkas av elevkullens storlek.⁴⁶ Fallbeskrivningarna illustrerar sambanden mellan elevkullens storlek och en kommuns möjlighet att anordna utbildning. Kommuner med ett stort antal elever har bättre möjligheter att anordna ett brett och varierat utbud av gymnasieutbildningar, och i dessa kommuner är också enskilda huvudmän mer benägna att bedriva skolverksamhet. Detta medför stora valmöjligheter för elever gällande såväl gymnasieskolor som program och inriktningar. I kommuner med få elever blir situationen dock ofta den omvända. De kommunerna har inte samma möjlighet att anordna ett komplett utbud av program. Där händer det att gymnasieskolor läggs ner eller att utbudet av program begränsas, vilket medför begränsade faktiska valmöjligheter för elever om de inte är beredda att pendla eller flytta till en annan kommun. Den demografiska utvecklingen med minskande elevkullar i gymnasieskolan är ett uttalat skäl till att kommuner i de studerade marknadsområdena samverkar. Inom ramen för regional samverkan kan de gemensamt erbjuda elever ett bredare och mer varierat utbildningsutbud. Skillnaderna i utbud kan variera såväl mellan kommuner inom en specifik gymnasiearknad, som mellan olika gymnasiearknadsområden. Detta medför sammantaget att det i en del kommuner eller gymnasiearknadsområden råder en överetablering av utbildningar, samtidigt som det i andra råder vad som skulle kunna betecknas som en underetablering.

Göteborgs och Linköpings gymnasiearknader kännetecknas av ett omfattande utbud av både kommunala och fristående gymnasieskolor. Samma nationella program erbjuds i flera av de kommuner som ingår i marknadsområdena, i många fall också på flertalet skolor. Utvecklingen ser dock olika ut i utbildningscentra och i områdenas utpendlingskommuner. Den främsta koncentrationen av utbildningar och mångfalden av huvudmän finns i regionernas

46 Skolverket (2010), (2011a, b), (2012c)

utbildningscentrum. Som en följd av det stora utbudet, och minskande elevkullar, finns det för närvarande ett överskott av utbildningsplatser på bägge gymnasiemarknaderna. Detta medför att elever har många utbildningsalternativ att välja mellan, och även goda möjligheter att bli antagna till det program som de är intresserade av. En konsekvens av överetableringen av gymnasieskolor är dock att inte alla kan fylla sina utbildningsplatser. I bägge gymnasie marknadsområdena har det hänt att såväl kommunala som enskilda huvudmän beslutat lägga ner sina gymnasieskolor på grund av ett för lågt söktryck. I flera av utpendlingskommunerna inom dessa marknadsområden har kommunernas gymnasieskolor minskat eller lagt ner sin verksamhet.

Västerviks respektive Piteås gymnasiemarknader har ett betydligt mer begränsat utbud av både gymnasieskolor och program. Som en följd av det sjunkande elevantalet har Västerviks kommun inte möjlighet att anordna samtliga nationella program. Genom samverkan inom ramen för norra Kalmar län erbjuds dock eleverna ett bredare utbud av program och inriktningar. Kommunens geografiska läge i ytterkanten av samverkansområdet och de begränsade kommunikationsmöjligheterna medför likväl att det blir långt och tidskrävande för elever att pendla till övriga samverkanskommuner, även om det skulle öppna upp för ett större utbud. Inte heller kommunerna som ingår i Piteås lokala gymnasiemarknad har möjlighet att anordna samtliga nationella program. I detta fall överensstämmer inte gymnasiemarknadens geografiska och funktionella avgränsning med det formaliserade samverkansområde, Fyrkanten, som Piteå och Älvsbyn utgör tillsammans med Boden och Luleå. Inom ramen för Fyrkanten anordnas ett brett utbud av program. De geografiska avstånden mellan orterna kan dock i praktiken medföra svårigheter för elever att pendla till gymnasieutbildningar i de övriga kommunerna. Elever bosatta i Arjeplog och Arvidsjaur har ett begränsat antal program att välja mellan i hemkommunerna. De söker sig därför många gånger till närliggande kommuner där de antas som andrahandssökande.

Kommuners elevantal påverkas inte enbart av elevkullens storlek, utan även av i vilken utsträckning som elever söker sig till fristående gymnasieskolor och till andra kommuners skolor. Skolverkets statistik visar att elever från kommuner med ett litet elevantal ofta pendlar till en gymnasieskola utanför hemkommunen. Detta bekräftas både av uttalanden från elever i utpendlingskommuner och av kommun- och regionföreträdare. Elevernas bild är att det är mycket vanligt att pendla. Kommun- och regionföreträdare beskriver hur ett minskande elevunderlag (på grund av såväl minskande elevkullar som stor utpendling) gör det svårt att bibehålla ett brett programutbud, något som kan leda till ytterligare utpendling. Detta illustrerar det dilemma som kommuner kan stå inför där en önskan att anordna ett brett utbud av gymnasieutbildningar ställs emot kommunens ekonomiska förutsättningar. Elevminskningen i utpend-

lingskommunerna kan också få konsekvenser för inpendlingskommunerna. Till exempel påverkas Linköpings kommuns gymnasieskolor av de minskande elevkullarna inom den regionala gymnasie marknaden, då antalet inpendlande elever till kommunens gymnasieskolor minskat i jämförelse med tidigare.

De redovisade fallstudierna visar hur minskande elevkullar i hög grad påverkar skolsituationen både i enskilda kommuner och större regioner. Större regionala gymnasie marknadsområden med många elever, som Göteborg och Linköping, präglas av konkurrens mellan olika huvudmän och skolor, samt en förhållandevis stor valfrihet för eleverna. Situationen i Västerviks kommunala gymnasie marknad och Piteås lokala gymnasie marknad kännetecknas inte i samma utsträckning av marknadslika drag. Tvärtom påvisar fallbeskrivningarna en i stor utsträckning begränsad konkurrens och valfrihet. Fallbeskrivningarna påvisar att de faktorer som främst påverkar utvecklingen i dessa områden är demografi och geografi.

Regionalisering riktar elevers val mot större utbildningscentra

Utvecklingen på Göteborgs, Linköpings och Piteås gymnasie marknader illustrerar en pågående regionalisering där elevers skolpendling på ett påtagligt sätt allt mer riktas mot större utbildningscentra. En tidigare rapport från Skolverket redogör för att antalet lokala gymnasie marknader i landet har minskat de senaste tio åren.⁴⁷ Minskningen speglar denna ökade regionalisering där större utbildningscentrum fått en större betydelse. Detta kan exemplifieras med utvecklingen på Linköpings regionala gymnasie marknad där andelen utpendlande elever ökat markant i flera av utpendlingskommunerna, med riktning mot utbildningscentrum. Genom en ökad utpendling till regionala utbildningscentra har en del lokala gymnasie marknader kommit att istället utgöra delmarknader på större regionala gymnasie marknader. Ett exempel på denna utveckling är Alingsås lokala gymnasie marknad som sedan läsåret 2003/04 kommit att knytas allt närmare Göteborgs regionala storstadsmarknad. Denna utveckling visar på en förstärkt betydelse för regionala utbildningscentra.

En konsekvens av att elevers utbildningsval i högre grad har kommit att riktas mot större utbildningscentra är att en del utpendlingskommuner avvecklat eller kraftigt minskat den egna gymnasieverksamheten för att istället hänvisa elever till andra kommuner. Det minskade utbildningsutbudet i en del kommuner kan också vara en direkt orsak till en ökad utpendling av elever, då de program som de har att välja mellan i sin hemkommun är begränsade. På Linköpings regionala gymnasie marknad har exempelvis Boxholm ingen gymnasieskola och Vadstena och Kinda anordnar två respektive ett program i kommunal regi, i övrigt hänvisas elever till kommuner i övriga Östsam-området. Inom

47 Skolverket (2011a)

Göteborgs regionala storstadsmarknad har Tjörn lagt ner sin gymnasieverksamhet och hänvisar elever till övriga kommuner inom GR-regionen. Gällande Piteås lokala gymnasieemarknad så anordnas det ett förhållandevis brett utbud av program i Piteå, och ett mer begränsat utbud i Arjeplog, Arvidsjaur och Älvsbyn. För de elever som bor inom Fyrkantens samverkansområde anordnas ett brett utbud av program i Luleå och Piteå, och ett mer begränsat i Boden och Älvsbyn. I en del fall uppfattas detta arrangemang som en konstruktiv och nödvändig lösning på de mindre utpendlingskommunernas problem med att erbjuda eleverna ett brett utbildningsutbud. Detta är exempelvis fallet för Älvsbyn i förhållande till övriga samverkanskommuner inom Fyrkanten. I andra fall påvisar fallbeskrivningarna förekomsten av spänningar mellan utpendlingskommuner och utbildningscentrum. Det kan till exempel handla om att de mindre kommunerna upplever att de större kommunerna blir för dominanta, och att det medför ytterligare svårigheter för dem att konkurrera på lika villkor. Fallstudien om Linköpings gymnasieemarknad visar exempelvis detta i förhållandet mellan Vadstena och Motala å ena sidan, och Linköping å den andra.

Fallstudierna lyfter fram hur elevers faktiska tillgång till utbudet av utbildningar kan variera kraftigt, både beroende på marknadskontext och på huruvida de befinner sig i centrum eller periferi. Gymnasieemarknader kan täcka en stor geografisk yta vilket innebär att det är betydande avstånd mellan de ingående kommunerna. Koncentrationen av utbildning till utbildningscentra medför ett behov av anpassade kommunikationsmöjligheter så att elever i utpendlingskommuner på ett funktionellt sätt kan pendla. I annat fall riskerar koncentrationen av utbildning att i praktiken begränsa valmöjligheterna för elever, om de inte är beredda att flytta hemifrån. I en del fall finns det en väl utbyggd infrastruktur med goda förbindelser, vilket möjliggör och underlättar pendling. Exempelvis beskrivs infrastrukturen för pendling inom GR göra att det går förhållandevis enkelt för elever att åka till gymnasieskolor i andra kommuner i området. Detsamma gäller elever i Vadstena som läser en gymnasieutbildning i Mjölby, eller de elever som dagspendlar mellan Älvsbyn och Piteå. I andra fall råder mindre gynnsamma förhållanden för pendling, när det gäller kollektivtrafikens sträckning, tidtabeller och den faktiska restiden. Fallbeskrivningen av Västerviks kommunala gymnasieemarknad illustrerar hur begränsningar i kollektivtrafiken kan få direkt påverkan på elevers pendling, och därmed i praktiken begränsa deras möjligheter att läsa utbildningar i andra kommuner. Ett annat exempel på vilken betydelse som kollektivtrafiken kan få för elevers pendling är skillnaderna i restid från Motala och Mjölby, till Linköping. Avståndet är det samma, drygt två mil, men de olika kollektivförbindelserna medför skillnader i restid, vilket i sin tur medför skillnader i elevers benägenhet att pendla till Linköping.

Fallbeskrivningarna tydliggör att utvecklingen medför ökade skillnader mellan centrum och periferi inom gymnasiemarknader gällande utbud av utbildningar samt elevers faktiska val- och pendlingsmöjligheter. Det framkommer även att regionaliseringen kan medföra vissa spänningar mellan regional och kommunal nivå. Regionala utbildningspolitiska mål och ambitioner att samverka kring gymnasieskolan, till exempel gällande utbud och lokalisering av olika program, kan krocka med en kommunalpolitisk strävan att behålla den kommunala gymnasieskolan. Som tidigare diskuterats är samverkan av stor betydelse för många mindre kommuner för att kunna erbjuda elever ett brett utbud av gymnasieutbildningar. Flera av utpendlingskommunerna i de gymnasiemarknadsområden som fallstudierna omfattar beskriver sig vara beroende av samverkan. Samtidigt speglar fallstudierna hur det kan uppstå diskrepans mellan regionalt formulerade riktlinjer och mål, och kommunal praktik. Det kan exempelvis gälla att det på regional nivå finns en uttalad ambition att integrera de ingående kommunernas gymnasieutbildningar, samtidigt som enskilda kommuner arbetar för att utveckla och profilera sina gymnasieutbildningar för att få ett ökat elevinflöde.

Elevers val påverkas av allmänna och marknadsspecifika faktorer

De genomförda fallstudierna ger en bild av att elevers val av gymnasieutbildning är en komplex och mångfacetterad process som präglas av såväl marknadsspecifika som allmänna faktorer. Även om situationen för varje elev är unik, framkommer i fallstudierna mönster och skiljelinjer, som är beroende av både typ av gymnasiemarknad och var på denna gymnasiemarknad som eleven befinner sig.

Oavsett marknadskontext speglar elevers berättelser att föräldrar kan ha olika betydelse för gymnasievalet. De har olika attityder till skola och utbildning. De har även olika möjligheter, beroende av egen kunskap och tid, att sätta sig in i valprocessen och de skol- och programalternativ som finns att välja mellan. En del föräldrar överlämnar gymnasievalet helt och hållet till sina barn, andra ger råd, ytterligare andra är mycket aktiva och engagerade och kan vara den avgörande faktorn för vilken gymnasieskola och vilket program som eleven slutligen väljer. Föräldrars påverkan kan även ske mer indirekt genom deras förväntningar, deras syn på utbildning och framtida arbetsmöjligheter. Ett återkommande mönster i fallbeskrivningarna är hur många föräldrar anser att deras barn bör läsa högskoleförberedande program. Enligt studie- och yrkesvägledare har detta mönster förstärkts efter Gy2011 med yrkesprogrammen där elever kan behöva göra aktiva val för att få grundläggande högskolebehörighet.

Fallbeskrivningarna speglar även mer marknadsspecifika uttryck för föräldrars påverkan och deras betydelse för gymnasievalet. När det gäller Göteborgs

och Linköpings gymnasiemarknader framkommer det att föräldrar kan ha tydliga bilder av både vilka gymnasieskolor och vilka utbildningar som de uppfattar som bra respektive dåliga. Dessa bilder beskrivs handla om såväl specifika skolor och dessas geografiska läge, som huvudman och program. I de fall som elever måste veckopendla eller flytta till en annan ort för att kunna studera på eftersökt program kan föräldrarnas inställning till en eventuell flytt ha avgörande inverkan på elevens gymnasieval. Detta framkommer tydligt i fallstudierna av Västerviks respektive Piteås gymnasiemarknader, där det av tradition är betydligt vanligare att elever flyttar i samband med övergången till gymnasieskolan i Piteå med omnejd. Då elevernas föräldrar många gånger själva flyttade hemifrån i samband med att de började gymnasieskolan så påverkar detta deras inställning till att deras barn ska göra det samma.

Valet av utbildning på en annan ort än hemkommunen kan även påverkas av föräldrars (vårdnadshavares) ekonomiska förutsättningar. Detta kan, för det första, härledas till regelverket gällande inackorderingsstöd. Fallbeskrivningarna visar att frågan om inackorderingsstöd är av stor betydelse för elever som befinner sig på gymnasiemarknader med ett begränsat utbud av gymnasieskolor och program, samt med långa avstånd och restider till andra utbildningsorter. Regelverket gör åtskillnad mellan om en elev går på en gymnasieskola med enskild eller offentlig huvudman, om eleven är mottagen som sökande i första eller andra hand, om programmet i fråga anordnas av hemkommunen (eller inom ramen för eventuell samverkan) eller inte, samt om den aktuella gymnasieskolan ligger i hemkommunen (eller inom ramen för eventuellt samverkansområde) eller i annan kommun.⁴⁸ Göteborgs och Linköpings fallstudier visar hur föräldrars ekonomi, för det andra, kan påverka valet av gymnasieskola i den bemärkelsen att vissa skolor associeras med en hög socioekonomisk status bland eleverna, vilket kan leda till en självselektion bland eleverna utifrån en känsla att ”passa in” eller inte.

Ett tydligt mönster i fallstudierna är att kamrater och syskon beskrivs kunna påverka elevens gymnasieval på olika sätt. Det kan handla om att äldre kamrater och syskon som redan påbörjat sina gymnasiestudier kan ge bilder av ”hur det är” på olika gymnasieskolor och program, eller om vad det innebär att pendla eller flytta till annan ort. Det kan också handla om att elever väljer att

48 Rätten till inackorderingsstöd gäller elever som går på gymnasieskolor med offentlig huvudman som ligger i en annan kommun än hemkommunen, om hemkommunen inte anordnar utbildningen eller om det finns andra särskilda skäl för eleven att bli mottagen i första hand (15 kap. 32 § samt 16 kap. 43 och 44 §§ skollagen 2010:800). Även i de fall som elever är antagna vid rikskryterande utbildningar, oavsett huvudman, kan eleverna få inackorderingsstillägg (16 kap. 44 §§ skollagen 2010:800). Elever som går på fristående gymnasieskolor kan söka inackorderingsstillägg från CSN. En elev som går på en fristående gymnasieskola utanför hemkommunen för att utbildningen inte anordnas i elevens hemkommun kan söka inackorderingsbidrag från CSN.

söka till samma gymnasieskola eller program som sina kamrater som en trygghet eller för att de känner sig osäkra på vad de själva vill välja. Kamraters påverkan kan också handla om att elever söker sig till en annan ort för att de vill träffa nya kamrater. Särskilt betydelsefull tycks informationen från kamrater vara för de elever som har många utbildningar att välja mellan.

Ett genomgående tema i fallbeskrivningarna är det förändrade förhållandet mellan yrkesprogram och högskoleförberedande program som följde på Gy2011, då yrkesexamen infördes och yrkesprogrammen tydligare utbildar för ett yrke och där eleverna kan behöva göra aktiva val för att få grundläggande högskolebehörighet. Elever beskriver hur både föräldrar och studie- och yrkesvägledare har uppmärksammat dem på denna skillnad, och hur de ofta uppmuntrats att välja högskoleförberedande program. Av intervjuerna framgår också att elever ”för säkerhets skull” valt ett högskoleförberedande program. Fallbeskrivningarna visar dock hur situationen på den lokala arbetsmarknaden kan påverka vilken betydelse gymnasieskolan tillskrivs och hur elever förhåller sig till utbildning och olika utbildningsval. Olika utbildningar kan tillskrivas olika status på orter av olika karaktär.⁴⁹ Det kan exempelvis handla om huruvida det finns ett universitet eller en högskola på orten och om det finns många i regionen som har hög utbildning, men även hur efterfrågan på arbetskraft ser ut. Piteås gymnasieområde kännetecknas, till skillnad från de övriga fallen, av att en majoritet av eleverna läser yrkesprogram. Fallbeskrivningen speglar att utvecklingen på den lokala arbetsmarknaden, med ett stort behov av arbetskraft inom specifika yrken, kan få direkt återverkan på hur föräldrar och elever ser på och värderar yrkesprogrammen. Ett annat exempel är situationen i Motala där den lokala industrin tidigare var en bidragande orsak till att många elever valde yrkesutbildningar. Situationen ändrades dock i samband med att det gjordes betydande nedskärningar, då det blev vanligare att elever läste gymnasieutbildningar inriktade på fortsatta studier.

Betyg är en annan allmän faktor som genomgående beskrivs som mycket viktig för gymnasievalet. Elevers betyg från grundskolan är avgörande för vilket gymnasieprogram den kan välja. Betydelsen av betyg kan dock skilja sig åt mellan olika gymnasieområdeskontexter. Elever som bor i, eller i närheten av, ett större utbildningscentrum har många gånger ett stort utbud av gymnasieskolor att välja mellan som anordnar samma program. Detta innebär att om eleven inte blir antagen till sitt förstahandsval av skola, så kan de söka sig till en alternativ skola där det eftersökta programmet har lägre antagningspoäng. För elever på kommunala eller lokala kommunmarknader, och de elever som är i periferin i större skolmarknader, kan låga betyg däremot begränsa deras valmöjligheter på ett mer påtagligt sätt. Utbudet av gymnasieskolor är ofta mer

49 Se även Sandell (2007)

begränsat. Om de inte har tillräckligt höga betyg för att bli antagna till det eftersökta programmet kan det innebära att de måste väga in problematiken med längre resväg och alternativt flyttning för att bli antagna till sitt första handsval.

Ett svårt och ofta orosfyllt val för elever

Fallstudierna visar att gymnasievalet kan innebära mycket mer för elever än att endast välja gymnasieprogram. Eleverna beskriver hur de för första gången ställs inför ett viktigt val som för dem aktualiserar frågan om hur de ska förverkliga sina drömmar och mål. Därtill upplever eleverna hur föräldrar och studie- och yrkesvägledare betonar hur viktigt, ibland till och med livsavgörande, deras val av gymnasieutbildning är. Somliga elever upplever att de inte är riktigt mogna att välja utbildning. Detta stärker bilden som framkommer i tidigare studier om att ungdomar kan känna sig osäkra på sina utbildningsval och kan vara i stort behov av vägledning, information och stöd.⁵⁰

Det framkommer i fokusgrupperna att elever tycker att det är väldigt svårt att välja rätt gymnasieutbildning. Dels för att de tycker att det är svårt att veta vad de vill bli, dels för att det finns så mycket att välja mellan. Särskilt elever på Linköpings och Göteborgs gymnasiemarknader lyfter fram svårigheten att värdera och jämföra alla olika alternativ som finns att välja mellan.⁵¹ En del elever känner att de gör sitt val utan att vara klara över vad deras val kan komma att betyda i framtiden. Valet av gymnasieutbildning kan därmed skapa oro och osäkerhet då eleverna känner att de genom gymnasievalet i viss utsträckning väljer sin framtida yrkesbana.

Sista terminen i årskurs 9 beskrivs av eleverna som väldigt stressig för att kunna få de bästa möjliga betygen, för att vara säker att komma in på sitt första handsval av utbildning. Detta har framkommit även i tidigare studier, att ungdomar upplever stress på grund av krav från föräldrar och lärare att de ska få höga betyg.⁵² Vissa elever beskriver att de anstränger sig maximalt, medan andra väljer att inrikta sig på att nå det lägsta betygsvärdet för det program de bestämt sig för. Eleverna upplever att skolorna, liksom de själva, ser en hög antagningspoäng som ett signum för hög kvalitet på skolan. Därför uttrycker de elever, som ansträngt sig hårt för att få höga meritpoäng, en besvikelse när de konstaterar att den marknadsföring från skolan som betonade att utbildningen på skolan krävde höga antagningspoäng inte stämde med verkligheten. Dessa elever uttrycker en besvikelse över att ansträngningen inte hade varit

50 Lovén (2000)

51 Se även Dersch & Lovén (2010)

52 SOU 2006:77; Dersch & Lovén (2010)

nödvändig och dessutom finns en oro för att utbildningen inte håller så hög klass som förmodat.

Att välja gymnasieprogram innebär att komma i nya sociala sammanhang. Detta kan upplevas frustrerande för vissa, medan andra berättar att nya kontakter och kamrater är just vad de eftersträvar. För elever som måste pendla eller flytta till annan ort för att nå sin utbildning kan det dessutom innebära att den sociala kontakten med kamrater på fritiden försvåras, då eleverna kommer tillbaka från skolan när deras kamrater redan påbörjat sina fritidssysselsättningar. Elever som måste bosätta sig på studieorten löper en än större risk att förlora kontakten med tidigare kamrater. Detta är något som kan väcka oro hos elever som står inför valet att eventuellt flytta till annan ort. Medan det för elever i centralorterna finns möjligheter att kunna kombinera det tidigare sociala umgänget med nya kamrater, har elever som pendlar eller flyttar en situation där mycket hänger på deras förmåga och möjligheter att skaffa en ny social umgängeskrets.

Ytterligare en aspekt av gymnasievalet som fallstudierna visar kan skapa osäkerhet och oro hos elever handlar om nedläggningar av såväl program som gymnasieskolor. Kommunala och enskilda huvudmäns nedläggningar av program kan få stora konsekvenser för elevers valmöjligheter. Särskilt påtagligt blir detta på kommunala och lokala gymnasiemarknader med ett begränsat utbud av gymnasieskolor där nedläggning av ett program kan leda till att de elever som är intresserade av programmet i fråga antingen får pendla eller flytta till annan ort, eller välja en annan utbildning. Oron för nedläggning av gymnasieskolor är särskilt framträdande i fallbeskrivningarna av Linköpings respektive Göteborgs gymnasiemarknader. Elever beskriver en oro inför att gymnasieskolor ska läggas ned eller gå i konkurs, och hur detta kan komma att påverka deras utbildningssituation. Detta gäller först och främst fristående gymnasieskolor. I Skolverkets fokusgruppsdiskussioner framkommer att denna oro kan leda till att elever istället väljer gymnasieutbildningar i kommunal regi. Risken för konkurser och nedläggningar, och dessas konsekvenser för elever, tas även upp av studie- och yrkesvägledarna.

En stor variation gällande studie- och yrkesvägledningen

Fallbeskrivningarna påvisar betydelsen av studie- och yrkesvägledning på flera olika sätt. I sitt gymnasieval har ungdomar att förhålla sig både till en arbetsmarknad och till en utbildningsmarknad. De behöver vägledning och information om bägge för att få goda förutsättningar för att göra väl underbyggda val. I detta framstår studie- och yrkesvägledaren många gånger som central. Elever vänder sig ofta till studie- och yrkesvägledare för att informera sig om exempelvis vilket utbud som finns av gymnasieskolor och program, samt hur regelverket ser ut gällande antagningspoäng, första- och andrahandsantagning och

högskolebehörighet. Elever som befinner sig i marknadskontexter av olika karaktär har många gånger olika behov gällande studie- och yrkesvägledning. Det handlar exempelvis om information om regelverket för inackorderingsstöd, de juridiska skillnaderna mellan kommunala och fristående gymnasieskolor samt stöd i att jämföra och värdera olika utbildningsalternativ. Elevers behov av studie- och yrkesvägledning kan även bero på individuella faktorer. Ett antal elevgrupper lyfts fram av både studie- och yrkesvägledare och elever som varandes i särskilt stort behov av stöd och vägledning. Det handlar om elever med någon form av funktionshinder, nyanlända elever och de vars föräldrar saknar kunskap om det svenska skolsystemet eller den lokala/regionala gymnasiemarknaden, samt elever som saknar stöd hemifrån. För dessa elever blir studie- och yrkesvägledaren många gånger extra betydelsefull.

Fallbeskrivningarna visar att studie- och yrkesvägledningen kan se väldigt olika ut. Det kan skilja sig såväl inom som mellan olika kommuner och regioner. I Skolverkets fokusgruppsdiskussioner med studie- och yrkesvägledare och med elever framkommer att studie- och yrkesvägledningen i en del fall omfattar både information och vägledning, medan verksamheten i andra fall uteslutande handlar om att förmedla information. Ofta beror detta på tids- och resursbrist vilket kan skapa frustration hos studie- och yrkesvägledare. I en del fall beskrivs elever få möjligheten att besöka gymnasiemässor, i andra fall inte. Att besöka gymnasiemässan kan både ske inom ramen för ordinarie skoltid och på fritiden, vara obligatoriskt eller valfritt samt ske vid ett eller flera tillfällen. Det framkommer vidare att innehållet i den information och vägledning som ges kan skilja sig åt. En del studie- och yrkesvägledare ger främst information om hemkommunen och det direkta närområdet, medan andra har ett mer regionalt och nationellt perspektiv. I en del fall framhåller studie- och yrkesvägledare att de upplever det som svårt att ha en aktuell överblick över alla utbildningsalternativ och därmed kunna ge eleverna en uppdaterad och korrekt bild. Utbudet av program och inriktningar beskrivs kunna ändras mellan läsåren, och i fallen med Linköpings och Göteborgs gymnasiemarknader även om huruvida skolan finns kvar. Elever hänvisas därför många gånger till den information som finns på internet alternativt till gymnasieskolornas egen information. Att inhämtning av information överlämnas till elever kan dock vara problematiskt, då elever har olika förutsättningar att inhämta, sälla och värdera information.

Utöver detta så framkommer det att många studie- och yrkesvägledare upplever att de arbetar ensamma och att de saknar forum för att diskutera sin verksamhet. I en del fall uppger studie- och yrkesvägledare att det finns gemensamma riktlinjer för verksamheten i den aktuella kommunen eller regionen, eller hos huvudmannen i fråga. I andra fall saknas detta. Detta medför att den studie- och yrkesvägledning som elever erbjuds kan skilja sig åt avseende såväl omfattning som innehåll.

I skollagen formuleras att ”elever ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses”.⁵³ Motsvarande skrivning finns även i läroplanen för grundskolan.⁵⁴ Det formuleras däremot inte att det ska vara en utbildad studie- och yrkesvägledare som ger information och vägledning⁵⁵, vad studie- och yrkesvägledningen ska omfatta, hur mycket information och vägledning eleven ska få eller vad som är att betrakta som god kvalitet gällande studie- och yrkesvägledningen. De genomförda fallstudierna illustrerar hur de individuella studie- och yrkesvägledarnas förhållningssätt och arbetssituation har väldigt stor betydelse för vilken vägledning och information som elever får. Detta medför att det finns en väldigt stor variation gällande det stöd som elever erbjuds inför sitt gymnasieval och problematiserar frågan om en likvärdig studie- och yrkesvägledning för alla elever.

Lika tillgång till utbildning?

I 2010 års skollags inledande bestämmelser fastslås att alla elever ska ha lika tillgång till utbildning, oberoende av var i landet de bor och deras sociala och ekonomiska förhållanden.⁵⁶ Rapportens fallbeskrivningar problematiserar frågan om principen för lika tillgång till utbildning. Det handlar dels om att utbudet av gymnasieskolor och program skiljer sig väldigt mycket åt beroende på var i landet en elev befinner sig, dels om att elevers faktiska möjligheter att välja och delta i utbildning påverkas av de villkor som präglar den gymnasieemarknad där eleven befinner sig. Fallbeskrivningarna visar tydligt att de förutsättningar som råder på olika slags gymnasieemarknader medför olika möjligheter, begränsningar och svårigheter för elever i deras gymnasieval. Det handlar även om att marknadsutvecklingen ställer krav på elever att i sitt val av gymnasieutbildning kunna samla in, jämföra och värdera information och marknadsföringsmaterial om olika utbildningsval, och utifrån detta kunna göra sitt val av gymnasieskola och program. Fallstudierna visar att elever tycker att detta är mycket svårt och många gånger orosfyllt, och att de dessutom har olika förutsättningar i denna process gällande exempelvis stödet hemifrån. Det framstår, mot bakgrund av detta, som centralt att fokusera på att stärka och förbättra studie- och yrkesvägledningen. Felval gällande gymnasieutbildning kan leda till betydande negativa konsekvenser för individen, samhället och skolhuvudmännen.

53 2 kap. 29 § skollagen (2010:800)

54 Läroplan för grundskolan, förskoleklass och fritidshem 2011

55 12 kap. 30 § skollagen (2010:800) fastslås att tillsvidareanställning som studie- och yrkesvägledare kräver utbildning avsedd för sådan verksamhet, men att en person som inte uppfyller detta krav får anställas för studie- och yrkesvägledning för högst 1 år i sänder.

56 1 kap. 8 § skollagen (2010:800)

Fallstudierna visar på att det finns en viktig distinktion att göra mellan pågående marknadsutveckling med ökad konkurrens mellan huvudmän och gymnasieskolor å ena sidan och valfrihet för elever å den andra, och de skilda förutsättningar som råder mellan olika kommunala, lokala och regionala gymnasiemarknader. Graden av marknadsutveckling skiljer sig väldigt mycket åt i landet beroende på kommunens och regionens karaktär, gällande exempelvis etablering av fristående gymnasieskolor och förekomsten av konkurrens. Rapporten visar samtidigt att de minskande elevkullarna i gymnasieskolan i mycket hög grad påverkar nuvarande utveckling i landets kommuner och regioner – oavsett om det råder konkurrens eller inte mellan olika huvudmän och skolor. Det framkommer också att kommun- och regionspecifika förutsättningar, som till exempel lokal arbetsmarknad och geografiska avstånd, har stor inverkan. I Västervik och trakten kring Piteå råder å ena sidan inte någon egentlig marknadssituation sett utifrån elevernas perspektiv. I dessa fall är det snarare den demografiska utvecklingen och kommunernas geografiska läge som påverkar elevernas gymnasievalssituation. Linköpings och Göteborgs regionala gymnasiemarknader präglas å andra sidan i hög grad av ett stort utbud av gymnasieskolor, program och inriktningar, samt en påtaglig konkurrens mellan olika utbildningsanordnare.

Rapportens fallbeskrivningar illustrerar hur den pågående utvecklingen med ett vikande elevunderlag i gymnasieskolan gör det allt svårare för allt fler kommuner att erbjuda ett brett och varierat utbud av program. Denna utveckling utmanar skollagens skrivelser om att varje kommun ansvar för att de ungdomar som är folkbokförda i kommunen erbjuds gymnasieutbildning av god kvalitet⁵⁷, samt att hemkommunen ansvarar för att behöriga ungdomar i kommunen ska erbjudas utbildning på nationella program, och att erbjudandet ska omfatta ett allsidigt utbud.⁵⁸ En strategi som kommunerna i fallstudierna använder sig av för att hantera detta är att satsa på samverkan. Fallbeskrivningarna illustrerar dock hur ett samverkansområdes geografiska storlek, hemkommunens läge i förhållande till de övriga kommunerna samt infrastrukturens utbyggnad kan begränsa elevers möjlighet att i praktiken läsa en utbildning vid en annan ort. Detta gäller även gymnasiemarknader som inte utgör formaliserade samverkansområden. Rapporten påvisar att denna utveckling kan leda till att kommuner, genom samverkan, uppfyller skollagens formuleringar om erbjudande om ett allsidigt utbud av gymnasieutbildningar – men att elever i praktiken har ett begränsat utbildningsutbud, om de inte har möjlighet och är beredda att flytta hemifrån. Nuvarande reglering kring inackorderingsstöd bidrar inte i tillräcklig utsträckning till att ge eleverna möjlighet att läsa den

57 15 kap. 30 § skollagen (2010:800)

58 15 kap. 30 § skollagen (2010:800)

utbildning de är intresserade av. I sitt arbete med försöksverksamheten med spetsutbildning⁵⁹ har Skolverket även uppmärksammat på andra svårigheter vid inackordering, t.ex. ökade kostnader för huvudmännen att tillhandahålla ett tryggt boende och personal. Detta medför sammantaget att en elevs reella möjlighet att läsa den gymnasieutbildning som den är intresserad av – stick i stäv med skollagens bestämmelser – kan komma att avgöras av var i landet eleven bor, och elevens sociala och ekonomiska förhållanden.

Den bild som framkommer i denna rapport kompletterar och fördjupar den kunskap som tidigare framkommit i Skolverkets rapporter om skolmarknadsutvecklingen och om gymnasieskolan. Rapporten påvisar, tillsammans med tidigare studier, en bristande likvärdighet gällande elevers tillgång till utbildning oberoende av var de bor i landet. Det framkommer tydligt att en elevs gymnasieval i hög grad påverkas av vilket slags gymnasieområde den befinner sig på, och om eleven befinner sig i marknadsområdets centrum eller periferi. Det utbud av utbildningar som elever kan välja mellan, och även elevers reella valmöjligheter ser olika ut i olika delar av landet. Den pågående regionaliseringen av utbildning, i kombination med minskande elevkullar, medför ökade skillnader i utbud och reella valmöjligheter för elever. Mot bakgrund av pågående utveckling ser Skolverket ett behov av en starkare regional samverkan mellan såväl kommunala som enskilda huvudmän för att planera och dimensionera ett utbildningsutbud som ger alla elever möjlighet till ett brett utbud av program och inriktningar. Skolverket vill i detta sammanhang också påminna om vad som tidigare sagts när det gäller frågan om distansundervisning.⁶⁰ I det fortsatta arbetet med att behandla frågan om distansundervisning är det viktigt att ta hänsyn till elevers rätt till likvärdig utbildning oberoende av var i landet man bor.

59 Redovisning av uppdrag enligt förordning (2008:793) och enligt regleringsbrev för 2013 avseende omfattning och utvärdering av försöksverksamheten med riksrekryterande gymnasial spetsutbildning, Dnr 2013:16 2013-04-17 (senaste redovisningen)

60 Se t.ex. *Försöksverksamhet med distansundervisning i gymnasieskolan* (2003); *Distansundervisning för elever i grundskola och gymnasieskola* (2008); *Redovisning av ett regeringsuppdrag – Distansundervisning för i Sverige bosatta elever* (2008); *Skolverkets yttrande över betänkandet Utbildning för elever i samhällsvård och fjärr- och distansundervisning* (SOU 2012:76).

Referenser

Referenser:

Litteratur

Broady, D. & Börjesson, M. (2008): ”En social karta över gymnasieskolan”, *Individ – samhälle – lärande*, Vetenskapsrådets rapportserie, 2:2008, Stockholm: Vetenskapsrådet.

Bryman, A. (2001): *Samhällsvetenskapliga metoder*, Malmö: Liber.

Dersch, J. och Lovén, A. (2010): ”Vägen efter grundskolan.”, i Lundahl, L. (red). *Att bana vägen mot framtiden: karriärval och vägledning i individuellt och politiskt perspektiv*. (1. uppl.) Lund: Studentlitteratur.

Korsén, P.-Å. & Källström, L. (2005): *Gymnasievalet. En studie av vilka faktorer som påverkar valet till gymnasiet i Botkyrka kommun*, Examensarbete, Stockholm: Lärarhögskolan i Stockholm, Institutionen för samhälle, kultur och lärande.

Lidegran, I. (2009): *Utbildningskapital : om hur det alstras, fördelas och förmedlas*, Acta Universitatis Upsalienensis, Studier i utbildnings- och kultursociologi no 3, Uppsala: Uppsala universitet.

Lovén, Anders (2000): *Kvalet inför valet: om elevers förväntningar och möten med vägledare i grundskolan*. Lund: Lunds universitet.

Lund, S. (2008): ”Choice paths in the Swedish upper secondary education: a critical discourse analysis of recent reforms”. I *Journal of Education policy*, vol. 23 , no. 6, s. 633–648.

Lund, S. (2006): *Marknad och medborgare: elevers valhandlingar i gymnasieutbildningens integrations- och differentieringsprocesser*, Växjö : Växjö universitet.

Lundqvist, C. (2005): *Karriärvägar för ungdomar med utländsk bakgrund*, Bilaga till Rapport Integration 2005, Norrköping: Integrationsverket.

Läroplan för grundskolan, förskoleklass och fritidshem 2011.

Mattsson Ottosson, M. (2009): *I valet och kvalet: En studie om grundskoleelevers gymnasieval*. Linköpings universitet, Institutionen för beteendevetenskap och lärande (D-uppsats vid magisterprogrammet i pedagogik).

OECD (2010): *Refinement of the OECD Regional Typology. The Economic Performance of Remote Rural Regions in North America and Europe*, OECD.

Palme, M. (2008): *Det kulturella kapitalet: studier av symboliska tillgångar i det svenska utbildningssystemet 1988–2008*. Studier i utbildnings- och kultursociologi no 1, Uppsala: Uppsala universitet.

- Sandell, A. (2007): *Utbildningssegregation och självsortering: om gymnasieval, genus och lokala praktiker*. Malmö studies in educational sciences no 31. Malmö: Malmö högskola.
- Sandow, E. & Westin, K. (2006): *Vill människor pendla längre?*, TRUM 2006:01, Umeå: Umeå universitet.
- Skollagen (2010:800).
- Skolverket (2012a): *Enskilda huvudmän och skolmarknadens ägarstrukturer*, Skolverket.
- Skolverket (2012b): *Ungdomars uppfattningar om gymnasievalet*, Skolverket.
- Skolverket (2012c): *En bild av skolmarknaden. Syntes av Skolverkets skolmarknadsprojekt*, Skolverket.
- Skolverket (2012d): *Börja om på nytt program i gymnasieskolan: statistik och elevröster*, Skolverket.
- Skolverket (2011a): *Skolmarknadens geografi. Om gymnasieelevers pendling på lokala och regionala skolmarknader*, Skolverket.
- Skolverket (2011b): *Elevutveckling och kostnadsutveckling för kommunala och fristående gymnasieskolor perioden 2005–2009*, Skolverket.
- Skolverket (2011c): *Gymnasieelevers byten av program och skolor*, Skolverket.
- Skolverket (2010): *Konkurrensen om eleverna. Kommunernas hantering av minskande gymnasiekullar och en växande skolmarknad*, rapport 346, Skolverket.
- Skolverket (2006): *Könsskillnader i måluppfyllelse och utbildningsval*, Skolverket.
- Skolverket (2004a): *Ungdomars utbildnings- och yrkesval – i egna och andras ögon*, Skolverket.
- Skolverket (2004a): *Elever med utländsk bakgrund*, Skolverket.
- SOU 2010:99 *Flickor, pojkar, individer – om betydelsen av jämställdhet för kunskap och utveckling i skolan*, Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 2010:75 *Gymnasial lärlingsutbildning – Utbildning för jobb*, Delbetänkande av Nationella Lärlingskommittén, Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.
- SOU 2009:64 *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?*, Delbetänkande av DEJA – Delegationen för jämställdhet i skolan, Stockholm: Fritzes.
- SOU 2006:77 *Ungdomar, stress och psykisk ohälsa*, Slutbetänkande av Utredningen om ungdomars psykiska hälsa, Stockholm: Fritzes.

SOU 2006:40 *Utbildningens dilemma, Rapport av Utredningen om makt, integration och strukturell diskriminering*, Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.

SOU 2004:43 *Den könsuppdelade arbetsmarknaden*, Betänkande av Utredningen om den könssegregerade svenska arbetsmarknaden, Stockholm: Fritzes Offentliga Publikationer.

Statistiska centralbyrån (2010): *Lokala arbetsmarknader – egenskaper, utveckling och funktion*, Statistiska centralbyrån.

Sveriges kommuner och landsting (2012): *Motverka studieavbrott: gymnasieskolans utmaning att få alla elever att fullfölja sin utbildning*, Sveriges kommuner och landsting.

Sveriges kommuner och landsting (2010): *Skolskjutshandbok – om skolskjuts och elevresor*, SKL.

Denna rapport fokuserar ungdomars val av gymnasieutbildning och ger en fördjupad förståelse för hur ungdomar resonerar kring sitt gymnasieval.

Enligt skollagen ska alla elever ha lika tillgång till likvärdig utbildning, oberoende av var i landet de bor, och oberoende av sociala och ekonomiska förutsättningar. Den här studien visar emellertid att förutsättningarna för elevers gymnasieval varierar stort i landet. Det utbud av utbildningar som elever kan välja mellan, och deras reella valmöjligheter, ser olika ut i olika kommuner och regioner. Rapporten visar att det finns olika slags gymnasiemarknader, och beskriver deras kännetecken och funktionssätt.

Avsikten är att ge politiker och tjänstemän, men också rektorer, lärare och studie- och yrkesvägledare underlag för det fortsatta arbetet med frågor gällande ungdomars gymnasieval.